

*Therring Gustáv
és barátai*

BUDAY LÁSZLÓ

Buday László

*

MAGYARORSZÁG KÜZDELMES ÉVEI

A MEGCSONKITOTT MAGYARORSZÁG

UJRADOLGOZOTT
MÁSODIK KIADÁSA

KSH Könyvtár és Levéltár

0000000143695

BUDAPEST, 1923

A SZERZŐ KIADÁSA

BIZOMÁNYOS:

LAMPEL RÓBERT (WODIANER F. ÉS FIAI KÖNYVKERESKEDÉSE)

*E mű első kiadását a Magyar Tudományos Akadémia
a Lévy-díjjal tüntette ki.*

203933

ELŐSZÓ.

Az ötödik évforduló telt már el azóta, hogy Magyarország testét a vesztett háború után az ellenséges szomszédok megszállása szétszakította, s közel három éve annak, hogy a trianoni béke erre a súlyos helyzetre ráütötte a pecsétet. Egy ízben Velencéből valami bágyadt őszi napsugár felénk is csillogtatott némi fényt: Sopront és nyolc faluját megkérdezték, magyar akar-e lenni. A határkiigazító bizottság, amikor egyik kezével kárunkra tolja beljebb a határpóznákat, a másikkal olykor egy-egy morzsát nekünk is juttat. De csak morzsákat, a kincseskamránk legszebb klenódiumait idegen kézben találta már az ötödik évforduló is.

Ez teszi szomorúan időszerűvé, hogy a *megcsonkított Magyarország* két év elteltével újra bekapogtat az olvasónál. Nem a fájdalomnak azzal az ijedt bűgásával, mint először. A szavak gyászpompáját le kell már vetni. Hétköznapokat élünk, amíg az a harmadnap eljő, amit az Írás ígér, a megváltás boldog harmadnapja.

Hétköznapokat kell élnünk, dolgosakat, nem fáradókat, hogy mire a harmadnap közelít, a követ eltudjuk hengeríteni a sír széléről.

Akiknek e hétköznapok során tanulság és tájékoz-

latás az, ha Magyarország erőviszonyairól a fontosabb adatokat összegyűjtve találják, azok részére az itt-ott megváltozott helyzethez képest a legújabb adatokat gyűjtöttem össze. Az idegen megszállások káiról, nemzeti vagyonunk és jövedelmünk nagyságáról, pénz és árvizonyaink alakulásáról, némely iparág termeléséről, a mezőgazdaság teljesítményeiről, a népesedés folyamatáról, a külső kereskedelem megélénküléséről, a szomszéd államok életéről fontosabb új mondanivalók akadtak.

A könyv táblázatait ezenkívül a Nyugatmagyarországon történt változásokhoz átalakítottam, egyebekben azonban a mű szerkezetét változtatlanul hagytam, s csupán terjedelmét csökkentettem annyira, hogy a megváltozott árvizonyok dacára is minél hozzáférhetőbbé tegyem.

Olvasóimat talán érdekli az is, hogy ez a könyv, amelyet tárgya a magyarság körében oly szomorúan népszerűvé tett, német, francia és angol nyelven a külföldön több ezer példányban kering, keresve — és néha megtalálva — a megértő szíveket és belátó elméket, amelyeknek eddigi tájékozatlansága talán lassan igazunkat méltányló rokonszenvvé alakul ki.

Hálás köszönet a szétszaggatott magyarság nevében azoknak, akik ezt lehetővé tették.

Budapest, 1923 március 1.

I. A FÖLD.

A világháborúból egyetlen legyőzött fél sem került ki annyira megcsonkítva, mint Magyarország. A világháborút megelőzőleg az 1912. és 1913. évi balkáni harcokban Törökország európai birtoka nagyrésztben elveszett ugyan, de megmaradó ázsiai területei az állam további fennmaradására még bőséges erőforrásul szolgáltak s Törökország legfontosabb pozíciója, a Boszporus, érintetlenül maradt. A legutóbbi idők fejleményei mutatják, hogy ez az erőforrás Törökországot nemcsak megmaradt birtokának szívós védelmére képesítette, hanem kardja átrepesztve a sèvres-i béké pergamenjét, visszahódításokra is elég merész, és elég erős volt.

Ausztria veszteségét sem lehet Magyarországhoz hasonlítani. Bármily megcsonkítva került is ki Ausztria a világháborúból, kétségtelen, hogy összefüggő, teljes egész sohasem volt s a tőle elszakított részek, mint külön koronartományok sok tekintetben korábban is önálló közigazgatási életet éltek s a legtöbbször földrajzi kapcsolata is hiányzott a többivel.

Egyedül Magyarországnak ezer év óta egységes teste darabolgatott sem földrajzilag, sem etnografiaiilag meg nem érthető határvonalakkal ötfelé.

Az elszakadást Horvát-Szlavonországok kezdték meg sok politikai hibának eredményeként. A Dráván innen sokan nem akarták belátni, hogy a horvátságnak szépen fejlődő szellemi élete külön elismerést és méltánylást érdemel; a Dráván túl ezt a hiányos megértést, amit kellő felvilágosítással el lehetett volna oszlatni, duzzogva, mint elnyomó törekvést tekintették. Így történhetett, hogy Horvát-Szlavonországok, amelyek a magyar birodalomhoz tartozva, nemcsak közigazgatási különállással bírtak, de

földrajzilag is élesebben elváltak az anyaországtól s etnikailag is határozott karakterrel bírtak, a háborúvesztés következményeit túlsietve levonták. 1918 október 29-én a zágrábi szábornak mindmáig utolsó ülésében különváltak Magyarországtól s ezzel 42,541 km² terület szakadt ki a magyar birodalom testéből, 2.621,954 lakóval.

A magyar anyaország területét azóta az 1920 június 4-én aláírt trianoni békeszerződés szabja meg; az időközben történt kisebb változások figyelembevételével a mai helyzet szerint az ország területe az új birtoklók között a következően oszlik meg:

T e r ü l e t	Terület km ² -ben	Népesség	Népsűrűség km ² -kint
I. Cseh megszállás	63.004	3,567.575	56·6
%-ban	22·3	19·5	
II. Román megszállás	102.181	5,236.305	51·2
%-ban	36·2	28·7	
III. Délszláv megszállás	21.031	1,519.013	72·2
%-ban	7·4	8·3	
IV. Osztrák megszállás	4.026	292.588	72·7
%-ban	1·4	1·6	
V. Fiume	21	49.806	2.371·7
%-ban	0·0	0·3	
VI. Összes megszállás	190.263	10,665.287	56·1
%-ban	67·3	58·4	
VII. A megcsonkított Magyarország	92.607	7,599.246	82·1
%-ban	32·7	41·6	
VIII. Magyarország összesen	282.870	18,264.533	64·6

Ebben az összeállításban nem nyitottunk külön sort Lengyelországnak, mely Magyarország északi határán jutott némi töredékhez, Árva megye trsztenai járásának 14, Szepes megye szepesófalvi járásának pedig 13 községéhez, összesen 589 □ km területhez és 24,880 főnyi lakossághoz. Ezek az adatok benne foglaltatnak a cseh megszállás nagy tömegeket elnyelő gyűjtő tételében.

A határmegállapító bizottságok munkája itt-ott módosított — többnyire kárunkra — a trianoni béke által

sebtében (s mégis oly ravasz tudatossággal) megállapított határokon; említésreméltó engedmény csak az osztrák megszállás területével szemben van, ahonnan az 1921 őszen tartott velencei egyezmény megállapodásai s az ugyanazon év decemberében történt népszavazás eredményeképpen Sopron várost és környező nyolc faluját visszakaptuk, nevezetesen Ágfalva, Balf, Fertőboz, Fertőrákos, Harka, Kópháza, Nagyczenk és Sopronbánfalva községeket. 1922 végén pedig a határmegállapító bizottság döntéséből egy kis község (Lovászd) átadásával szemben újabb tíz falut kaptunk vissza és pedig Alsócsatár, Felsőcsatár, Horvátlövő, Kisnarda, Magyarkeresztes, Nagynarda, Németkeresztes, Pornóapáti, Szentpéterfa és Ólmod kis falukat.

Az előbbiekből a magyar közigazgatás csak rövid átmeneli időre vonult ki; az utóbbiaknak jó egy évig volt alkalmuk az osztrák állam halálvivódásait közvetlenül látni.

Magyarország ezek szerint csupán 92,607 négyzetkilométernyi területet mondhatna magáénak, eddigi birtokának nem egészen egyharmadát, 32,7%-ot.

Az új szomszédság közül maga a román királyság 102,181 négyszögkilométert óhajt lefoglalni, eddigi területünk 36,2%-át, amely a balkán háború előtti Románia területének 77,8%-át teszi. Ez az ország a régi területéhez 126% új földet szerzett. (E hódításnak a részletei: Magyarországból 77,8, Oroszországból 33,9, Ausztriából 7,9, Bulgáriából 6,3%-ot szerzett régi földjéhez.)

De a cseh köztársaság zsákmánya sem sokkal kisebb, mint amennyit Magyarországnak önálló állami élete folytatására visszahagynak: ezen a címen veszendőbe menne 63,004 km² területünk, 22,3%-a a régi Magyarországnak.

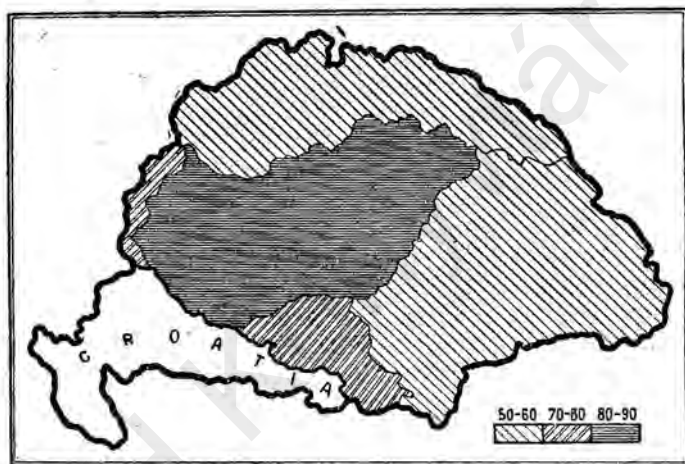
Népességünkben több, mint 10 és fél milliót vesztenénk, összes lélekszámunk 58,4%-át, ha az 1910. évi népszámlálás adatait vesszük mértékül.

Akkor különben, amikor a földdel, a nekünk megmaradt területtel foglalkozunk, a népséggel egyelőre csak abból a szempontból van dolgunk, hogy országunk szétválasztott részeinek különböző népsűrűségével megismerkedjünk.

A megmaradó magyar terület, mint az ország gazdasági és forgalmi életének eddig is természetes gravi-

tációs pontja, a legsűrűbb, négyszögkilométerenkint 82·1 % lakossal: olyan denzitás, amely meghaladja Franciaország, Dánia népsűrűségét, pedig közvetlenül a határszélen mesterségesen le vannak kapcsolva róla nagyobb vonzóerejű népesebb városaink, mint Pozsony, Kassa, Szatmárnémeti, Nagyvárad, Arad, Temesvár, Szabadka stb.

Nincs a megmaradt területen egyetlen vármegye vagy megyerészlet sem, amelynek népsűrűsége az 50-en alul maradna; viszont ott vannak, a környező városokat nem is említve, Pest vármegye 95·7, Békés 84·6, Esztergom

Népsűrűség négyszögkilométerenkint.

104·6, s Csanád megmaradt része 88·8, Aradé 88·1 népsűrűséggel.

Budapest és környéke (a fővároson kívül Ujpest, Rákospalota, Pestújhely, Rákosszentmihály, Kispest, Pestszentlőrincz, Erzsébetfalva, Csepel, Albertfalva, Budafok, Pesthidegkút, Békásmegyér, Czinkota, amelyek együttvéve az 1910. évi népszámlálás szerint 1.076.663 lelket képviseltek, az 1920. évi népszámlálás szerint pedig 1.184.516 főnyi népességet), erősen tömörült központja a Magyarország részére meghagyott 7.599.246, illetve az új népszámlálás adatai szerint 7.945.878 főnyi, az 1922 év végéig pedig 8.084.167-re nőtt lakosságnak.

Az ország részére meghagyott városok közül a legnagyobbak Szeged és Debreczen (mindakettő százezer lakónál népesebb), azonkívül az inkább agrárjellegű Kecskemét, Hódmezővásárhely, Szentés, Baja, Székesfehérvár, Nyíregyháza, Makó stb., az ipari karakterű városok közül pedig a főváros környékén alakultakon kívül Pécs, Miskolcz, Sopron, Győr, Szombathely, stb.

Vármegyéink közül pedig csupán 10 maradt meg egész sértetlenül birtokunkban: Fejér, Somogy, Tolna, Veszprém, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok, Pest, Borsod, Békés, Hajdu. És megismétlődnek a török idők szomorú furcsaságai: Hontmegye Nagymaroson tartja székhelyét, Bács-Bodrog Baján, Abauj-Torna Szikszón, Bereg Tarpán, Gömör Putnokon, Bihar Berettyóújfalun, Szatmár Mátészalkán, Arad Eleken, Torontál Kiszomborban. Ung pedig Záhonyban.

A dunántúli dombvidék nagyobb része Magyarország szűkebb határain belül esik, a kis Magyar Alföldnek csak a Dunától délre eső része, a Nagy Magyar Alföld nagyobb részében, de keleten és délen egészen elmosódó határokkal, s az északi Felvidék előhegységeiből is egy kisebb csík.

Magyarországnak a természettől rendkívül koncentrikusan megalkotott földrajzi egysége van, amelyet Reclus nyomán más geografusok is szinte iskolapéldaszámba menőnek dicsértek. Ez az egység képesítette az országot arra, hogy minden küzdelmes évszázad után is újra össze forrjon azon uralom alatt, amely a Dunakönyöknél, a mai Budapestről kiáradólag tartja központját.

Itt vert gyökeret hajdan a római uralom s Aquincumból (ma Budapestnek egy külvárosa) irányította új kolóniáját; a hun nép ebből a központból (s ezen természetes határok védelme alatt) tudta hatalmát fölépíteni.

Egy szabálytalan — kissé tojásalakúan elnyúló — körvonalnak közel háromnegyedét teszik azok az egymásba fonódó hegygerincek, amelyek a Dunának Magyarországra léptétől annak kifolyásáig az országot körülövezik, itt-ott 2000 m magasságot is meghaladva csúcsaikkal. Ez az egységes hegyrendszer, amely a legnagyobb részében vízválasztó is a Keleti és a Fekete-tenger között, s amely a gerinctől messze, a szelídebb lejtőkön tűr csak meg emberi letelepülést, mindig szétválasztó s így határnak

ideálisan alkalmas, de egy ország belsejében örökös gátja a szabad érintkezésnek.

Az új cseh állam és Románia azt a súlyos terhet vették magukra, hogy háborús szerzeményüket, amelyet különös gonddal kell istápolni, 2000 méter magas hegyek választják el népük többi, s természetesen szokásokban s részben fajilag is különböző részeitől.

Magyarország egységes geográfiai alkotásának centripetális voltát szolgálja a vízrendszer is, mely az északi határon levő két kisebb folyó, a Dunajec és Poprád kivételével kizárólag a Duna medencéjét gyarapítja, s Nyugat, Észak és Kelet forrásai a Központ felé igyekeznek, hogy vizüket a Dunába, vagy ennek fő mellékfolyójába, a Tiszába ömlesszék. Majdnem minden mellékfolyó ezen az egységes földrajzi területen ered, s itt is végzi be útját.

A trianoni békeszerződés határai a mellékfolyók útját is kettémetszették, felső folyásukat az új államok szférájába csatolván. Minthogy azonban a közlekedés útja minden időkből a folyó völgyekben haladt, s a hegyláncok közt a modern sínpárok sem tudnak a réginél jobb útat választani, az új határmegszabás a szomszédos, de hegyek által elválasztott völgyek lakóit, kik régebben is a síkon tudtak összetalálkozni, most még jobban elszakítja egymástól, mert hegyeik zugában az egyik államhoz csatolja őket, a síkra kivezető útjukat pedig tőlük elvéve, a másíknak hagyja meg.

Ezért az új határok röviden, markáns megjelöléssel nem is jellemezhetők, mert kevés kivétellel nem tapadnak földrajzi jellegzetességhez (s mint alább látni fogjuk, nem fűződnek etnográfiai sajátosságokhoz sem) s irányvonaluk igen ötletszerű. Ezért van az, hogy egymáshoz tartozó szomszédos falvakat ketté szel az új országhatár, sőt ugyanazon község népe más országban lakik ezentúl és más országba megy ki földjét szántani.

De nemcsak Magyarország és új szomszédjai közt ily habozó és nehezen indokolható a határvonal, hanem a Magyarországtól elszakított részeknek az új szomszédok közt való szétosztása sem történhetett meg az érdekelt felek kedvére, amit bizonyít az úgynevezett Bánságnak — a Tisza és Maros közötti, igen termékeny sík vidéknek — határvonala tekintetében a délszláv és román állam közti egyenetlenség. Ezt az egységes karakterű vidéket, amely

természetes kiegészítő része a Nagy-Magyar-Alföldnek, egyik új állam sem tudja beilleszteni a maga geográfiai környezetébe, a kettő között megvonni kívánt határ pedig még egyenetlenebb. S mivel etnográfiai szempontok sem jöttek a határmegállapítás segítségéül, nem lehetetlen, hogy e gazdag vidék megosztása állandó súrlódás okát fogja képezni a két megnőtt Balkán-állam között.

A Magyarországból a cseh államnak ítelt rész (ide tartozik a kis Magyar-Alföldnek a Dunától északra eső területe, az Északnyugati-Felvidék, az Északkeleti hegyes terület, de mindenütt a Nagyalföldre is lenyúló határokkal) 56·6 főnyi átlagos népsűrűséggel bír, de ezt az idekapcsolt magyar nyelvterületek és nagyobb vonzóerejű városok intenzívebb népessége emeli ennyire. Az idecsatolt, tisztán magyar nyelvterület nyugati részén 84·5 a népsűrűség, a keletre eső magyar nyelvvidéken pedig 70 lélek jut egy négyszögkilométerre.

Az inkább tótajkú vidékek már sokkal kevésbé lakottak; legfeljebb a Nyitra és a középső Vág vízvidéke emelkedik ki 73-as népsűrűségével.

A felső Vág és a Morva vízvidékén már csak ötvenhét a népsűrűség.

A Garam vízvidékén 54·5-es népsűrűséget találunk, keletebbre pedig csak 41·3 lélek él négyszögkilométerenkint. Még alacsonyabb, 38·8-es a népsűrűség az Ipoly vízvidéken, a ruténlakta vidékeken pedig, bár ez a terület a termékeny és lakott Felső-Tisza-völgyet is magában foglalja, 37·7-re száll le a népsűrűségi szám.

Románia nyereségében 51·2 népsűrűség van (a régi román királyság népsűrűsége 55·6), ezt azonban ismét a magyar nyelvterületek teszik ily lakottá. Az északi részen a Romániához csatolt magyar vidék 71·5-es népsűrűségű, a déli részen megszállott magyar nyelvvidék népsűrűsége pedig 74·5.

A magyar ethnikum után a délkeleten lakó szász nép közt találunk a román megszállás területén legnagyobb népsűrűséget, 58-at; nem sokkal kisebb, 55·3-es népsűrűséget mutat az a magyarság és oláhok lakta vegyes nyelvterület, mely az erdélyi fejedelemség idején fénykorát élte és amely a Székelyföld és az alföldi magyarság fontos összekötő vonala.

A nagyobbbrészt románajkú, de magyar elemmel tar-

kitott nyelvterületnek a Maros feletti északi részén 47·6 a népsűrűség, a Marostól délre eső részeken azonban már jóval ritkább a lakosság, 41-es népsűrűséggel.

A Székelyföld színmagyar népe — mostoha természeti viszonyai ellenére is — sűrűbben tömörül ennél, négyzetkilométerenként 43 lakóval.

Mindezeknek mélyen alatta áll lakottság dolgában az egész ország leggyéribben népesült része, a máramarosi és beszterczenaszódi oláhság, 28·9-es népsűrűséggel. Végelemzésben látszik tehát, hogy a román megszállás alatt lévő rész 51·2-es népsűrűségét majdnem kizárólag a magyar- és németajkú nép tömör településének köszönheti.

Jugoszlávia már jóval lakottabb területeket hódít el tőlünk, 72·2-es átlagos népsűrűséggel. A kulturált Bácskán és gazdag Bánságon kívül Vas és Zala vármegye vend vidékei különösen sűrűn lakottak (85·6). A Muraközön, amely a Dráván túl közvetlenül kapcsolódik Varasd vármegyével, a volt Magyarbirodalomnak legsűrűbben lakott területét képezve, 122·1-es a népsűrűség.

Ausztria szintén igen művelt és sűrűn lakott területet kapott 72·7-es átlagos denzitással, amiből a Sopron megyéből elszakított rész 86·8 népsűrűségű, a vasmegyei 81·5, a mosonmegyei aránylag a legritkább, 42·4-es.

Az osztrák és délszláv követelésen kívül tehát az elveszített területek ott népesebbek csupán, ahol magyar települést szakítanak ki az országból; a megmaradó Magyarország sűrűbb népességű, mint bármelyik elszakított rész.

Magyarországnak ezek szerint jelentékenyen kisebb területen aránylag sűrűbb népességet kell eltartania akkor, amikor mezőgazdasági termővidékeinek sok, rendkívül értékes részét is elveszíti s amikor a városok megduzzadt népessége is egy nagyon megcsonkított sugarú kör termékeire van utalva.

A fölosztásnál — miután a földrajzi és etnografiai szempontok teljesen mellőztettek — kétségtelenül az a gondolat volt az irányadó: minél mélyebbre behatolni a magyar nyelvterületre, hogy minél erősebb földrajzi összefüggéssel és minél gazdagabb gazdasági háttérrel biztosítsák az új zsákmányt.

A hegyvidéknek arról a népéről, mely eddig azzal

kereste kenyereit, hogy az Alföldre járt aratni, az új határ-
megosztás úgy akart gondoskodni, hogy az Alföldből is
a hegyvidékhez ragasztott termő területeket.

Nagyon kérdéses, hogy a geográfiai és néprajzi ténye-
zőknek ez az elhanyagolása — mely Magyarországnak
rendkívül sokat ártott — az új államoknak maradandó
hasznára válhatik-e?

Bármeddig tartson is azonban ez az állapot, a terü-
let kérdésénél a *mívelési ágak szerint való megosztást*
az ország jövője szempontjából különös figyelemmel kell
taglalnunk.

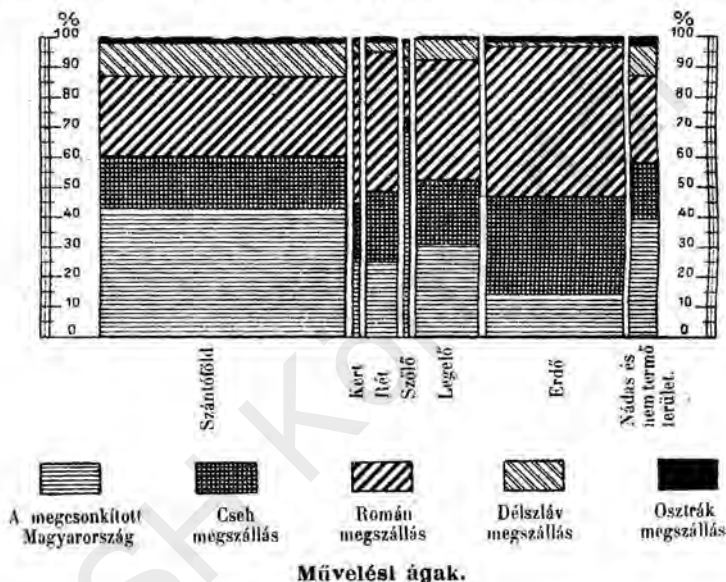
A megmaradó és elszakított területeknek a fontosabb
mívelési ágak szerint való megosztását az alábbi adatok
mutatják be:

T e r ü l e t	Szántó- föld	Kert	Rét	Szőlő	Legelő	Erdő	Nádas	Nem termő terület
	e z e r h o l d a k b a n							
Cseh megszállás	3,883	129	1,070	24	1,251	4,101	4	175
%-ban — — — —	17·4	19·5	23·5	4·4	21·7	32·4	4·6	48·8
Román megszállás	5,939	320	2,102	81	2,292	6,289	7	735
%-ban — — — —	26·6	48·3	46·2	14·8	39·9	49·8	8·0	29·2
Délszláv megszáll.	2,508	37	154	56	404	204	18	250
%-ban — — — —	11·2	5·6	3·4	10·3	7·0	1·6	20·4	10·0
Osztrák megszáll.	390	9	75	9	49	213	8	67
%-ban — — — —	1·8	1·4	1·7	1·6	0·8	1·7	9·1	2·7
Fiume — — — —	0·5	0·1	0·7	0·03	0·3	0·8	—	1
%-ban — — — —	0·0	0·0	0·0	0·0	0·0	0·0	—	0·1
Összes megszállás	12,721	495	3,402	170	3,996	10,808	37	1528
%-ban — — — —	57·0	74·8	74·8	31·1	69·4	85·5	42·1	60·8
A megcsonkított Magyarország	9,583	167	1148	376	1,759	1,834	51	987
%-ban — — — —	43·0	25·2	25·2	68·9	30·6	14·5	57·9	39·2
Magyarország összesen — — —	22,304	662	4,550	546	5,755	12,642	88	2,515

A szántóföld területe tehát körülbelül megfelel a
népességi aránynak Magyarország megmaradó területén;
ha ebből már ítélni merünk, a lehetőség nincs kizárva,
hogy kenyérterményekkel továbbra is megfelelően ellát-
hassuk magunkat.

A kertterületnek a népességi arányon alul maradása nem aggasztó, mert általában alacsony számokról van szó, s mert a kertésítés tekintetében folyópartjainkon még további fejlődésre van kilátás.

Sokkal kedvezőtlenebb azonban az, hogy réttel, legelővel aránytalanabban rosszabbul vagyunk ellátva, mint sűrű népességünk azt megkívánja. Az állattenyésztés fejlesztését ez nagy problémává élezi ki, s az állati termékekből való kivitelünk, amely a háború előtt mindig fon-

tosabb segítségünké vált külföldi iparcikkekből való szükségletünk fedezésére, erejében nagyon meg volna ingatva.

Hogy ezzel szemben az eddigi szőlőterület 68,9%-át mondhatnók továbbra is magunkénak, az sem oly vigasztaló, mint első pillanatra látszik.

A megmaradó szőlőterülethől ugyanis mintegy 200,000 kat. hold kevésbé exportképes homoki bort termel. A Hegyalja északi részét, a ménes-magyarádi, küküllős és marosmenti, Sopron környéki borvidégeinket elszakították.

Megdöböntő az erdőben való veszteségünk; eddigi erdőterületünknek csak 14,5%-a maradt meg s legértékesebb, kitermelésre kész erdőállományunk idegen imperium alá került. Nemcsak virágzó régi fakivitelünkben, nemzeti jövedelmünknek egy jelentős tételében szenvedünk itt veszteséget, hanem az ország rekonstrukciójánál is drágán kell fizetnünk a legfontosabb építőanyagot.

A nádasok területéből 57,9%, kereken 51,000 hold maradna meg magyar területen. A nádasok egy részét — ha nem tisztán tőzegtalajuk — a jövő szántóföldjeinek tekinthetjük; az átalakítás nagy befektetéseivel szemben azonban a nyerhető termőterület vajmi csekély. A nemtermőterület címén kimutatott közel egy millió holdból mintegy 150,000 hold esik a balatonmenti mocsaras vidékre; ennek lecsapolásával szántóterületünk egy virágzó mezőgazdasági kulturájú vidékkel gyarapodnék.

Jellemző, hogy ha a csehek által megszállt területből Magyarországhoz visszacsatolnák azt, aminek, mint magyar ethnikumnak az önrendelkezési jog alapján vissza kellene kerülnie, ezzel a Csehországnak juttatott szántóföldnek közel felét, több mint másfélmillió katasztrális holdat visszanyernénk.

A Romániához kerülő közel hat millió hold szántóföldből a magyar nyelvterületek, s a Székelyföld címén három millió holdat meghaladó szántóföld juthatna vissza; a Jugoszláviának juttatott, igen értékes szántóföldből is egy millió holdat igényelhetnénk vissza a magyar nyelvterületekkel.

Az idegen imperium alá kerülő, közel 170,000 holdnyi szőlőterületnek több mint fele szintén tiszta magyar nyelvvidéken van.

Följegyzésre méltó még, hogy a székelységet nem is említve, amelynek egymagában egy millió holdnál nagyobb terjedelmű erdősege van — a többi elszakadásra kényszerített magyar nyelvvidék is egymillió holdas erdőterülettel bír; az ethnikum alapján való döntés tehát nehéz feladást jelenthetne.

Ki kell még emelnünk, hogy a szántóföld kihasználása a Magyarországon maradó területen jobb, mert valamivel nagyobb a bevetett területnek az aránya, viszont azonban az elemi csapások e területet inkább látogatják (legfőképpen az Alföldnek északkeleti felében inkább

megnyilvánuló kontinentális időjárás s a Dunántúl gyakori jégverései miatt).

A fontosabb művelési ágaknak egymáshoz való arányát az alábbi adatok szemléltetik:

T e r ü l e t	Szántó- föld	Kert	Rét	Szőlő	Legelő	Erdő	Nádas	Nem termő terület	Szántó- terület kértre, rétre, szőlőre és népsűrűség
	a terület %-ában								
Cseh megszállás	35.5	1.2	9.8	0.2	11.4	37.6	0.0	4.3	121.5
Román „	33.4	1.8	11.8	0.5	12.9	35.4	0.0	4.2	107.8
Délszláv „	69.1	1.0	4.2	1.6	11.1	5.6	0.5	6.9	95.8
Osztrák „	47.5	1.1	9.1	1.1	5.9	26.0	1.1	8.2	105.4
Fiume — — — —	13.7	2.7	19.9	0.9	8.4	22.3	—	32.1	6,226.0
Összes megszállás	38.3	1.5	10.3	0.5	12.1	32.6	0.1	4.6	110.4
Megcsonkított Magyarország	60.4	1.0	7.2	2.3	11.1	11.5	0.3	6.2	117.2
Magyarország összesen — —	45.5	1.4	9.3	1.1	11.7	25.8	0.1	5.1	113.1

A fontosabb művelési ágak közül tehát csak a legelő az, amely — Nyugatmagyarország kivételével — minden más követelésnél körülbelül egyforma hányaddal szerepel.

A szántóföldterület hatalmasan kiemelkedő arányát látjuk a délszláv követelésnél, ahol erdőnek, rétnek egyáltalán nagyon alacsony a szerepe. (Az új délszláv állam más hódításainál kárpótolja magát erdőben.)

Az erdő az összes terület egyharmadát meghaladja s a szántó területénél is nagyobb a cseh és a román megszállás vidékein; Nyugatmagyarországon legkedvezőbb az egyensúly az egyes művelési ágak között s alig tér el valamivel az egész Magyarország arányaitól.

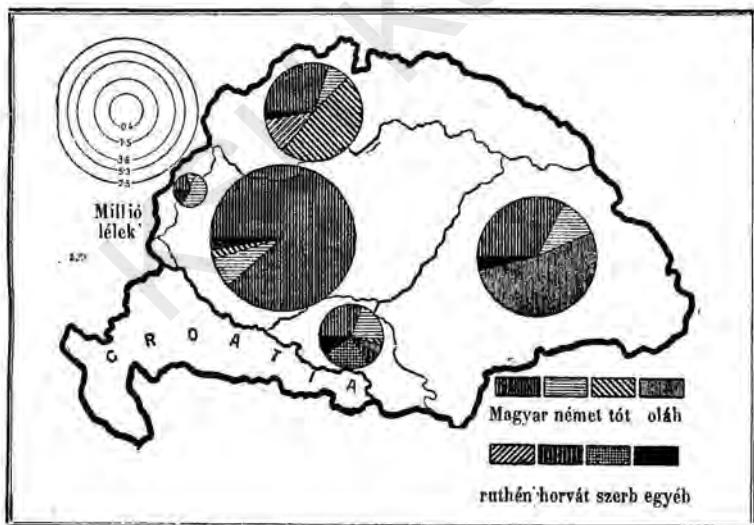
Megmaradó központi területünk nem kapja vissza szántóban azt, amit erdőben veszít s ezért végelemzésben a mezőgazdasági művelésre alkalmas területekhez viszonyítva a népesség itt rosszabbul van ellátva, mint akár a délszláv, akár a román megszállás alá került részek, s valamivel rosszabbul az egész Magyarországra vonatkozó aránynál is.

II. A NÉP.

Nemcsak Wilson elnök világhírűvé vált tizennégy pontja tűzte ki a háború céljául a nemzetek önrendelkezésének biztosítását, hanem a béketárgyalások is ennek a jelszónak hangoztatásával indultak meg és folytak tovább.

Valóban, vannak az összefüggő nyelvterületeknek s ezek kisebb-nagyobb földrajzi elhatárolásának olyan egyszerű példái, amelyek ennek az elvnek a keresztülvitelét elég könnyűnek mutatták.

A legtöbb esetben azonban a való élet kuszálsága sokkal bonyolultabbá teszi ezt a problémát, mint ahogy

Nyelvi megoszlás.

a részletek ismerete nélkül a békeszerződésekben elvi alapon megkísérelt rendezés ezt sejtette volna. S mint-hogy a szerződésszöveg elkészítése előtt a porvesztes felek, a legyőzött országok nem juthattak szóhoz, a békeszerződés szövegének átnyújtása után pedig a nagyhatalmak valószínűleg prestige-okokból nem akartak változtatni már a megállapodásokon, ha kezdtek is már észrevenni, hogy a szabályozás nem kielégítő és egyenlő mértékű, Kelet-Európa új térképe az önrendelkezésre hivatott népeknek különféle államokba, kisebbség gyanánt való besorozásával állapított meg.

Hogy ez céltévesztett volt, mutatja a többi kelet-európai államok közt s azok belsejében folyó állandó surlódás.

Magyarország nem a béke újabb megbontásában keresi igazságának érvényesülését; de hogy az önrendelkezési elv az ország új határainak megállapításánál mennyire nem vétetett figyelembe, azt adatainak bőséges seregével igazolhatja.

Magyarország földarabolását a népesség anyanyelve szerint a következő összeállítás mutatja be:

Terület	Magyar	Német	Tót	Oláh	Ruthén	Horvát	Szerb	Egyéb
	anyanyelvűek száma ezrekben							
Cseh megszállás	1,072	265	1,703	21	442	3	0·4	63
%-ban	10·8	13·9	87·5	0·7	95·2	1·4	0·1	15·6
Román megszállás	1,664	557	32	2,819	10	2	56	96
%-ban	16·7	29·3	1·6	95·6	2·3	1·0	12·1	23·9
Délszláv megszállás	459	308	46	80	11	92	378	145
%-ban	4·6	16·1	2·4	2·7	2·3	47·1	82·0	36·2
Osztrák megszállás	26	216	1	0·02	0·05	45	0·01	4
%-ban	0·3	11·4	0·0	0·0	0·0	23·1	0·0	1·0
Fiume	6	2	0·2	0·1	0·01	13	0·4	27
%-ban	0·1	0·1	0·0	0·0	0·0	6·6	0·1	6·8
Összes megszállás	3,227	1,348	1,782	2,920	463	155	435	335
%-ban	32·5	70·8	91·5	99·0	99·8	79·2	94·3	83·5
A megcsonkított Magyarország	6,718	555	164	28	1	40	26	66
%-ban	67·5	29·2	8·5	1·0	0·2	20·8	5·7	16·5
Magyarország összesen	9,945	1,903	1,946	2,948	464	195	461	401

Százalékos arányokban ugyanezeket a számokat a következőkben mutatjuk be, megtoldva a magyarul tudókra vonatkozó adatokkal:

Terület	Magyar	Német	Tót	Oláh	Ruthén	Horvát	Szerb	Egyéb	Magyarul tudók ezekben	Magyarul tudók %-ban
	anyanyelvűek %-ban									
Cseli megszállás — —	30·0	7·4	47·7	0·6	12·4	0·1	0·0	1·8	1,525	42·7
%-ban — — — — —									12·9	
Román megszállás —	31·8	10·6	0·6	53·8	0·2	0·0	1·1	1·9	2,249	43·0
%-ban — — — — —									19·0	
Délszláv megszállás	30·2	20·2	3·1	5·3	0·7	6·0	24·9	9·6	695	45·8
%-ban — — — — —									5·9	
Osztrák megszállás	9·1	73·9	0·2	0·0	0·0	15·4	0·0	1·4	102	34·9
%-ban — — — — —									0·9	
Fiume — — — — —	13·0	4·7	0·4	0·3	0·0	26·0	0·8	54·8	11	21·6
%-ban — — — — —									0·1	
Összes megszállás —	30·3	12·6	16·7	27·4	4·3	1·5	4·1	3·1	4,582	42·9
%-ban — — — — —									38·8	
A megsonkított										
Magyarország — —	88·4	7·3	2·2	0·4	0·0	0·5	0·3	0·9	7,239	95·3
%-ban — — — — —									61·2	
Magyarország összesen —	54·5	10·4	10·7	16·1	2·5	1·1	2·5	2·2	11,821	64·7

Hogy ez a megosztás mennyire nem alapszik előre megfontolt és átgondolt terven, hanem a szomszédság egyre mohóbbá váló étvágya szerint változott és ahhoz képest, amint a forradalmaktól zaklatott magyar állam ellenálló ereje gyöngült, azt legjobban a cseh demarkációk története mutatja, amelyeknek a sorrendje a következő:

Első követelés: Az 1918 december 6-iki demarkáció területe. Összes népesség: 1.972,866, ebből magyar 220,571, azaz 11·2%.

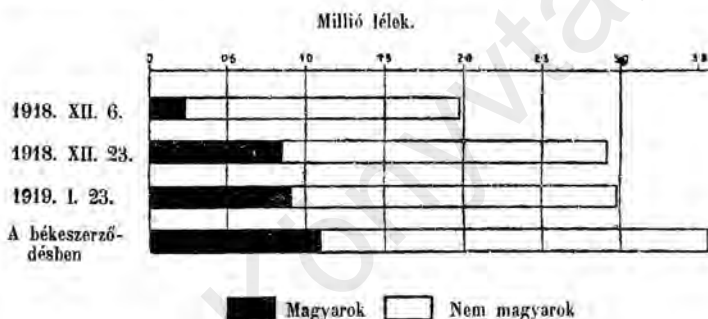
Második követelés: Az 1918 december 23-iki demarkáció területe: Összes népesség: 2.909,160, ebből magyar 841,198, azaz 28·9%.

Harmadik követelés: Az 1919 január 23-án megszállott terület. Összes népesség: 2.979,835, ebből magyar 899,953, azaz 30·2%.

Negyedik követelés: A békeszerződés által a cseh államnak ítélt terület. Összes népesség: 3.567,575 s ebből magyar 1.071,523, azaz 30·0%.

Eleinte óvatos és bizonytalan bekalandozások a magyar nyelvterületre, aztán egyre kiméretlenebb és nyersebb előrenyomulás a magyar róna felé, oly hirtelen egymásutánban, amely gyors ütemben a Napoleonok sem tudtak hódítani.

Ime, a cseh állam csak úgy tudott kikerekedni, ha egy milliónál több magyart kebelez be. Romániának közel két millió magyarra van szüksége, hogy úgynevezett ethnikai területét kiegészítse; több mint félmillió

Csehország területi követelésének növekvése a követelt terület lélekszámában kifejezve.

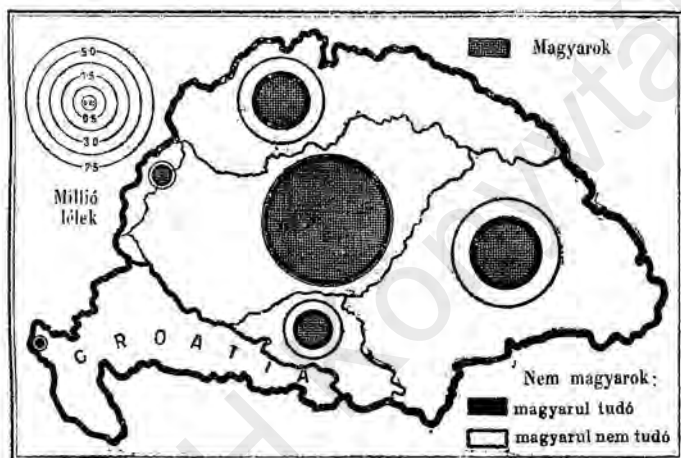
ember tud ezenkívül magyarul a románoknak jutó területen.

Szám szerint nem oly sok, 459,140 magyar került el délszláv fennhatóság alá: de relativ többségét képezi a Jugoszláviához csatolt magyarországi területnek, 30·2%-os arányával, amellyel szemben a horvátokat, szerbeket összefoglalva, s az egyéb nyelvűeket (akiknek nagyobb része tényleg bunyevác vagy sokác, a horvátokkal és szerbekkel rokon, de azoktól mégis sokban elütő nép) mind délszlávnak számítva is, csupán 40·5%-os arányú a hódító nép. Hogy ez a sok töredék hányfelé húz, s hogy a horvát és szerb nép egysége mily kevéssé forrott össze, arról tanuskodnak Zágrábnak vissza-visszafojtott, de a Dráván mégis áthallatszó panaszai.

Magyarságunk 32,5%-át veszítettük el, a magyarul beszélőknek 38,8%-át.

A cseh állam 30,0%-os magyarsággal terheli meg ingadozó egyensúlyát, olyannal, amely a mi megmaradó hat és negyedmilliós összefüggő magyarságunknak közvetlen nyulványa. S ehhez járul még az elszakított terület népének további 12,9%-a, amely már ismeri a magyar szó zenéjét.

Románia oly karéjt szakított magának, amelyben a magyarság (vagy közvetlenül kapcsolódva alföldi nyelv-

Magyarok és magyarul tudók.

területünkhöz, vagy sűrű hálózatu összekötő magyar pillérekre támaszkodva) 31,8%-os, a magyarul beszélők aránya 43,0%-os.

Jugoszlávia 30,2%-os magyarsággal s 45,8%-nyi magyarul beszélő lakossággal veszi jogara alá új szerzeményét.

Még az Ausztriának hullajtott ajándék is magyar vértől foszt meg bennünket, pedig ennek a területnek a kikerekítésében vezette a győző népeket látszólag a legobjektivebb érzék az ethnikai szempontok iránt. Az Ausztriához ítelt új területen 9,1%-os magyarság él, 34,9%-nyi magyarul beszélővel.

Az új államoknak ebben a diadalmas osztozkodásá-

ban fajunkon kívül még egy kultúrnépet, a németet is nagy csapás éri. Nem említve az Ausztriához kapcsolandó részeket, 1.130.000 németajkú honfitársunk kerül cseh, román, délszláv uralom alá.

A cseheknek ítélt magyar nyelvterület nyugati részén 23·6%-os tótság áll szemben 67·5%-os magyarsággal s 7·8%-os németséggel; itt tehát a nép több mint háromnegyede ehhez a két kultúrfajhoz tartozik. A keleti oldalon a tótság aránya még kisebb, 16·9%-os, a magyarság itt 68·3%-ot ér el, a németek 4·2%-ot képviselnek (a kettő együttvéve tehát ismét majdnem $\frac{3}{4}$ részt) s a rutének 9·5%-ot. A magyar nyelvkincs ismerete mind a két területen a nép négyötödében él: Nyugaton 79, keleten 80·8%-ot tesz.

A román megszállás vidékein a magyarság aránya s a nép magyar nyelvismerete között erősebb az összefüggés. Bár a hazai oláhság legtöbb helyütt kevertebben él a magyarsággal, mint a tót, a magyar nyelv megtanulására kisebb forgalmi és kultúrérzéke mégis kevésbé képesíti; országos átlagban az oláhságnak 1910-ben 12·7%-a beszélt csak magyarul, a tótoknak pedig 21·4%-a.

A román megszállás területén a magyar nyelvvidéket s a Szamos mentén és a Mezőségen lakó kevert népeiséget kivéve, csak a szászok lakta földön emelkedik magasabbra a magyarul tudók aránya.

A délszlávok hódításában nyelvileg a Muraköz a legtisztább, ahol a horvátok 91·7%-át teszik a népnek. A vend nyelvvidéken is 63·5%-os a vendek aránya; a többi megszállt területen a délszláv elem — a horvátokat, szerbeket s az egyéb szláv törzseket mind egybeszámítva — sem éri el sehol a népesség felét.

Az egész délszláv megszállásnál jóval nagyobb a magyarul tudók aránya, mint az összes szláv nyelvekhez tartozóké együtt, a magyarság erős relativ többségben van s a németekkel együtt az abszolút többséget is meghaladja.

A megmaradó Magyarország így csakugyan nemzeti állam lesz, mert a nép 88·4%-a magyar lesz s a lakosságnak csak 4·7%-a nem bírja a magyar nyelvet. De ez válik egyedül nemzeti állammá Keleteurópában, a többi új alakulás nyelvileg sokkal tarkább lesz, mint annak idején Magyarország volt eredeti határai között.

Korábban is gyakran fölmerült a vád, a béke meg-

szabása körüli időben pedig még jobban hangoztatták, hogy Magyarország népeit mesterségesen magyarosította, a statisztika pedig, amely az ország népének nyelvi megoszlásáról szól, túlzó és hamis.

Ebben a kis könyvben nincs tér e kérdéseknek alapos kimerítésére. Abból a gazdag cáfolati anyagból azonban, amelyet a magyar béke delegáció előterjesztett, egy-két nagyon jellemző dolgot itt is kiemelhetünk. Egyik az, hogy a magyarság kezdetől fogva megszállta az ország központi vidékeit, a nagy folyóvölgyeket, amelyek minden időben a forgalom és kultúra főútvonalai voltak. Minthogy pedig az országban a belső népvándorlásnak útja szintén ezen központi terület felé irányul, a magyarság nagy tömegébe kerülő s a forgalmi életbe jobban bekapcsolódó nem magyarok is egy-két nemzedéken át megmagyarosodnak. A magyarság terjedése ezen az úton s a szintén forgalmi központokat képező városok növekedésével történt. A magyar nyelvterületek határai azonban semmivel sem tolódtak el azóta, hogy a török hódítás után bekövetkezett magyarányú telepítés a nem magyarok népet annyira növelte. Ha valaki akart is tehát itt-ott mesterséges magyarosítást csinálni, azzal célt nem ért; a fentemlített természetes folyamat viszont minden kényszerítő eszköz nélkül ment végbe.

Frappáns példája ennek, valamint annak, hogy a magyar hivatalos statisztika nem festett hamis képet, az, hogy oláh egyházi sematizmusokból romániai írók (pl. Nicolae Mazere jassyi tanár) a csak magyarul beszélő, tehát oláhnak semmiképpen sem vehető székelyföldi görög rítusú magyarok beszámításával is alig tudnak 21,000-rel több erdélyi oláht kimutatni, mint a hivatalos magyar följegyzések. Sőt ez utóbbiak a községek felében több oláht ismernek, mint amennyit a jassyi professzor.

A magyarságnak 80%-a nem is tud más nyelven, mint magyarul, tehát egyéb ajkúaknak magyar gyanánt való elkönyvelése nem történhetett meg.

A fentemlített belső vándorlás nemcsak a magyarosodás természetes processzusát magyarázza meg, hanem arra is utal, mily erős a gazdasági vonzóereje Magyarországnak központi területének a most elszakított részekre.

A belső áramlásnak ez a mérlege végeredményben Magyarországnak megcsonkított központja javára az elsza-

kításra ítélt részekből 1900-ban 100,833, 1910-ben pedig 125,375 főnyi nyereséget mutatott.

Nyugatmagyarországnak az a németajkú csikja, mely Bécsnek, Pozsonynak szomszédságában van, szülőtteiből egyre nagyobb tömegeket küldött Magyarország belső részei felé. Felvidékünk népe pedig nem a Kárpátokon túlra sietett fajrokonai felé, hanem a völgyekben ereszkedett le, mert a magyar róna mágnese húzta.

Az egész Magyarország területéhez való viszonyításban Erdély 2768 főnyi nyereséggel zárta 1910-ben nép-csere-mérlegét, de a Duna és Tisza közével szemben mégis több mint 20,000 főnyi vesztesége volt: Délkelet tehát éppúgy a központ felé törekedett, mint Észak és Nyugat.

A békeakta szerint 6.717,476 főnyi megmaradó magyarságunk mellett — ismét csak 1910. évi adatokat idézve — a legnépesebb nemzetiségünk a Bakonyban, Tolnában és Baranyában, végül Budapest környékén lakó németiség marad, mindössze 555,327 fővel. Tótjaink száma 164,585 marad, horvátok 40,439-en, oláhok 27,854-en, szerbek 26,294-en. A németek a lakosság 7·3%-át teszik, a tótok 2·2%-ot képviselnek, a többi nemzetiségi töredék mind alul marad az egy százalékon is.

A tótok Békésben 22·4, Esztergom vármegyében 12·3%-ot érnek el, de Budapesten és Pest megyében is nagyobb számmal vannak; oláhokat Bihar és Arad vármegyék meghagyott részeiben találni leginkább, horvátok Baranya, Somogy, Zala vármegyékben maradtak legtöbben, szerbek Baranyában, Csanádban, Budapesten és Pest megyében.

Hogy az újabb népszámlálás változtat-e és mit ezeken az arányokon, azt nem tudjuk. Lehet, hogy a háborús viharok összeteterelő ereje némely részeken folytatta az asszimilálást, de lehet, hogy az 1918 őszen megindult agitáció nyomán viszont más helyütt többen vallják magukat nem magyaroknak. Az érzéseknek ez a hullámozása, amely ideig-óráig még tarthat, a nemzetiségi megoszlás valóságos képén mégsem változtat.

Meg kell még emlékeznünk arról, hogy az 1920 december hó 31-én tartott népszámlálás, mely természet-szerűen Magyarországnak csak arra a területére vonatkozhatott, amely azon időben tényleg magyar igazgatás alatt volt, az előzetes eredmények szerint 7,945,878 főnyi né-

pességet talált, mely ugyanezen területnek 1910. évi lakosságához képest kerek 5%-os növekvést jelent, a természetes szaporodásával jóformán teljesen egyenlőt. Az eddig ismert külföldi népszámlálási eredményekhez viszonyítva ez látszólag a kedvezőbb eredményekhez tartozik.

Magyarázatul meg kell azonban említenünk, hogy mint valószínűleg a legtöbb hadviselő államban, a háború alatt már a népesség nagyobb mértékben tömörült az országnak ipari és kereskedelmi vállalatokban bővelkedő s több munkaalkalmat nyújtó központján. A központ — tehát a trianoni békében meghagyott Magyarország — felé tódulást növelték a háború alatt az 1915. évi orosz és 1916. évi román betörés is, amelyek Észak, illetőleg Délkelet népének menekülését okozták. A háború befejezte után pedig az új szomszédállamok által megszállt területekről kiutasított magyarság duzzasztotta föl hirtelen a népességet. Hozzájárult még ehhez — bár nem nagymértékben — az is, hogy a hajózás megnyitja után az Északamerikai Egyesült-Államokban élő magyarságból igyekeztek hazatérni azok, akikben a háború esztendői alatt a visszavándorlás gondolata megérlelődött.

Az 1920. évi népszámlálás adataiból tehát annyi már konstatálható, hogy a megcsonkított Magyarország területén az alább részletezendő háborús veszteségek dacára nagyobb népesség zsúfolódott össze, mint a békés fejlődés időszakában.

A háború egyik következménye, mely többé-kevésbé minden hadviselő államot sújt, s mely egy, az 1920. év elején tartott összeírásból már kitűnik, a megnövekedett nőtöbbség, amelynek ismét népesedési és gazdaságpolitikai további konzekvenciái vannak.

A szomszéd Ausztria népcsökkenésében (3·5%), Németországnak kisebb fokú népszaporodásában (3·8%) szinte már benne foglaltatnak a háborúvesztés gazdasági folyamányai. Magyarország látszólagos kedvezőbb népességi helyzete még az ideiglenesség benyomását kelti. Tagadhatatlan azonban, hogy a viszonylag nagyobb népi erő az újabb fejlődésnek több biztosítékát nyújtaná, ha a gazdasági erők kifejtésének mesterséges akadályai elháríthatnának.

Nagybritanniában a szaporodás 4·7% volt, Franciaország háború előtti területén 5·3%-os fogyás látszott.

Magyarország mai területén (a szerb megszállás alól

felszabadult baranyai és bácsbodrogmegyei részeken 1921 őszen tartották a népszámlálást) a tíz legnépesebb város a következő:

	Lélekszám	Tíz évi tényleges szaporodás
1. Budapest	925,724	5·2%
2. Szeged	109,896	4·3%
3. Debreczen	103,228	11·3%
4. Kecskemét	72,768	6·3%
5. Hódmezővásárhely	60,854	-2·6%
6. Miskolcz	57,384	11·5%
7. Ujpest	55,825	1·1%
8. Kispeszt	50,244	66·3%
9. Győr	50,035	12·9%
10. Pécs	47,862	-3·9%

Sajátságos ellentétek vannak már ebben a néhány számban is. Iparos városok, amelyeknek népe gyöngült vagy kevésbé szaporodott, mint az agrár városoké; Budapest közvetlen közelében az egyik áradmáynak nagy felduzzadása, a másiknak szinte apadó hulláma.

A tíz év alatti tényleges szaporodásban a menekültek valószínű száma körülbelől kiegyenlíti a háborús halottakban támadt veszteségünket, de csakugyan a forgószél ereje és szeszélyessége mutatkozik meg abban, hogy mennyire más helyekről sodorta el a fogyatékat és más hová öntötte a menekülőket. A népesség megoszlásának ez az egyenetlensége azért is sokáig érezteti hatását, mert a lakások hiánya szinte megrögzíti a kezdeti össze-visszaságot.

A népesség városba tömörülése az elmúlt évtizedben érthetőleg fokozódott; míg 1910-ben a megcsonkított ország népességének 29·7%-a lakott törvényhatósági és rendezett tanácsú városban, addig 1920-ban már 30·9%. Az arány növekedéséhez természetesen hozzájárul az is, hogy városias jellegű községeink közül időnkint több veszi fel a városi szervezetet is.

Az agglomerált Budapest 14·9% át teszi az ország lakosságának, ami magas arány ugyan, de Bécs és Kopenhága kisebb országok nagyobbra nőtt fejei, s nem szabad elfelednünk, hogy Budapestet elsősorban nem főváros volt, hanem geográfiai helyzete teszi nagy várossá.

A népsűrűség az 1920. évi népszámlálás eredményeként már 85·7-re emelkedett.

A megcsonkított Magyarországot s ez elszakított részeket a népesség vallása szerint való megoszlásukban ma még csak az 1910. évi népszámlálás adatai nyomán mutathatjuk be.

Terület	Róm. kath.	Görög kath.	Reform.	Ag. ev.	Görög keleti	Unit.	Izraelita	Egyéb
	vallásúak száma ezrekben							
Cseh megszállás	2,112	603	222	396	2	0·2	232	0·6
%-ban	23·4	30·0	8·5	30·4	0·1	0·3	25·5	3·7
Román megszállás	990	1,226	697	263	1,809	69	178	5
%-ban	11·0	61·1	26·8	20·1	77·5	92·6	19·5	27·5
Délszláv megszállás	845	13	49	123	461	0·2	23	4
%-ban	9·4	0·7	1·9	9·4	19·8	0·2	2·6	21·2
Osztrák megszállás	246	0·1	2	40	0·02	0·01	5	0·01
%-ban	2·7	0·0	0·1	3·0	0·0	0·0	0·5	0·0
Fiume	45	0·5	1	0·3	1	0·02	2	0·07
%-ban	0·5	0·0	0·0	0·0	0·0	0·0	0·2	0·4
Összes megszállás	4,238	1,843	971	822	2,273	69	440	9
%-ban	47·0	91·8	37·3	62·9	97·4	93·1	48·3	52·8
A megcsonkított Magyarország	4,772	165	1,632	484	61	5	471	8
%-ban	53·0	8·2	62·7	37·1	2·6	6·9	51·7	47·2
Magyarország összesen	9,010	2,008	2,603	1,306	2,334	74	911	17

Ugyanczeket a számokat százalékos megoszlásukban a következő adatok szemléltetik:

Terület	Róm. kath.	Görög kath.	Reform.	Ag. ev.	Görög keleti	Unit.	Izraelita	Egyéb
	vallásúak %-ban							
Cseh megszállás	59·2	16·9	6·2	11·1	0·1	0·0	6·5	0·0
Román "	18·9	23·4	13·3	5·0	34·5	1·3	3·5	0·1
Délszláv "	55·6	0·9	3·2	8·1	30·4	0·0	1·6	0·2
Osztrák "	84·1	0·0	0·7	13·5	0·0	0·0	1·7	0·0
Fiume	90·7	0·9	2·3	0·6	2·0	0·0	3·4	0·1
Összes megszállás	39·7	17·3	9·1	7·7	21·3	0·7	4·1	0·1
A megcsonkított Magyarország	62·8	2·2	21·4	6·4	0·8	0·1	6·2	0·1
Magyarország összesen	49·3	11·0	14·3	7·1	12·8	0·4	5·0	0·1

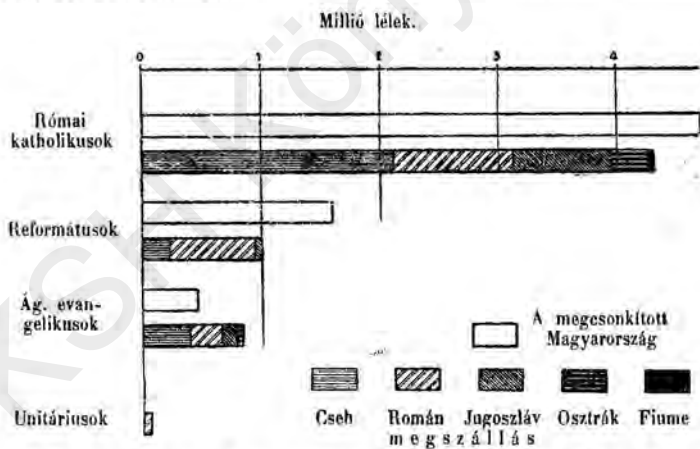
Legszembetűnőbb, hogy a két görög felekezet jóformán eltűnik határainkon, úgyszintén protestánsaink legmagyarabb töredéke, az unitárius felekezet is.

A több mint két milliót számláló görög rítusú katolikusokból csak 165 ezer marad közöttünk, veszítünk azonban magyarjékú görög-katolikusokat is, különösen a Felső Tisza-völgyben.

Görög-katolikusaink Szabolcsban, Szatmárban, Zemplénben, Abaujban a határainkon belül hagyott népesség 10—20%-át teszik, Hajduban, Beregben, Borsodban 5%-on felül maradnak, a többi vármegyében egészen jelentéktelen az arányuk.

Az orthodox görög felekezet hívei közül nem egészen 61,000 lélek marad Magyarország határain belül: közel 2 millió Románia fennhatósága alá kerül, nem egészen félmillió Jugoszláviához.

Az itt maradó görög-keletiek Békés, Arad, Bihar, Csanád, Baranya vármegyéken kívül Budapesten vannak nagyobb számmal.

Katholikusok és protestánsok a megmaradt és elszakított területeken.

Közel hetvenezer unitáriust veszítünk el, akik majdnem mind Románia jogára alatt folytatják puritán istentiszteletüket.

A többi keresztény felekezet közül a római kato-

likus egyház hívóinek közel felét (4·2 milliót) elveszítjük, s ennek dacára a megcsonkított Magyarországbán a katolikusok aránya majdnem kétharmadnyi többségre (62·8%) szökik föl.

Ez a viszonylagos katolikus erősödés főleg annak az eredménye, hogy a görög rítusú vallások képviselői annyira meggyöngült. Nagyon emelkedett a reformátusok aránya is, dacára, hogy közülök is igen sokat veszítünk.

A reformátusok megmaradtak második legnépesebb hitfelekezetünknek, sőt arányszámuk 21·4%-ra nő a korábbi 14·3-ról, de közülök közel egy millió vész el a szomszédos követelések révén. Ismét a magyar ethnikai terület az, amelyen idegen uralom alá erőszakolt reformátusaink legnagyobb számmal élnek: a cseh megszállás 222,000 reformátusából 198 ezer magyarjúkú testvéreinek sorában él. Románia 697 ezer reformátusra terjesztette ki jogarát.

A reformátusok számbeli fölénye a Tisza mentén kezdődik, de a nagyon megszábdalt Bereg vármegyén kívül csak Hajduban érik el a népesség 76%-át.

Ágostai evangélikus hitvallású népességünk egyharmadát tudjuk csak megtartani, 1,306,384 közül csupán 484,360-at. A megnyírbált Magyarországbán vissza is esik a lutheránusok aránya 7·1%-ról 6·4-re.

A határainkon belül maradt ágostai vallásúak csak Békésben élnek nagyobb, 35%-os erejű tömegben; a 10%-ot Győr, Sopron, Tolna, Vas, Veszprém, Nógrád vármegyékben haladják meg.

A magyarországi zsidóságnak 51·7%-a, 471,053 marad az összezsugorodott Magyarországon belül, s 48·3%-a, 440,174 kerül idegen imperium alá. A zsidóság a városokon kívül általában a keleti részeket lakja, s nagyobb-részt a cseh állam alá kerül (főleg az északkeleti magyar nyelvvidékeken s a rutének lakta területen), továbbá a román államhoz.

Mintthogy azonban a harmadrésznyi kis Magyarországbán a zsidóság mégis több, mint feleszámmal megmarad, arányszáma az ország népességében magasabbra szökik.

III. NÉPESEDÉS, KÖZEGÉSZSÉGÜGY.

A világháború nagy pusztítása súlyosan torolta meg minden hadviselő félnek a részvételét, akár győztesen került ki a nagy küzdelemből, akár vesztes maradt. A semleges országok, amelyek ki tudták vonni magukat az ötöd-féléves vérengzés szörnyű sodrából, megőrizhették maguknak a néperő zavartalan fejlődését s ezzel nagy felsőbb-séget szereztek a hadviselőkkel szemben.

Minél korábban állott fegyverbe egy ország, annál hamarabb állította meg a természetes szaporodás lehetőségét. Minél alacsonyabb a születési arány, s minél magasabb a halálozási szám, annál súlyosabbá vált a veszteség.

Az amerikai államok alig érezhették meg a néperejüket fenyegető veszedelmet, oly rövid ideig és oly kis mértékben vettek részt a véres küzdelemben. Sőt, mint magas szaporodásuk mutatja (14%), a háborús évtized első felében a bevándorlás nyomán még nőtt az ember-tartalékuk. Anglia és Wales évi természetes szaporodása 1913-tól 1918-ig leszállt ugyan 377,000-ról 55,000-re, de a mérleg legalább ebben az utolsó esztendőben is pozitív maradt s nem engedett helyet a fogyásnak. Sőt az 1918. évi legkedvezőtlenebb eredmény sem tisztán háborús következmény, mert ez év második felében az influenza halálesetek nagy száma apasztotta le annyira a szaporodást.

Franciaország ugyanezen idő alatt jóval súlyosabban szenvedett. A háborútól megkímélt 77 departement népesedési adatai szerint már 1914-ben tényleges hiányra változott a népesedési mérlegnek amúgy is igen alacsony aktív nyeresége s e hiány évről-évre nőtt, úgy hogy az 1913. év 17,000 főnyi természetes szaporodásával szem-

ben a következő öt év együttvéve egy és negyed milliónyi veszteséggel zárul, itt is elsősorban a születések számának nagy hanyatlása és kisebb mértékben s ingadozóan a halálozások növekvése miatt.

Az eddig említett számokban nincsenek benne a halottak rovatában a háború közvetlen áldozatai. A háborúnak a népesedésre vonatkozó kedvezőtlen hatásai közt egyik legnagyobb és legmaradandóbb kárnak az elmaradt születéseket kell tekintenünk.

S az elmaradt születések komoran nagy száma tekintetében valószínűleg a többi hadviselő fél is Franciaországhoz hasonlóan szenvedett. Magyarország helyzete legalább, mint az alábbiakban látni fogjuk, semmivel sem biztatóbb a francia példánál.

Az európai népesedésnek olyan katasztrofális jelenségével állunk itt szemben, amellyel most s az elkövetkezendő időkben a legkomolyabban foglalkozni kell s a népesedéspolitika és szociálpolitika régi fegyvertárához új segédeszközöket is keresni.

Terünk nem engedi — s adatkincsünk sem elég nagy — hogy a háborúban részt vett többi államok nép-erővesztését itt bemutassuk; Magyarországra vonatkozólag — még pedig annak e népesedési katasztrófa idején még csorbitatlan területére — a következő följegyzéseink vannak.

A születések, halálozások és a természetes szaporodás mérlege Magyarországon a háború kitörése előtt s annak tartama alatt a következő volt:

	Élve- születések	Halálozások	Természetes szaporodás
	összes száma		
1906—10. átlag — —	648,603	444,548	204,055
1913. — — — — —	640,566	432,928	207,638
1914. — — — — —	648,865	439,924	208,941
1915. — — — — —	445,426	474,972	— 29,546
1916. — — — — —	314,016	391,820	— 77,804
1917. — — — — —	297,024	384,628	— 87,604
1918. — — — — —	253,626	435,618	— 181,992

E táblázatban a háború által okozott halálozások nincsenek benne; azok számát 600,000-re becsülve, a mérleg mintegy 980,000 fönyi fogyást mutat. A tulajdonkép-

peni passzivitás azonban — a normális szaporodáshoz viszonyítva — négy év alatt körülbelül 1.200,000 lélekre ug.

Az első hónap, amelyben a természetes szaporodás végzetes deficitje megállott, 1919 április volt; a születések száma azonban — visszaszámítva az ország egész területére — még az 1919. év legutolsó negyedében is mintegy 22,000-rel volt a normálison alul.

Teljes négy évig tartott tehát a születések elmaradásából eredő szomorú passzivitás.

Ezt a jelenséget érdemes tovább is vizsgálnunk és következményeiben áttekintenünk, hogy a veszedelem egész nagyságát mérlegelhessük.

Az integráns Magyarországra való számításokat tovább folytatva, az elmaradt születések száma az

1915. évben	-----	197,000	volt,
1916.	«	329,000	«
1917.	«	345,000	«
1918.	«	389,000	«
1919.	«	231,000	«

ebben az öt évben tehát Magyarország népvesztése e címen 1.491,000 főnyi volt.

Az 1900. népszámlálás és az 1899—1901. évi halálozás alapján készült halandósági táblázat szerint (amely most túlkedvezőnek mutatkozik, hiszen a csecsemő életfenntartására szükséges fiziológiai, közegészségügyi és táplálkozási előfeltételek legújabbban nagyon megromlottak), kiszámítva a hat éves kort, tehát a mindennapi iskolázásra köteles évjáratot, az iskolázó tankötelesek számában a normálishoz képest

1921-ben	-----	132,000	főnyi
1922-ben	-----	352,000	«
1923-ban	-----	583,000	«
1924-ben	-----	843,000	«
1925-ben	-----	997,000	«

csökkenést fogunk találni.

Ez évben következik be az iskolák legnagyobbfokú elnéptelenedése, amikor a normális idők tanköteleseinek 40-6%-a hiányozni fog a tantermekből, főleg a városokban nagy tanítófölöslegét idézve elő.

Ennek az előzetes számításnak a helyességét éppen az ország megcsonkítása miatt nem ellenőrizhetjük ugyan, de tudvalevő, hogy magában Budapesten az 1922/23. tanév elején az elemi iskolákba beiratkozott gyermekek számában már nagyon érezhető volt a csökkenés. Elemi iskolába iratkozott Budapesten

1920/21-ben	-----	57,657	gyermek
1921/22-ben	-----	56,638	„
1922/23-ban	-----	49,907	„

1921-ben tehát 1019 főnyi volt a csökkenés, de az I. osztályban, melyet az elmaradt születések már érintettek, 3324. 1922 őszén újabb 6731 fővel csökkent a budapesti iskolás gyermekek száma.

Folytathatjuk tovább a halandósági táblák alapján a számítást a 15-ik életévig, amely a produktív munkaképesség kezdő kora s párhuzamosan a 20-ik évig, amelynek már rendszerint munkában kell találnia mindenkit.

1930-ban fog beállni a produktív munkára alkalmas népesség csökkenése, amely fokonyint nagyobb arányokat öltve, a 15 éves korúak számításával 1934-ben a produktív korú népesség csökkenése 931,000 főnyi lesz, ami normális időkben az egész (15—60 éves) produktív korú népességnek 9%-át teszi.

A 20 éves korúak számításával pedig 1939-ben a munkaképes nemzedék csökkenése 897,000 főnyi lesz, ami a 20—60 éves korú népességben 10,5%-os fogyatékot jelent.

Természetesen folytatódik a munkaképes nemzedék csökkenése később is, ha nem is ilyen ijesztő arányokban.

Ez a legnyersebb veszteségszámítás, egyelőre teljesen figyelmen kívül hagyásával azoknak a hűzagoknak, amelyek a mostani produktív korú népességben előálltak, mert a fegyverfogható nép egy része elpusztult, egy része megrokkant, vagy más módon vált munkaképtelenné.

Olyan országban, amelynek nemzeti tőkái nincsenek, s Magyarország a már említett történeti okokból is ezek közé tartozik, jóformán egyedül a produktív embererő az, amivel értéket lehet termelni; tíz év múlva azonban ez a forrás is elzárul egy jó évtődre, ha nem többre.

Ma a pangó gazdasági viszonyok miatt alig tudunk a munkanélküliség rémétől szabadulni, a következő év-

tized közepén túl pedig közel egymillió munkaerő hiányát fogjuk érezhetni Magyarország egész területén, bármily politikai határok vonuljanak át rajta, sőt megrázódatja ez a munkaerő válság majd az egész hadat viselt Európát. A munkahiánynak az a szélsőséges nagysága, amely a háború után mutatkozott, már is enyhült valamit, vagy ide-oda tolódott, megrázva a győztes államokat is, s ha hosszantartó is, mégis átmenetinek látszik. Az a munkaerő azonban, amely a termelésből egy nemzedéken át hiányozni fog, effektív veszteség lesz, a termelő erőknél igen érzékeny deficitje.

Minden évnek ki kell állítani a maga szellemi és fizikai munkás-ujoncait. Ut éven át hiányozni fognak ezek az ujoncok minden hadviselt állam népéből. Csak egyetlen megoldás kínálkozhatik: az 1905—14. évek szülöttjeinek esetleges fölöslegéből keresni az 1930-tól 1939-ig mutatózó nagy munkaerőhiány pótlását.

Az 1905—14. évek azonban fölösleget legfeljebb a női nemből adhatnak. Ha pedig ebből a tartalékból kell meríteniünk, akkor, miután ezúttal nem meglepetésszerűen következik be a női ujoncok igénybevétele, hanem dátumszerűen tudni fogjuk előre, mikor és mely női évfolyamokra lesz nagyobb mértékben szükségünk a termelő munkánál, ennek az átcsoportosításnak előkészítése már a legközelebbi években megkezdődhetik.

Nem különleges magyar probléma ez, hanem az európai népek jövődjéjének egyetemes kérdése. Nagyon kívánatos volna, ha ennek a problémának szociális és termelési szempontból való gondos előkészítése Európa népeit már nem mint idegeneket találná egymással szemben, hanem a közös érdekekben megértően együtt dolgozó feleket.

A megmaradt Magyarországra az elmaradt születésekből mintegy 580,000 esik. A háborús halottak pontos számáról nincsenek pozitív adataink. Mégis, ameddig a kiadott veszteséglajstromokból nyomon lehetett kísérni az egyes fajok és területek veszteségeit, megközelítőleg megállapíthatjuk, hogy a volt monarchia népeiből Magyarország veszített legtöbbit Magyarország népeiből meg a magyarság.

A bécsi Kriegsstatistische Bureau adatai nyomán végzett számítások is ezt mutatják.

Ezek szerint ezer lakosra Magyarországon 25 háborús halott esett, Ausztriában 23,3, Boszniában 19,1.

Az összes korosztályokban Magyarország vesztesége a legnagyobb; az 1890—97-es korosztályban (a háború kezdetekor 17—24 évesek) 50—70 ezrelékre is fölment a magyarság véráldozata.

S ha a halál a magyarság között sokkal nagyobb rendet vágott, mint mások között, föl kell tennünk, hogy a rokkantak sorában szintén a magyarságé a szomorú elsőség.

Azoknak a rokkantaknak a száma pedig, akiknek organikus megbetegedéseik vannak, — itt főleg a tüdővészre gondolhatunk s részben az érrendszer megbetegedéseire — még tetemesebb.

Hogy a háború különben minden szervezetben elvégezte a maga romboló munkáját s a hadban résztvevő, vagy itthon kétszeres munkáját végző emberek élettartama valószínűleg jóval alatta marad a békés idők boldogabb generációinak, az statisztikailag ugyan ma még nem bizonyítható, de nagyon fenyeget az az eshetőség, hogy ez a komor jóslat be fog válni.

A tuberkulózissal hazatért katonák a kedvezőtlen táplálkozási viszonyok közt a hiányos egészségügyi ellenőrzés alatt lévő családtagjaikat igen valószínűen fertőzhetik.

Azt máris megállapíthatjuk, hogy Budapesten — a hol a higiénikus életmód előfeltételei leginkább megvannak — a háború előtt ezer lélekre 3,6, a háború után pedig 4,6 tuberkulózis halálozás esett s a megcsonkított Magyarország évenként mintegy 20,000 halottal adózik a tuberkulózis halálozásnak.

A többi fertőző bajokkal szemben a küzdelem eredményesebbnek látszik. A gyermekfertőző betegségek kis halottjainak arányszáma természetesen mindenütt csökkent, hiszen kisebb számú az a fiatal nemzedék, amelyet e bajok pusztíthatnának; annál inkább ki kell tehát emelnünk a vörhenyt, amelynek 10,000 lakóra való aránya az 1921. évi adatok szerint változatlanul 5,6 maradt, a vérhast, mely még az említett évben is 1362 áldozatot szedett, holott békés időkben igen szórványos volt s a kiütéses hagymázt, amelynek azonban 1921-ben már csak 27 halottja volt.

Népességi és szociálpolitikánknak óriási feladata lesz majd megküzdeni fennmaradásunk e két nagy ellenségével, a halálozási arányok valószínű emelkedésével s a rövid átmenet után újra csökkenő születési arányszámmal s gondosan meg kell figyelni a népesség kormegoszlásának beteges kilengéseit.

Az 1909—12. évek átlagában a népesedés folyamata Magyarországnak szétszaggatásra ítélt területein arányszámokban a következő volt:

Terület	Az 1909—12. évek átlagában					
	ezer lélekre esett					
	általában.			a magyaroknál		
élve- születés	haláloz.	term. szapo- rodás	élve- születés	haláloz.	term. szapo- rodás	
Cseh megszállás — — — —	36·9	23·7	13·2	33·7	20·5	13·2
Román „ — — — —	35·9	25·3	10·6	36·7	23·7	13·0
Délszláv „ — — — —	36·6	25·7	10·9	36·5	23·3	13·2
Osztrák „ — — — —	32·2	22·2	10·0	27·3	16·0	11·3
Fiume — — — —	33·7	24·0	9·7	30·7	15·4	15·3
Összes megszállás — — — —	36·2	24·7	11·5	35·5	22·4	13·1
A megcsonkított						
Magyarország — — — —	35·2	23·3	11·9	35·5	23·2	12·3
Magyarország összesen — — — —	35·8	24·1	11·7	35·5	22·9	12·6

A kulturált vidék jellegzetes népmozgalmi tüneteit Nyugatmagyarországon mutatkoztak legélesebben. Itt szállt alá legalacsonyabbra a születési arány, itt voltak legkedvezőbbek a halandósági viszonyok, s a kettő eredőjeként, évi 1%-os természetes szaporodás mutatkozott. A cseh megszállás alatt levő vidékeken a tótság kedvező egészségügyi viszonyai a halálozási arányt az országos átlagnál jobbá alakítják ki, az északkeleti magyarság s a rutének magas születési száma pedig a másik irányban hat oda, hogy ennek a területnek a természetes szaporodása legyen az országban a legnagyobb. A román és délszláv megszállás alatt levő vidékeken elég magas születési arány mellett kedvezőtlen halandósági viszonyok uralkodnak, s a szaporodás kisebbé törpül.

A békeszerződés által meghagyott belső területen az országos átlagnál alacsonyabb születési szám volt (városainknak s a dunántúli falvaknak egyke-rendszere folytán), de a nagyobb kultúra a háborúig fokozatosan kedvező

zöbbre alakította a halandósági arányt is, úgy hogy a természetes szaporodás e területen egészen kielégítő volt.

A magyarság természetes szaporodása a megszállás alatt levő területeken is mindenütt kivétel nélkül kedvezőbb volt, mint az ott lakó egyéb népfajoké, s népünk ezt a felsőbbségét a román megszállásnál a születések tekintetében mutatkozó kis előnyén kívül kizárólag a nagyobb kulturájából folyó kedvezőbb halandósági viszonyainak köszönhette.

Ezt a nehéz kulturmunkával szerzett elsőbbséget fenyegeti most az, hogy a háborúban teljes erőfeszítéssel küzdve, nagyobb áldozatokat hoztunk.

A háború utáni népmozgalom adatairól nincs egységes összefüggő képünk, mert némileg más volt az a terület, amelyen 1921 őszéig végezhattük megfigyeléseinket (Nyugatmagyarországon is, de a szerb megszállás alatt levő baranyai és bácsbodrogi területek nélkül), és más az, amelyre megfigyelésünk 1922-ben kiterjedt. A születések évi száma meghaladja a 200,000-et, de alul marad a negyedmillión, a halálozás pedig 150—200,000 között ingadozik, úgy, hogy a természetes szaporodás évenként mintegy 60—70,000 fővel gyarapítja népünket.

A természetes szaporodás aránya igen nagyot csökkent, s ezer lélekre a korábbi 12—13 helyett 7—9-re szállt le. A születési arányszám 28—29 körül ingadozik a korábbi 35 helyett, a halálozása pedig 20—21 körül. Az irányzat még nem vehető ki világosan, de több jel arra mutat, hogy a halálozás arányának kevesebb hajlandósága van a csökkenésre, a születési arány pedig nehezen vihető túl a 30-as magaslaton.

A háború által nem sujtott újabb nemzedéknek kell elfoglalnia a maga helyét a fajfenntartók sorában, hogy e számok határozottabban megrögződjenek s biztosabb javuló irányzatot mutatnak.

A népesedésnek még egy tényezője, a *vándorlás*, a multnak nagy vérvesztése volt, a jövőnek pedig nagy problémája.

A multban Magyarországnak az a területe, amelyre most szorítkoznunk kell, csak északkeleti felében mutatott nagyobb kivándorló hajlamot. Az amerikai kivándorlók és visszavándorlók a megnyírbált-Magyarország területéről a következő számokkal szerepelnek statisztikánkban:

Megnevezés	Kivándorolt Amerikába	Vissza- vándorolt Amerikából	Vissza- vándorlók a kivándorlók %-ában
	az 1905—13. évek folyamán		
Magyarország egész területén —	790,068	213,542	27·0
Évi átlagban 1000 lélekre — —	4·8	1·3	
A megszállt területeken — — —	577,001	155,240	26·9
Évi átlagban 1000 lélekre — — —	5·9	1·6	
Magyarország megmaradó területén — — — — —	213,067	58,302	27·4
Évi átlagban 1000 lélekre — —	3·2	0·9	

Az 1905—13. évek folyamán nem egészen negyedmillió lélek, 213,067 ember vándorolt ki erről a demarkált területről, s ezek közül 58,302 tért vissza, a kivándorlók 27·4%-a. Azok a reményeink, amelyeket a háború után tömegesen hazavándorló amerikai véreinkhez fűztünk, csak csekély hányadban teljesültek. A földbirtok-reformtörvény külön gondoskodott itthoni elhelyezkedésükről, de ez sem csábított sokat haza.

Hazai kivándorlási statisztikánk mindig hiányos volt. Ennek újabb adatai azt mutatják, hogy a ki- és visszavándorlás legalább is egyensúlyban tartják egymást. 1921-ben 1457 kivándorlóval szemben tudomásunk szerint 1731-en jöttek haza, majdnem kizárólag Amerikából, 1922-ben a 3076 kivándorlóval szemben csak 1114 visszavándorlót jegyeztek föl, ezek nagyobb részét is Amerika felől.

Ha föl is tételezzük, hogy oly mértékű vándormozgalom, a minő pl. Németországot bolygatja, hazánkat most nem fenyegeti, s az Északamerikai Egyesült-Államok bevándorlási kontingense hamar kimerülvén, kivándorlóink egy része európai államokban keres munkát, a mi hazatérésének nagyobb biztosítéka: különösen az építőipari s az ezzel kapcsolatos iparok szakmunkás elemeinek a szomszéd államokba való kiszivárgása sokkal nagyobb lehet, mint azt a hivatalos statisztika adatai sejtetik.

IV. NÉPESSÉGI ÉS SZOCIÁLPOLITIKA.

Az előző fejezetben a háborúokozta népesedési veszedelemeket még egy más irányban is meg kell világítanunk, hogy a követendő népességi és szociálpolitika jövőendő útjait tisztábban lássuk.

A háború a társadalmi tagozódásban valószínűleg minden oly népnél, mely élénkebben ki volt téve a háború veszedelemeinek, nagyobb eltolódásokat okozott. A vagyoni eltolódásokat, amelyek más háborúnál is elő szoktak fordulni, most azonban a háború hosszú tartama és gigantikus ereje folytán sokkalta jobban kiéleződtek, nyomon követte a gazdaságilag függő helyzetbe kerültek nagyobb száma, következésképpen az állami szociálpolitika védelmére szorulóknak megnövekedett aránya. Valószínű, hogy így alakult a helyzet nagyjában egyebütt is; Magyarországon azonban ez a jelenség rendkívül kiélezetten nyilvánult meg először a háború következtében, másodsor pedig az ország megcsonkítása folytán.

A magyar gazdasági életnek az a centripetális volta, amely minden termelt gazdasági értéket úgyszólván hajtott a központ, a Duna—Tisza völgye felé, hogy onnan értékben növekedve vagy konvertálva juttasson vissza a végekhez, szükségképpen maga után vonta, hogy az ország középső nagy medencéjében nagyobb legyen a koncentráció. Az a nagystílű gazdasági termelés, amely itt folyt, nagy vállalatok szolgálatába állította, ezekkel hozta függési viszonyba az itt dolgozó népesség nagy részét s a nagyvállalatok árnyékában aránylag kevesebb kis existenciát tudott magának önálló életet biztosítani.

Az ország külső kerületében, amely a trianoni béke folytán a szomszédos államok birtokává vált, egyszerűbb gazdasági élet folyt, kevésbé kifejlődött koncentrációval,

úgy hogy e részeken a bár szerény, de önálló existenciáknak sokkal nagyobb tömege élt. Ennek az eredménye, hogy a munkásság aránya, amely Magyarországon 45·7% volt, a szűkebb határok közt a kereső népesség abszolút többségét meghaladva, 52·2%-ra rug. A mezőgazdasági cselédség aránya 7·7%-os az egész Magyarország 6·6%-os arányával szemben, a kereső mezőgazdasági munkásoké pedig a megcsonkított területen 16·2%-os az egész ország kimutatott 15·8%-ával szemben. Az ipari munkásság 14·4%-os erejű, holott az egész országban csak 11·2%. Ugyanígy nagyobb a kereskedelem, hitel, közlekedés szolgálatában álló munkáselem aránya is, valamint a házi-cselédeké.

De a munkáselemen kívül egy másik függő osztály is feltorlódott a megcsonkított Magyarország területén, a gazdasági és közszolgálati tisztviselők.

A gazdasági életnek az ország közepén való koncentrációja természetesen maga után vonta, hogy a közigazgatás személyzete is ott duzzadt föl legmagasabbra, ahol az üzlet, a forgalom, a javak átalakítása és kicserélése a legélénkebb s ahol e sok árnyalatú, lüktető mozgalom a legközvetlenebb irányításra és szabályozásra szorul.

Vegyük hozzá, hogy a központi főhatóságok, amelyek mindenütt az ország fővárosában helyezkedtek el, személyzetük számában is 18 milliós népre voltak berendezkedve s így érthetőnek kell találnunk, hogy Magyarországnak az a területe, amelyet meghagytak, népességi arányánál sokkal gazdagabban el van látva közszolgálati alkalmazottakkal.

A csonka Magyarországon a közszolgálati és szabadfoglalkozású értelmiségnek közel 48%-a maradna.

A gazdasági ágakban működő tisztviselők még nagyobb arányban szerepelnek a megmaradó Magyarország területén. Az ipari és kereskedelmi tisztviselők közül, akiknek zöme Budapestre és közvetlen környékére jut, a demarkálásra szánt területeken mindössze csak egy harmadrész él; még a mezőgazdaságnál alkalmazottaknak sem jut fele az elszakításra szánt területekre.

Végül újabb állami védelemre szoruló osztály ujonozódott a társadalom minden rétegéből a hadirokkantak, hadiözvegyek és árvák szomorú seregében.

A békekötés óta ez a helyzet két irányban változott, számokkal ma alig megmérhetően. A közszolgálati értelmiség az elszakított területekről való menekvés folytán nőtt; s ha egyeseknek gazdasági pályákon való elhelyezkedése, nagyobb tömegeknek pedig a szolgálatból való elbocsátása ritkította is soraikat, különösen ez utóbbiak elég erőtlenek arra, hogy ne merjük őket már teljesen elhelyezettnek hinni. A másik irányban a munkáság aránya csökkent, különösen néhány, itthon kevésbé foglalkoztatott iparág szakmunkásaié. Ezek főleg a Balkán-Államokban keresettek, de a rekonstrukciós munkákat végző nyugati államokba, Franciaországba és Belgiumba is eljutnak.

A békeszerződések által teremtett genfi nemzetközi munkásügyi hivatal már megkezdte munkáját és ontja adatgyűjtéseit s indítványait: az azonban ma még nem világos, hogy mennyire lehet az egyes államok testére rászabni a szociálpolitikai terveknek ezeket az egyenruháit.

Ma is, mint a békekötés időpontjában, kétségtelennek látszik előttünk, hogy egyéb szociálpolitikai intézkedések mellett az állam legfőbb törekvésének arra kell irányulnia, hogy néperezését védje, fejlessze s azokat részesítse különös oltalomban, akik e támogatásra leginkább rászorulnak.

A népi erő legnagyobb veszedelmei — mint azt fentebb kifejtettem — a mai generáció megrendült egészsége, a magas halálozási és alacsony születési arány.

Ha ebből a látszógból nézzük szociálpolitikánk főadatait, a teendőknél hosszú sora nyílik meg előttünk.

A néperő gondozása tekintetében bizonyos mértékű időrendben — bár a legtöbb vonatkozásban egymásba fonódva — a következő feladatok tárulnak elénk:

1. A mai produktív korú népesség fenyegetett munkaképességének meghosszabbítása.

2. A meglevő új sarjadéknak teljes kifejtésű munkaképességre nevelése.

3. Küzdelem a népbetegségek ellen.

4. A születési arányszám emelése.

Az első három csoportnál ma is a közéletmezés kérdésének nagy fontosságát kell hangsúlyoznunk.

A közéletmezés cikkeinek szabad forgalmúvá tétel-

lére — aminek aggodalmas voltát e munka első kiadásánál is hangsúlyoztam — az első lépés valamivel hamarabb történt meg, holott valószínű, hogy akkor némi türelem mellett mostanra már a szabadforgalom több korlátját sikerült volna széttörnünk, mint ahogy eddig valóban tehattük.

Kétségtelenül tiszteletreméltó indokok szóltak a szabadforgalom felé törekvés mellett; a gabona ára mesterségesen sokkal mélyebbre le volt nyomva, hogysen a gazdák — akiknek minden beruházási és használati szükséglete egyre drágábbá vált — számításait csak valamennyire is megtalálhatták volna. Az államkincstár helyzete pedig, főleg az aggasztóan romló valutaérték a mezőgazdasági terményekből való kivitel mielőbbi megindítását követelte.

Mégis kétségtelen, hogy a készleteiből kifosztott s kiadós fölöslegekkel csak bő termésű években rendelkező ország — amely azonfölül ellenséges gyűrűnek a forgalmat zaklató intézkedéseitől is szenved — a szabadforgalmat minden zökkenő nélkül különösen kezdetben nem bírja meg. Szabaddá tehetjük azt, ami tőlünk függő, de ennek ellensúlyául, sajnos, nem válik számunkra szabaddá az, ami szomszédaink kényétől függő.

Nem szabad tagadnunk mégsem, hogy a közéletmezés terén a forradalmak óta eltelt évek határozott javulást mutatnak s a közéletmezés problémája ma más, mint korábban volt. Nem arról kell gondoskodni, hogy a csekély készlet az egész ország lakossága közt hogy osztsék meg, hanem arról, hogy az árszínvonal folytonos emelkedése mellett a védelemre legjobban rászoruló — számban hasonlíthatatlanul kisebb — rétegek is hozzájussanak a megélhetés fontosabb cikkeihez.

Ez az újabb föladat kör tette szükségessé már 1921 őszén a Közéletmezési Tanács fölállítását, majd a Közéletmezési Minisztérium újraélesztését. A probléma termelési, pénzügyi és egyéb gazdasági kérdésekkel van átszövődve. Egyes részleteiről a további fejezetekben emlíkezünk meg, itt főleg szociális jelentőségét emeljük ki. A néperő és egészségügy érdekében a leggyöngébb társadalmi rétegek közéletmezési szükségletéről mindaddig gondoskodni kell, míg a forgalom vagy teljesen szabaddá nem lehet vagy termelésünk még jobban meg nem erősödik.

A nép munkaerejének fejlesztése érdekében, de mindenekelőtt a népbetegségek leküzdése céljából második nagybőrléssel s a közélettel szembeni kérdésénél nehezebben s időben is lassabban megoldható állami feladat a helyes lakáspolitikája.

Elsősorban a tuberkulózis fenyegető pusztításának leküzdésére kellene, hogy ez szolgáljon, mert igen erős a valószínűség, hogy a háború nagy fáradalmi növelték a férfinepességben, a szokatlan háborús túlmunka s a gyöngye táplálkozás pedig a női népességben a diszpozíciót a tuberkulózisra, a fertőzés veszedelme ott kísértett a lövészárkokban úgy, mint a városok zsúfolt műhelyeiben s így a veszedelmes kór alkalmasint terjeszti csiráit oly lakásokban és vidékeken is, amelyek eddig mentesek voltak tőle.

Nyugat-Európának nagyszabású küzdelme a tuberkulózis ellen az utóbbi évtizedek egyik legszebb egészségügyi sikere volt; vajjon a háborús nyomorúság később jelentkező eredménye gyanánt nem üti-e föl újra a fejét ez az aggasztó veszedelem?

Magyarországon annál inkább tartanunk kell tőle, mert a háború előtt sem voltak kifogástalanok az állapotok. És — a városokon kívül, amelyek az emberi nyomorúságnak természetszerű gyűjtőmedencéi — Magyarországon éppen az egyébként nagyon életerősnek mondható magyar faj alföldi településeinél látszott legpusztítóbbnak a tuberkulózis.

Magyarországon átlag a halálozások 14,8%-a esett a tuberkulózisra, városokban magasabb arányszámmal (17—19%), falun rendszerint alacsonyabban (13—15%). Alföldi falvainkban azonban ez az arány néhol 20—22%-ig is felemelkedik. Az Alföldön kívül az országnak volt még két fertőzéses területe: egyik az északnyugati felvidéken, a másik Erdélyben; mindkettő most idegen egészségügyi igazgatás alatt küzködik életéért.

Városaink azonban szintén terjesztik tovább a tuberkulózis-fertőzést. Hogy e tekintetben is a hazai viszonyok mennyire kedvezőtlenebbek a nyugatiaknál, arra jellemző, hogy a munkásbiztosítás körében (háború előtti adat szerint) Budapesten a betegségi napoknak 12, Lipcsében pedig csak 6%-a esett a tuberkulózisra.

A lakáspolitikája kétségtelenül nem az egyetlen gyógy-

szer a tuberkulózis leküzdésénél, hanem a legfontosabbak közül való. Mindenesetre nagyon költséges, de ezeket a költségeket a néperő védelme érdekében mielőbb meg kell kockáztatni.

A lakásépítés 1914 közepétől a legutóbbi időkig teljesen szünetelt s a meglévő lakásokban elhelyezkedni kívánó népnek egy veszedelmes és győztes konkurrens támadt: a megnövekedett háborús intézmények és hivatalok helyiségkereső vágya.

Az emberiség sokkal jobban összezsúfolódott ugyanakkor, amikor az egészségügyi gondozás megcsökkent, tehát ellensúlyozóul inkább nagyobb izoláltság lett volna szükséges.

A tömeges lakásépítés tehát — városokban és falvakban egyaránt — nemcsak momentán egészségügyi szükséglet, hanem a jövő nemzedékek életerejére rendkívül nagy kihatással bíró szociálpolitikai követelmény.

A lakásínség nálunk az adminisztrációs intézkedések egész sorát s a kényszermegoldások kétségbeesett kísérleteit teremtette meg. A vagonlakások nyomorúsága 1921 októberében kulminált, amikor 4387 vasúti kocsit foglaltak le a hajléktalan családok; azóta lassú ütemben sikerült elhelyezni ezek nagyobb részét, de 1922 novemberében még mindig 1900 vagonban laktak jobb födelet hiába kereső családok. Budapesten 1910 és 1920 közt közel 20,000 lakás keletkezett építés folytán s 13,500 nagyobb lakásnak a megosztása folytán. Az 1921-ben 300 millió, 1922-ben egy milliárd korona állami áldozattal megindított lakásépítési akció eredménye 1922 novemberéig 3869 lakás, túlnyomó részben egy szobával s konyhával.

Az állami építkezések vidéken is folynak; a magánépítkezés — a tömegek elhelyezése szempontjából — egyelőre egészen jelentéktelen.

A lakásépítés előmozdítására törekszik egy újabb indemnitási törvényünknek az a rendelkezése, hogy a Magyar Pénzügyi Szindikátus által alapítandó szövetkezet egymilliárd K erejéig jelzálogkötvényeket bocsáthat ki olyan, legföljebb 10% erejéig megterhelt ingatlanokon való építkezésre, melynek fedezetéül szolgálnak az ingatlan és jövedelmei, továbbá az építető személyes kötelezettségvállalása. Természetesen ez a rendelkezés csak

akkor válik igazán hathatóssá, ha a pénzügyi helyzet úgy alakul, hogy a jelzálogkötvényeket nagyobb számban el lehet helyezni.

A hajléktalanok fődélhez juttatása s a lakászsúfoltság csökkentése már maga is higiénikus eredmény. Fokozni lehet azonban ezt, ha további lakásépítésnél a zsúfoltság megszüntetésén kívül az az irányadó főszempont, hogy a fertőzött családok gondosan különválasztassanak az eddig mentesektől s mindenestre külön épületekbe, de lehetőleg külön nagyobb csoportokba is telepíttessenek, ahol egészségügyi gondozásuk centralizálva, olcsóbban és eredményesen történhetnék.

Négy-öt ily nagyobb teleppel ki lehetne vonni még a nagy városok népességéből is a fertőzés legerősebb terjesztőit, ezzel csökkenteni a városban a további fertőzés eshetőségeit. Egészségügyileg a fertőzötteket így hasonlíthatatlanul jobban lehetne gondozni s munkaerejük visszatérését nagyobb mértékben biztosítani.

Sokkal nehezebb azonban a küzdelem a népbetegségek ellen a falvakban, az ottani hiányos higiénikus berendezkedések s a falvak lakóinak bizonyos szokásokhoz való görcsös ragaszkodása miatt, aminő az is, hogy a jobb és levegősebb szobát üresen hagyva, rosszabb szobában zsúfolódnak össze.

Falvakban magát a tuberkulózis elleni küzdelmet is igen nehézé teszi az orvosi ellátás és megfigyelés hiánya; a helyzetet pedig a háború befejezte óta még nehezítette az, hogy a rokkantak szertevitték a rosszul szelöltetett padlólan lakásokba a tüdővész csiráit; nem lehet megvárunk, amíg olyan vidékek népe is inficiálódik, amelyek eddig kisebb mértékben voltak kitéve a bajnak.

Alig lehet képzelni mást, — hiszen olyan nagyra nőtt a háború alatt a tuberkulózis veszedelme — mint hogy az oktatás kísérletezései mellé a kényszerítés fenyegetéseit is odaállítsuk. Amint az ipari munkásokra káros egyes anyagok eltiltásáról az emberiség szabad érintkezésének boldogabb idejében nemzetközi egyezmények készültek, amelyeket minden állam törvénytarába iktatott, úgy szükséges és sürgős volna a háborús fáradalmak utóhajainak, mindenekfölött pedig a tuberkulózisnak leküzdéséről nemzetközi megegyezéssel olyan törvényt al-

kotni, amelynek végrehajtásában minden állam a saját anyagi ereje által megengedett határokig elmenne.

Rendkívül nehezen megoldható a születési arányszám emelkedésének kérdése is.

Ismeretes, hogy a születési arány csökkenése évtizedek óta világszerte mutatkozik; Magyarországon évődönként a nyolcvanas évek kezdete óta következőleg módosult:

	Az élveszültek összes száma	Ezer lélekre esett élveszülött
1881—1885. átlag	626,488	44.6
1886—1890. „	646,764	43.7
1891—1895. „	648,300	41.7
1896—1900. „	642,830	39.2
1901—1905. „	637,028	37.0
1906—1910. „	648,603	36.3
1909—1912. „	653,915	35.8
1909—1912. Magyarország mai határai közt	263,286	35.2

Az ország megcsonkított területén a születések aránya az újabb években a következő volt: 1920-ban ezer lélekre 26.9, 1921-ben 28.0, 1922-ben 29.5.

Ismeretes az az összefüggés is, amely a születési arányszám hanyatlása s másfelől a növekvő kultúrfok s ezzel kapcsolatban az emelkedő gazdasági igények közt van.

Mint hogy azonban az a gazdasági megfontoltság, amely a házasségeket a gyermektől való óvakodásra bírja, igen gyakran nem objektív mérlegelésen alapul, hanem a környezetnek, az ismerősöknek, az egész falunak hasonló szokásához való alkalmazkodást jelent csupán s így legtöbbször nem is valójában gazdasági ok, hanem gazdasági okká minősített szokás, az ily szokások ellen mégis lehet céltudatosan küzdeni, más irányú szokásoknak kedvezményezésével.

Biztató erre a kísérletre az, hogy azokon a vidékeken, ahol nálunk az egy-gyermekrendszer leginkább el van terjedve, meg tudtak maradni kisebb szigetek, amelyek (igaz, hogy többnyire a lakosság birtokviszonyainak más összetétele folytán) bőséges szaporodásúak; biztató az is, hogy a legritkább születésű Franciaország is a

háború előtti nivó fölé tudta emelni születési arányszámát (18-ról 20 6 %-ra).

A születési arány emelésének egyik segítsége volna mindenesetre azoknak az akadályoknak elhárítása, amelyek objektívek vagy legalább annak látszanak. E téren, a helyes birtokpolitikán kívül — amelynek javító hatásáról még kérdéses, hogy néhány nemzedéken túl megmaradna-e — az egyke veszedelmének legjobban kitett falvak némi industrializálása sokat használna.

A falusi munkaalkalmak szaporításának sohasem szabad azzal járnia, hogy a falut falusi jellegéből kivetkőztesse. De még ekkor sem lehetünk abban az illúzióban, hogy ilyen intézkedések gyorsan és egyetemesen javítanának a születési arányszám alacsony voltán; amint a csökkenés lassú folyamatú volt, úgy hosszú rendszeres munka kell ahhoz is, hogy a háborút megelőző arányokat meg tudják tartani, még hosszabb ahhoz, hogy az arányszám emelkedése érezhetővé váljék.

A munkaalkalmak teremtésén kívül azonban tervszerű propaganda-eszközök is alkalmasnak látszanak az alacsony születési arány ellen való küzdelemben. Propaganda-eszközök, de nem oly irányban, hogy a kevés gyermeklétszámot kárhoztassuk, hanem csak úgy, hogyha a sokat dicsérjük és kiemeljük.

Adóbeli kedvezmények a többgyermekes családnak, amiről löbb államban volt már szó s amiben a serkentő lehetőségeket Franciaország most leleményes új eszközökkel szaporítja, budgetáris szempontból nagy veszteséget nem jelentenek s mégis a népben bizonyos *hasznos irigységet* keltenek a kedvezményezetttek iránt.

A népszokás megfordításához a pszichológiai kulcsot mindig abban kell keresni, hogy *emeltessék ki az, amit korábban gúnyoltak* s a hangulat kezd lassan megváltozni.

Lássák a kevés gyermekűek, hogy a nagy család kitüntetésben, segítségben részesül és boldogulni tud: s a menyecske már kevésbé pirul szegyenletében s kevésbé fordul titkos eszközökhöz, ha áldott állapotba jut.

Oly óriási érték azonban a megszületett és fölnevelt gyermek az állam gazdasági szempontjából, mindig, de különösen az elmúlt nagy vérveszteség után, hogy erre

Művelési ág	Törpegazdaságok (0—5 holdas)	Kisgazdaságok (6—100 holdas)	Középgazdaságok (100—1000 holdas)	Nagygazdaságok (1000 holdnál nagyobb)	Összesen
Legelő —————	69	909	679	1,624	3,281
%-ban —————	3·2	5·3	12·0	13·6	8·9
Erdő —————	42	696	882	4,790	6,410
%-ban —————	2·0	4·1	15·6	40·2	17·4
Nádas —————	3	29	21	65	118
%-ban —————	0·1	0·2	0·4	0·5	0·3
Nem termő —————	82	274	148	555	1,059
%-ban —————	3·8	1·6	2·6	4·7	2·9
Összesen —————	2,155	17,137	5,663	11,901	36,856
%-ban —————	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

A gazdaságok területe művelési ágak szerint ezer h.-akban

A gazdaságok területe azonban egészen más megoszlást mutatott. Az ezer holdon felüli birtokok a szántó-földterületből 19·5%-ot kötöttek le, kevés híján négy millió katasztrális holdat, mintegy háromszor annyit, mint amennyin a 0—5 holdas birtokoknak másfél millióra rúgó tömege gazdálkodott. Igaz, hogy a törpe birtokok jórésze nem szolgál mezőgazdasági művelésre, hanem kert, házhely stb.; s nem is egyetlen megélhetési forrása a tulajdonosnak, mert a törpebirtokosok közt sok az értelmiségi keresetű, kisiparos és egyéb foglalkozási ág is. Mégis úgy találjuk, hogy e két roppant szélsőség között sem helyezkedett el jól és egyenletesen a birtokosok és a birtokok többi része; a kisbirtokok alacsonyabb kategóriái (az 5—10 holdasoké) még csekély területűek voltak, a 10—20 holdasoknak valamivel nagyobb volt már a részesedésük, a 20—50 holdasoknak csak 200,000-el tevő száma azonban már a szántó-földterületnek több mint egyötödét magáénak mondhatta.

Nehéz volna ezeket a régi adatokat oly szeszélyes határok szerint részletezni, mint ahogy Magyarország területét most szétszaggatták; de mert sok oly viszonyítást is tartalmaznak, amelyekről újabb följegyzéseink nincsenek, néhány pillanatra időznünk kell ezek mellett is.

Figyelemre méltó még ma is az akkori 100 holdon felüli szabad gazdaságoknál a gazdálkodók hitfelekezeti és nyelvi megoszlása:

A gazdálkodók hitfelekezete	A népességből	A 100 holdnál nagyobb bir- tokok területéből	
	% esett az oldalt megnevezett felekezetre	kat. hold	%
Róm. kath. _ _ _	47·8	8.061,297	49·7
Görög kath. _ _	10·9	404,540	2·5
Görög keleti _ _	13·6	403,518	2·5
Ag. hitv. ev. _ _	7·8	1.004,027	6·2
Református _ _ _	14·6	2.146,301	13·2
Unitárius _ _ _	0·4	78,619	0·5
Zsidó _ _ _ _ _	4·7	3.852,194	23·8
Egyéb _ _ _ _	0·2	261,368	1·6
Együtt: 100·0		16.211,864	100·0

Szembeötlő, hogy a görög felekezeteknek alacsonyabb részesedését mennyire ellensúlyozza, sőt a reformátusok és ágostaiak részvételét is nagyon hátraszorítja a zsidók nagy szerepe a mezőgazdaságban, mely népességi arányuk ötszörösének felel meg.

A haszonélvezeti gazdaságoknál a római és görög katolikus felekezetűek a gazdaságok 95%-át tartják a kezükben, a nagy egyházi javak révén, a többi felekezetekre csak elenyésző kis töredék jutott.

A haszonbérleti gazdaságoknál — ahol a földművelés leginkább üzleti jellegűvé — a zsidóké volt már 1895-ben is az erős túlnyomóság, 65·7%-kal; kívülük a római katolikusok 20·5%-os részesedése figyelemreméltó még.

A vegyes — részben tulajdoni, részben bérelt — gazdaságoknál még mindig erősen előtérben van a vállalkozás üzleti jellege; itt a róm. kath. és a ref. felekezet szerepe valamivel az országos arányon alul marad, a többiek részesedése jelentékenyen kisebb, a zsidóság azonban 27·7%-kal vesz részt a gazdálkodás ebben a fajtájában.

A tulajdon-gazdaságoknál — ezek teszik az összes gazdaságok területének 51·9%-át — a protestáns felekezetek, főleg a reformátusok erősebb részesedése folytán, már országos arányukat meghaladó módon szerepelnek, s ugyanez áll a róm. kath. vallásúakra is. A görög felekezetek azonban itt is jelentékenyen háttérbe szorulnak, s helyükbe jórészt ismét a zsidóság tódul, amely 11·6%-os arányával még mindig viszonylag erősebben volt képviselve, mint bármelyik más felekezet.

A 100 holdnál nagyobb területen gazdálkodóknak anyanyelv szerint való megoszlása 1895-ben a következő volt:

A gazdálkodók anyanyelve	A népességből % esett az oldalt megnevezettekre	A 100 holdnál nagyobb gazdaságok területéből kat. hold %
Magyar	48·53	12.669,663 72·13
Német	13·12	2.468,084 14·05
Tót	12·50	151,021 0·86
Oláh	17·07	485,456 2·76
Horvát	1·28	29,763 0·17
Szerb	3·26	237,335 1·35
Egyéb	4·24	170,542 0·97
Jogi személy	—	1.353,305 7·71
Összesen	100·00	17.565.169 100·00

A magyarságnak nagy fölénye tűnik ki ezekből az adatokból; a szorgalmas német szerepel még a nagyobb birtokosok közt népességi arányát meghaladó módon. A többi nemzetiségek inkább az alacsonyabb birtokkategóriákban foglalnak helyett; a 100—200 hold területű gazdaságoknál a magyarság részvétele leszorul 65·7%-ra, a németség itt még erősebben participál, 16%-kal, a tótok 3·8, az oláhok 7·3, a szerbek 4·2%-kal szerepelnek.

1895 óta a birtokmegoszlás fejlődési irányát — főleg a 100 holdnál nagyobb birtokokat illetőleg — a háború derekáig szórványos megfigyelésekből szinte csak mozaikszerűleg tudjuk bemutatni.

A háborús éveknek megélenkült birtokforgalma nem volt elég kedvező nemzeti szempontból.

A *birtokforgalom* nagyobb lendületet csak a háború utolsó éveiben vett; a szerződés által beállott telekkönyvi birtokváltozások száma 1915-ben, az első teljesen háborús évben mutatta a minimumot, s azóta gyors ütemben emelkedett.

Volt birtokváltozás (élők közti jogügylettel):

	szám szerint	ezer K értékben
1915	107,654	275,442
1916	168,158	919,933
1917	221,854	2.333,217

A *külföldi honosok* birtokszerzése a háború elejétől

kezdve kissé csökkenő, aztán lassan, később pedig fel-
tűnőbben emelkedő volt.

A magyar állampolgárok és külföldiek közt történő
birtokcserében volt a külföldiek

	vesztesége kat. holdakban	nyeresége
1914—1915 közt	534	—
1915—1916 „	—	1,148
1916—1917 „	—	12,492,

ügy, hogy az első év vesztesége dacára is a mérleg 13,106
holdnyi területgyarapodást mutat a külföldi honosok ja-
vára. Ebben a cserében a magyarság minden művelési
ágnál veszített, főleg a szántóföldnél.

A 100 holdon felüli birtokcserének a birtokosok anya-
nyelve szerint való vizsgálata azt a tanulságot mutatja,
hogy a magyarság birtokállománya a háború elejétől
kezdve egyre csökkent. A 100 holdon felüli birtokcseré-
ből a magyarságnak

1914—15-ben	767 holdnyi vesztesége	
1915—16-ban	4910	„ „
1916—17-ben	16,327	„ „
1914—17-ben összesen	21,004	„ „

volt. A szerbek kivételével az összes többi nemzetiség
közép- és nagybirtokállománya nőtt ez adatok szerint, a
tótóké 22,8, a románoké 14,6%-kal.

A *hitfelekezetek* szerint való vizsgálat a régi birto-
kos magyar felekezeteknek a veszteségére utal; 1914 óta
a közép- és nagybirtokban történt változásoknál vesz-
tesége

a róm. kath. felekezetnek	15,733 hold	
a ref.	21,069	„
az ág. ev.	10,398	„ , ellenben

nyertek a görög katolikusok 937, az izraeliták pedig
47,946 holdat. Ez utóbbiak négy éven át a következő mér-
tékben gyarapították közép- és nagybirtokaikat:

1914—15	3461 hold
1915—16	12,361 „
1916—17	32,104 „
1917—18	60,271 „

Az úgynevezett *kötött forgalmú* birtokok területe az utolsó években emelkedően volt, s 1913 óta 1917-ig 143,966 holddal gyarapodott. A növekvés azonban túlnyomóan a részvénytársasági birtokokra esik, amelyek területe 108,393 holddal nőtt, amiből körülbelül egyformán 45—45,000 hold a szántóföld és az erdő. Az egyházi birtokok növekedése 10,268 hold, amely azonban úgy alakult, hogy 10,381 hold erdőt vásároltak, egyéb művelési ágaknál veszteségük van, magánál a szántóföldnél 1291 hold.

A *parcellázási mozgalom* a háború alatt is tartott, az 1917 őszen a birtokforgalmat korlátozó rendelkezésig, 1905-től 1913-ig adataink szerint 921,325 holdat parcelláztak, 1913 óta 142,136 holdat.

Ha a kifarcellázott magánbirtokokat abból a szempontból vizsgáljuk, hogy milyen nemzetiségű birtokosnak földje kik közt osztatott szét, az így felállított mérleg ismét rendkívül kedvezőtlen a magyarságra, mert a kifarcellázott birtokok nagyobb része magyar kézen volt, az új tulajdonosok közt pedig nemzetiségeink szerepelnek nagyobb számmal. 1905 óta a magánbirtokok parcellázása folytán 1917-ig

a magyarság	202,408	holdat	vesztett
a németek	15,114	«	nyertek
a tótok	85,018	«	«
az oláhok	75,134	«	«
a ruthének	13,366	«	« stb.

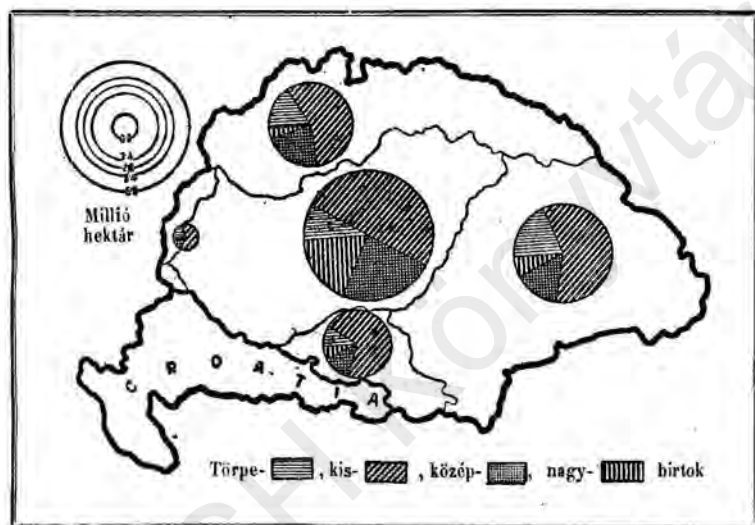
Ha az adatokhoz hozzávesszük a kifarcellázott korlátolt forgalmú birtokoknak az új tulajdonosok közt való megosztását, a nemzetiségi mérleg még mindig a magyarok kárára marad kedvezőtlen.

E végső mérleg adatai (1905—1917):

	nyereség kat. holdakban	veszteség
magyar	—	90,878
német	49,341	—
tót	103,310	—
oláh	119,381	—
ruthén	21,937	—
szerb	17,018	—

1895 óta újabb adatokat csupán a szántóföldről, a háború végső esztendejéből, az 1918. évi összeírásból idézhetünk.

A két számlálás eltérő volt s ezért a változások képét csak nagyjában rajzolhatjuk meg. Némileg javult ez idő alatt a helyzet a törpebirtoknál, úgy annak legalacsonyabb, egy holdnál kisebb területű kategóriáiban, mint az 1–5 hold közötti típusban; az apró parcelláknak száma nem növekedett, területe azonban igen, a megosztás tehát

A szántóföld megosztása birtoknagyságok szerint.

kissé egészségesebb. Az 5–10 holdas szántóföldnél is kedvezőbb alakulást találunk, viszont azonban a következő magasabb kategóriákban, a 10–50 és 50–100 holdas gazdaságoknál némi visszafejlődést. A középbirtokoknak alacsonyabb típusai, a 100–200 holdas gazdaságok, amelyek különben általában nem nagy szerepűek, továbbá a 200–500 holdasok már ismét némi növekedést mutatnak az 500 holdnál magasabb birtokkategóriák rovására.

Ezekkel az átlagokkal szemben az ország szétszaggatott területei, mint az alábbi összeállítás mutatja, meg lehetőségszerűen eltérést mutatnak.

A szántóföldterület megoszlása birtoknagyságok szerint.*

A szántóföldterület nagysága.	Cseh megszállás	Román megszállás	Délszláv megszállás	Osztrák megszállás	A megcsonkított Magyarország	Magyarország összesen
0—1	1·71 22·09	1·86 34·95	1·00 8·80	2·54 2·76	0·98 31·40	1·36 100·00
1·1—3	7·40 22·33	8·47 37·37	4·42 8·78	8·62 2·19	3·89 29·33	5·80 100·00
3·1—5	8·35 22·90	9·55 38·25	4·66 8·42	10·21 2·36	4·10 28·07	6·40 100·00
5·1—10	18·50 22·75	19·25 34·54	10·53 8·53	24·19 2·50	10·33 31·68	14·27 100·00
10·1—50	33·93 17·20	33·67 24·94	46·70 15·61	32·21 1·37	32·30 40·88	34·60 100·00
50·1—100	4·16 10·57	5·68 21·06	12·77 21·39	4·77 1·02	7·25 45·96	6·91 100·00
100·1—200	4·54 16·68	4·04 21·66	5·85 14·16	2·74 0·85	5·09 46·65	4·78 100·00
200·1—500	9·27 21·20	6·16 20·58	4·25 6·40	4·34 0·83	8·94 50·99	7·67 100·00
500·1—1000	7·28 17·83	4·98 17·85	3·27 5·28	5·84 1·21	9·45 57·83	7·16 100·00
1000 kat. holdnál nagyobb	4·86 7·71	6·34 14·71	6·55 6·85	4·54 0·61	17·67 70·12	11·05 100·00
Az összes — —	100·00 17·54	100·00 25·61	100·00 11·57	100·00 1·48	100·00 43·80	100·00 100·00

Legszembeötlőbb első sorban, hogy a törpebirtokok száma s azok területe a megcsonkított Magyarországon mily egyenlőtlenül oszlik meg; a parcellák legszélsőbb elaprózottsága erre a területre esik. Nem sokkal kedvezőbb az arány a délszláv megszállás alá került vidéken, míg az ország többi elszakított területén a törpebirtokok tekintetében jóval egészségesebb az arány.

Az 5—10 holdig terjedő szántóparcellánál Magyarország megcsonkított területe már valamivel kedvezőbb megoszlást mutat; úgy a gazdaságok számában, mint az

* A felső arányszám azt jelenti, hogy az illető birtoktípushoz tartozó szántó hány %-át teszi a szétszakított ország összes szántóterületének, az alsó pedig azt, hogy a típushoz tartozó szántóterületek hogyan oszlanak meg az ország szétszakított részei között.

e típusra eső birtokterületben valamivel alul marad az országos arányon.

Kedvezőtlenebb viszont a kép a 10—50 holdas szántó-birtok tekintetében; itt a gazdaságok számát illetőleg az Ausztria által megszállt terület, azok átlagos nagysága tekintetében pedig főleg a délszláv megszállás alatt lévő részek emelkednek ki.

A magasabb birtokkategóriákban, — amelyek azonban legfőljebb már az elfoglalt terület nagyságával emelkednek ki, a gazdaságok száma tekintetében azonban természetesen rohamosan csökkenő szerepük — Magyarország megcsonkított területe egyre nagyobb arányokban részesedik. A nagyobb birtokok s az átlagos határon túlnőtt kisbirtokok a délszláv megszállás területén is gyakoriak; a többi elszakított részen a normális kisbirtok inkább uralkodó, valamivel nagyobb területi egységekkel a cseh, mint a román megszállás vidékein. A megcsonkított Magyarország három jellemzője tehát a törpebirtoknak, a jobbmódú kisbirtoknak s a nagybirtoknak erősebb szerepe. A törpebirtokot illetőleg azonban meg kell jegyeznünk, hogy az szinte velejárója a megcsonkított területen erősebben kifejezett városi életnek s a városok közelében kialakult kisebb parcellarendszernek. A jobbmódú kisbirtok erősebb részesedése csak akkor lenne biztató, ha a mezőgazdasági népesség nagyobb része ebbe a kategóriába tartoznék; minthogy azonban, mint alább látni fogjuk, a birtoktalan őstermelőnép aránya igen nagy, a kisbirtok magasabb kategóriáinak szerepe tulajdonképpen az élelőbb birtokegyenlőtlenségnek a mutatója.

A 100 holdnál nagyobb birtokok	Cseh megszállás	Román megszállás	Délszláv megszállás	Oszttrák megszállás	A megcsonkított Magyarország	Magyarország összesen
Száma ezrekben	6	9	2	0·3	11	28
Szántóföld	1,110	1,441	695	71	4,205	7,522
Kert	21	48	3	0·8	34	107
Rét	277	386	66	22	567	1,318
Szőlő	4	11	6	0·3	44	65
Legelő	889	1,761	361	25	1,495	4,531
Erdő	3,696	5,522	161	114	1,715	11,208
Nádas	5	8	17	7	38	75
Földadó alá nem eső terület	263	440	174	49	611	1,537
Összesen	6265	9,617	1,483	289	8,709	26,363

A 100 holdnál nagyobb gazdaságoknak egyéb művelési ágait 1918-ban az előző lapon levő tábla mutatja.

Az 1000 holdnál nagyobb kiterjedésű birtokok pedig a birtoklás jogcíme szerint megmaradó vármegyéinkben a következően oszlanak meg:

A birtok jellege	A birtoktestek	
	száma	területe kat. holdban
1. Szabadforgalmúak	1065	3.028,773
2. Kincstáriak	11	175,177
3. Községiak	92	503,335
4. Alapítványiak	24	214,219
5. Iskolaiak	12	44,006
6. Egyháziak	93	856,426
7. Hitbizományiak	86	1.246,773
8. Közbirtokosságiak	78	161,946
9. Részvénytársaságiak	46	124,443
2-9. Korlátolt forgalmúak	442	3.326,325
1-9. Összesen:	1507	6.355,098

A szabad birtokok s a korlátolt forgalmúak tehát körülbelül egyensúlyban tartják egymást. Ezt az utóbbiak előnyére kell följegyeznünk, mert — kétségtelenül fennforogható helyi kivételeket nem említve — ritkábban a korlátolt forgalmú birtok állja az útját a paraszt földszerző vágyának, hanem a szabadforgalmú, amely maga is terjeszkedik.

Más vonatkozásban is megismerjük népünk birtokviszonyait, ha a népszámlálások által nyújtott személyi adatokat vesszük szemügyre. Az őstermeléshez tartozó népesség országunk új tagolása szerint a következő:

	Szám szerint	%	Őstermelők az összes népesség %-ában
Cseh megszállás	2.271,871	19·9	63·5
Román megszállás	3.708,619	32·5	70·4
Délszláv megszállás	1.005,974	8·8	66·9
Osztrák megszállás	203,841	1·8	69·6
Fiume	1,598	0·1	3·2
Összes megszállás	7.191,903	63·1	67·4
A megcsonk. Magyarország	4.207,219	36·9	55·4
Magyarország összesen	11.399,122	100·0	62·4

Ahogy látszik, visszamaradó területünkön nem olyan túlnyomó a mezőgazdasági foglalkozás, mint az országban általában; a népességi arányon jóval alul marad az őstermelők száma, míg az ország elszakított egyéb területein azt meghaladja mindenütt.

A megmaradó magyar területen a városi népesség magasabb aránya szorítja le az őstermelők szerepét. A falusi népesség sorában az őstermelők legtöbb vármegyében nagyobb hányadot képviselnek a fönti 55·4-es átlagnál.

A nyugatmagyarországi területből a sopronvármegyei németiség legkevésbé gazdálkodó (51·7%), a vas- és mosonvármegyeinél már a népességnek több mint kétharmada a földművelésből él.

A cseh megszállás vidékén a magyar nyelvterület nyugati részén, amely mezőgazdasági terményeink annyi értékes produktumát adja (sörárpa, cukor, hizlalt marha stb.) 60·3%-os az őstermelő lakosság; a keleti részek magyar vidékein azonban már 56·4-re száll le az arányuk. Legegyetemesebb (a háromnegyedrészét megközelítő vagy azt meg is haladó) a földművelés az Ipoly mentén, s azután északkeleten: a zempléni és ungi tótságánál és a rutén nyelvvidéken.

A délszlávok által megszállott terület a maga egészében kifejezetten mezőgazdasági jellegű, túlnyomóságuk azonban nem a déli Alföld pompás talaján van, hanem a nyugati részek sűrűn lakta területein. A Muraköz 75·8, a vend nyelvvidék pedig 82·8% őstermelőt számlál.

A román megszállás vidékein a magyar nyelvterületek népe is közel kétharmadában őstermelő. Valamivel alacsonyabb arányt (60·3%-ot) mutat a nem kis részben iparúzó királyföldi szász nép. A Székelyföld népe 71·7%-ában a mezőgazdaságból él és a vegyes és az oláh vidékek még ezt is meghaladó mértékben, sőt a Maroson inneni oláhság 81·9%-ában őstermelő.

Az eltartottak száma s aránya az összes őstermelő népességhez országunk eldaraboltságában a következő:

	Az őstermelési eltartottak száma	%-a az összes ősterm. között
Cseh megszállás	1.353,727	59·6
Román megszállás	2.139,067	57·7
Délszláv megszállás	601,235	59·8
Osztrák megszállás	116,647	57·2

	Az őstermelési eltartottak száma	%-a az összes ősterm. között
Fiume	739	46.2
Összes megszállás	4.211,415	58.6
A megcsonkított Magyarország	2.532,131	60.2
Magyarország összesen	6.743,546	59.2

A népnek birtokkategóriánként való megoszlását mutatják az alábbi adatok.

Terület	Az összes	100 kat. holdon felüli	10—100 holdas	10 holdon aluli	100 birtokos, bérlő közül		
					100 kat. holdon felüli	10—100 holdas	10 holdon aluli
					birtokok és bérlők száma ezrekben		
					birtokkal v. bérléssel bírt		
Cseh megszállás	332	3	97	232	0.8	29.3	69.9
Román	582	4	179	399	0.7	30.7	68.6
Délszláv	134	2	55	77	1.2	40.9	57.9
Osztrák	34	0.2	12	22	0.4	34.9	64.7
Fiume	0.3	0,003	0.014	0.3	1.0	4.7	94.3
Összes megszállás	1,082	9	343	730	0.8	31.7	67.5
A megcsonkított Magyarország	521	9	178	334	1.8	34.2	64.0
Magyarország összesen	1,603	18	521	1,064	1.1	32.5	66.4

Itt szemünkbe ötlik már a birtokos népnek mostában oly sokat emlegetett három kategóriája: a középső nagybirtokos, a kisbirtokos és a törpebirtokos.

Hogy a kép teljes legyen, melléje kell állítanunk azoknak a sorozatát is, akik még ezidőszertől kívül vannak az ajtókon: a mezőgazdasági népességnek földnélküli elemét.

Terület	Nem birtokos mezőgazdasági kereső népesség	E b b ő l			100 nem birtokos mezőgazdasági kereső egyén közül		
		segítő családtag	gazdasági cseléd	gazdasági munkás	segítő családtag	gazdasági cseléd	gazdasági munkás
		száma ezrekben					
Cseh megszállás	576	278	95	200	48.2	16.5	34.6
Román	971	453	125	380	46.6	12.8	39.2
Délszláv	266	110	37	116	41.3	13.9	43.7
Osztrák	51	28	9	13	55.9	16.4	27.3
Fiume	0.5	0.05	0.05	0.4	9.4	9.0	79.8
Összes megszállás	1,864	869	266	709	46.6	14.2	38.1
A megcsonkított Magyarország	1,136	364	242	513	31.9	21.5	45.2
Magyarország összesen	3,000	1,233	508	1,222	41.1	16.9	40.8

A birtokmegosztás szempontjából a megmaradó magyar területet a délszlávok lepte déli vidék kivételével minden egyéb résznél egészségesebbnek kellene tekintenünk, mert a 10—100 holdas parasztbirtokosok képviselője nagyobbak látszik, a 10 holdon aluliak szerepe pedig kisebbnek. Minthogy azonban a birtoktalan elem viszont éppen a központi területen a legnagyobb, ez nagyon lerontja a birtokmegosztásról első pillanatra alkotott kedvező felfogásunkat.

A korábbi birtokmegosztás alapja a történeti fejlődés, amellyel szemben a jobbágyfelszabadítás óta történtek eltolódások.

Természetszerű tehát, hogy a birtokos elemben a magyarság, mely ezer év előtt megszállta e földet, a legerősebb az utolsó népszámlálás adatai szerint is, jöllehet a felszabadítás óta a városba tóduló magyarság helyén a falusi birtokokban a nem magyarajkúak észrevehetően terjeszkedtek.

Kevésbé áll ez a nagy- és középbirtokra, hiszen a nem magyarajkúak 1848 óta a nagybirtokhoz vezető hosszú utat kevésbé teheték meg. De már följegyzésre méltó, hogy a középbirtokosság sorában a magyarság aránya 1900-tól 1910-ig 71·9%-ról 68·4-re hanyatlott.

Még jellemzőbb az egyes területekre az 50—100 holdas, jobbmódú kisbirtokosok elbelyezkedése. Ezek sorában a magyarság a cseh megszállás területén 1900-ban még relatív többségben volt, de aránya tíz év alatt 40·4%-ról 37·3-ra esett s a viszonylagos többséget a tótok érték el. Kivülök a rutének is valamivel előre jutottak ebben a birtokkategóriában, a németek pedig tért veszítettek.

A román megszállás vidékein a 41·6%-ról 39·7-re való csökkenés dacára is megtartotta a magyarság a jobbmódú kisbirtokosok közt a viszonylagos többséget; az oláhok azonban úgy, mint a németek, előbbre nyomultak.

Nyugat-Magyarországon, a délszlávok által lefoglalt területen, valamint a meghagyott magyar megyékben — majdnem mindenütt a németek rovására — a magyarság az 50—100 holdas gazdák sorában kissé előbbre haladt, ami végeredményben az országos átlagot is valamivel javítja.

A magasabb birtokkategóriákban való térvesztés az alacsonyabbakban természetesen kiegyenlítődik.

Minden lassú térvesztés ellenére is a magyar faj szerepe oly jelentékeny a birtokos-osztályban, hogy ezzel is igazolni lehet a szétdarabolás igazságtalanságát.

A cseh megszállás területén a tótság csak a 10–50 holdas birtokok létrafokán jut el az abszolút többséghez, de maximális aránya is csak 54,4%, az 5–10 holdasok közt.

A románok által megszállt vidékeken az oláhok túlsúlya egy-egy fokkal lejjebb kezdődik, 5–10 holdnál jutnak többségre s 5 holdon alul érik el a maximumot.

A délszlávok legfőljebb relativ többségig jutnak el s a maximális arány, amivel szerepelnek, 34,2%, az 5–10 holdas gazdák sorában.

Nyugat-Magyarországon a németség csak a középbirtokban s az 50–100 holdas kategóriánál van többségben, azon alul itt-ott még a relativ többséget is elveszti.

A magyarság szerepe azonban a megmaradó területen legalább 76,4%-os erejű, s országos átlagban a magasabb birtokkategóriákban erős abszolút többséget alkot.

A mezőgazdasági népesség két fontos csoportja a mezőgazdasági cselédek és a gazdasági munkások osztálya. Ha ezek gazdasági helyzetét sok túlzással sötétre szokták is színeezni, kétségtelen, hogy ezek azok, akik a nagyobb üzemek termelésében hathatósan részt vesznek anélkül, hogy nagyobb részüknél saját földterületük volna.

A mezőgazdasági üzem jövedelmezőségéből nincsenek azonban teljesen kirekesztve; köztudomású, hogy a legtöbb cselédszerződés konvencióban illetményföldet is köt ki, a termények egy részének (pl. a kukoricának) művelését többnyire a munkások végzik természetben adott részért.

A mezőgazdasági munkások osztálya nálunk nem teljesen birtoktalan. Közel egyharmaduknak van házuk és kis belsőségük.

A gazdasági tisztviselőknél nem egészen 10,000 főnyi számából 51,7% esik megmaradó vármegyéinkre, nyilvánvaló jeléül annak, hogy az itteni üzemek inkább keresik a gyakorlati és elméleti szaktudást a gazdaságok vezetésében.

A gazdasági cselédeknek a félmilliót meghaladó szá-

mából 47·7% esik megmaradó területünkre, a munkásoknak az egy és egynegyedmilliót megközelítő tömegéből pedig 42·0%.

A mezőgazdasággal foglalkozó kereső nép sorában a cselédek általában 11, a munkások 26·6%-kal szerepelnek. Ez az egyensúly a megmaradó magyar területen megbomlik, s itt a cselédeknek 14·4%-os képviselése mellett 30·6%-ot tesznek a munkások, mert az ország közepén kisebb a birtokososztály képviselése s általánosabb a gazdasági függő viszony.

Tisztább képet nyerünk a birtoktalan osztály helyzetéről, ha a cselédekkel és munkásokat egymáshoz viszonyítjuk. Száz cselédre esett mezőgazdasági munkás:

a cselé meg szállás területén	-----	210·2
a román	«	305·0
a délszláv	«	315·6
az osztrák	«	144·4
a megcsonkított Magyarországon	-----	212·0

Nyugatnak és északnak kedvezőbb szociális helyzete s a déli és keleti területek szélsőségesebb kilengései látszanak ezekből az adatokból.

A megmaradó területen is határozottan a nyugati vármegyék mutatják a kedvezőbb arányszámokat, a keletiek a munkáselem nagyobb túlsúlyát a cselédséggel szemben.

Föl kell jegyeznünk azonban még azt a kedvezőtlen adatot is, hogy az egész ország földművelő népességében (függetlenül a szétdarabolás határaitól) a magyarságban van legtöbb birtoktalan elem, a földművesek 48·4%-a, míg a lótoknak csak 33·6, az oláhoknak 31·5%-a van cseléd- vagy napszámosságban.

VI. MEZŐGAZDASÁGI TERMELÉS ÉS ÁLLATLÉTSZÁM.

A mezőgazdasági termelés fontos kérdésénél kettőről kell beszámolnunk: azokról a veszteségekről, melyet Magyarország területének megcsonkítása folytán östermelésünk szenvedett, s azokról az eredményekről, amelyeket a nagy pusztítás után mezőgazdasági termelésünk az első években el tudott érni.

Hogy tökehiány és sok egyéb ok miatt Magyarország a béke éveiben sem tudta mezőgazdasági termelésének teljes erejét kifejteni, s hogy a korábbi akadályokhoz a háború alatt újabbak is járultak, azt talán már dispután kivülinek is tarthatjuk.

Főbb mezőgazdasági terményeink learatott területét az 1911—15. évek átlagában a következő táblázatunkban mutatjuk be. Learatott területről van szó, tehát már az elemi csapások által elpusztított terület leszámításával. Évenként 1—2%-a válik így teljesen meddővé a termő területnek, de inkább kontinentális jellegű éghajlatunk szeszélyes csapongásai egyébként is nagyon leszorítják termésátlagainkat.

Terület	Buza	Rozs	Árpa	Zab	Tengeri	Burgonya
	learatott területe ezer holdakban					
Cseh megszállás	555	377	663	443	215	460
%-ban	9·7	20·0	34·4	23·8	5·1	42·7
Román megszállás	1,575	203	219	552	1,614	125
%-ban	27·3	10·8	11·4	29·6	37·8	11·6
Délszláv megszállás	915	46	78	227	916	36
%-ban	15·9	2·5	4·0	12·2	21·4	3·3

Terület	Buza	Rozs	Árpa		Tengeri	Burgonya
	leartott területe ezer holdakban					
Osztrák megszállás — — —	76	68	54	40	29	34
%-ban — — — — —	1·3	3·6	2·8	2·2	0·7	3·2
Fiume — — — — —	0·07	—	0·08	—	0·07	0·09
Összes megszállás — — —	3,122	694	1,014	1,262	2,774	655
%-ban — — — — —	54·2	36·9	52·6	67·8	65·0	60·8
A megcsonkított Magyarországnak — — — — —	2,630	1,186	915	600	1,493	423
%-ban — — — — —	45·8	63·1	47·4	32·2	35·0	39·2
Magyarország összesen —	5,752	1,880	1,929	1,862	4,267	1,078

A búzaterület, amely szántóföldünknek 26%-át teszi, Magyarországon a hat millió holdat megközelíti; felénél kevesebb maradna azonban csak meg részünkre s jóval több, mint három millió holdat elveszítenénk. Sajnos, a megmaradt búzaterület nagyobb része esik a Tisza mentére, ahol az időjárás szeszélyesebb s a termés ingatagabb.

Több, mint másfélmillió holdnyi búzaterületünket szakítja el a román megszállás, főleg a magyar ethnikum déli részének, s azonkívül a Mezőségnek figyelemreméltóbb búzatermelésével.

A délszlávok több, mint 900,000 hold búzaterületünkre teszik rá a kezüket; Bácska és Torontál jelentik itt a legérzékenyebb veszteséget.

A cseh megszállás 555,000 hold búzaterületre terjed ki: ennek 60·8%-a azonban a magyar ethnikum földjén terül el. Az Ausztria által követelt vidéken már csak 76,000 hold búzát termelnek, felét a vas megyei német-ség körében.

A rozsvetésnek a két millió hold felé járó területből már jóval jelentékenyebb hányadot mondhatunk magunkénak, 63·1%-ot.

Az elszakított rozsterületből a legnagyobb hányad a cseh megszállásra esik, 377,000 hold.

Árpatereletünk alig több a rozsnál, s szintén nem éri el a két millió holdat. Veszteségünk azonban a megszállások folytán jóval érzékenyebb: az árpaterelet 47·4%-a marad csak imperiumunk alatt. Magyarország árpaterele-

tének jó harmada cseh megszállás alatt van; a magyar ethnikumon kívül, mely nyugati részében híres sörárpánkat szolgáltatta, a Nyitra és a Morva mellett, valamint Sárosban és Szepesben jelentékenyebb az árpatermelés.

A zabvetés kisebb valamivel a rozsnál és árpánál s inkább a zordabb vidékek növénye: veszteségünk ezért a gabonaneműek közül ebből a legnagyobb: a learatott terület 67·8%-a. Összes zabtermelésünk azonban kerekén 600,000 holdra szorítkozik.

Az elvesztésre ítélt zabterület főleg román és cseh megszállás alatt van.

A kukorica négy és egynegyed millió holdat foglal le, s ennek csak 35%-át, mintegy másfélmillió holdat tudunk megtartani. A román megszállás területe egy-magában erősebben részcsedik, 37·8%-kal a kukorica-területben; 21·4% jut a délszláv megszállásra, a cseh és osztrák hódítás szerepe azonban már jelentéktelen.

A burgonya területe az egy millió holdat haladja meg valamivel s 39·2%-a marad meg határainkon belül. Legtöbbet hódít el a cseh megszállás, burgonya területünk 42·7%-át.

A búzának és kukoricának uralkodó túlnyomósága a Délvidéken látszik, s aztán a keleti részeken; megmaradó belső területünkön már a kukorica jóval alárendeltebb.

Az ország mindegyik részében a búzáé az elsőség, de Nyugat-Magyarországon közel áll ehhez a rozs aránya, észa-
kon pedig az árpáé. Legegyenletesebb a főbb vetemények eloszlása Nyugat-Magyarországon, azután a megmaradó belső területen, amely arányaiban az országos átlagtól csak két terménynél mutat nagyobb elhajlást: valamivel több rozsot s kevesebb kukoricát termel.

A szántóföld többi területeit az ipari növények, hűvelyesek, zöldségfélék és a mesterséges takarmányok foglalják le. Ezeknek számra igen nagy, terjedelemre ingadozó sorozatából néhány fontosabb termékkel külön is foglalkoznunk kell. Említésre méltó, mint exportiparunknak egy igen fontos nyersanyaga, a cukorrépa. A cukorrépatermelés Magyarországon mintegy 200,000 holdon folyt, amiből a szétदारabolás folytán 58·1%-ot veszítettünk el.

A csehek cukorrépatertületünk 31·0%-át foglalták le,

a délszlávok 15·0%-át, a román megszállás területére 8·8%, Nyugat-Magyarországra 2·9% esik.

A 80,000 holdat valamivel meghaladó cukorrépa-területünk kilenctizede közép- és nagybirtokokra esik, a periferiákon azonban — amik e terménynél a szűkre szabott határainkhoz közvetlenül tapadó magyar nyelvterületek termelését jelentik — sokkal kedvezőbb az arány a kisbirtok javára. Meg van adva tehát nálunk is a valószínűség, hogy a cukorrépa a kisgazda veteményévé váljon.

Az 50,000 holdat meghaladó dohányültetvényeinknek már 82·7%-a maradt határainkon belül; dohánytermelésünknek több, mint egyharmada Szabolcsra esik, még pedig túlnyomóan nagybirtokra.

A kendertermelés nagyobb része kívül marad határainkon. A különben sem nagy — 70,000 holdon felüli — kenderterület 23%-át tudtuk megtartani. A délszláv megszállással kenderterületeink 34·4%-a vész el, a román foglalással 26·6, a cseh uralom alá került részekkel pedig 15·4%.

A takarmánynövények közül a takarmányrépát lehet elsősorban említeni mintegy 300,000 holdas vetésterülettel, amelynek ismét közel kétharmada az ország belsejére esik.

Nem egészen 120,000 hold megmaradó csalamádé területünknek jó tizedét Pest megyében találjuk s nem sokkal kevesebbet Fejériben sem. A dunántúli vidék szerepe ennél a terménynél is kimagasló.

A bükkönyt 575,000 holdnyi területen termeltük, s ennek 58·8%-a továbbra is határainkon belül marad.

Lóherevetésünk a 650,000 holdat meghaladta, de ebből már nagyobb hányad esik a megszállott területekre. Határainkon belül csak 37·2%-a maradna a lóhereföldeknek; cseh megszállás alá 28·8, román megszállás alá 25% került.

A 370.000 holdnyi lucernavetésből már újra nagyobb a részesedésünk, 56·5%-os.

Az 1911—15. évek átlagában a főbb terményekből a következő termésünk volt:

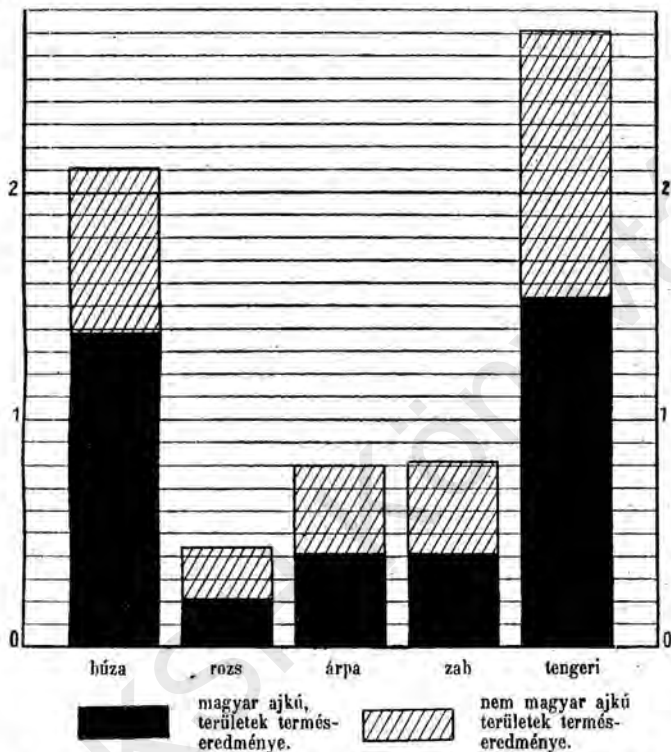
Terület	Buza	Rozs	Arpa	Zab	Tengeri	Burgonya
	termése ezer métermázsákban					
Cseh megszállás	3,862	2,414	5,269	2,492	1,769	23,224
%-ban	9.4	19.4	34.9	19.8	4.2	44.9
Román megszállás	9,687	1,204	1,552	3,459	12,886	5,504
%-ban	23.6	9.7	10.3	27.5	30.6	10.7
Délszláv megszállás	6,921	309	673	1,927	12,128	1,768
%-ban	16.9	2.4	4.4	15.3	28.7	3.4
Osztrák megszállás	569	455	461	297	277	1,654
%-ban	1.4	3.7	3.1	2.4	0.7	3.2
Fiume	0.3	—	0.3	—	0.4	6
Összes megszállás	21,039	4,382	7,955	8,175	27,060	32,156
%-ban	51.3	35.2	52.7	65.0	64.2	62.2
A megcsonkított Magyarorszag	19,979	8,058	7,161	4,413	15,058	19,517
%-ban	48.7	64.8	47.3	35.0	35.8	37.8
Magyarország összesen	41,018	12,440	15,116	12,588	42,118	51,673

41 millió métermázsás búzatermésünkéből tehát közel 20 millió termett országunk közepén, több, mint a vetésterület nagysága után várható volna. A déli termékeny zóna 7 milliós termésével, valamint a nyugatmagyarországi 0.57 millió métermázsa eredmény szintén kedvezőbb a vetésterület nagyságánál; a cseh és román megszállás alatt levő búzaföldek azonban már rosszabb termést adtak.

Burgonyából és árpából valamivel gyengébb volt a termésünk, mint a bevetett terület adatai alapján várhatók volna; a kukorica, rozs és zab azonban magasabb átlagokat adott. A termésátlagok az említett öt évről a következők:

Terület	Buza	Rozs	Árpa	Zab	Tengeri	Burgonya
	termésátlaga holdankint métermázsákban					
Cseh megszállás	7.0	6.4	7.9	5.6	8.2	50.5
Román «	6.2	5.9	7.1	6.3	8.0	44.0
Délszláv «	7.6	6.7	8.6	8.5	13.2	49.5
Osztrák «	7.5	6.7	8.6	7.4	9.7	48.7
Fiume	4.5	—	3.2	—	5.9	68.9
Összes megszállás	6.7	6.3	7.8	6.5	9.7	49.1
A megcsonkított Magyarorszag	7.6	6.8	7.8	7.3	10.1	46.2
Magyarország összesen	7.1	6.6	7.8	6.8	9.9	47.9

A bemutatott termésátlagok mindenesetre az eddigi extenzív művelésre valló alacsony mennyiségek. Németországban az 1911/14. évek átlagában holdankint búzából 12,3, rozsból 10,2, árpából 14,8, zabból 11,3 métertermásza volt a termés, tehát közel kétszer annyi, az Északamerikai

Az elszakított területek gabonatermése millió métertermászában az elszakított magyar ajkú vidékek termésének feltüntetésével.

Egyesült-Államokban pedig még ennek is kétszeresére tudták fokozni a termést.

Egyelőre még mindig nem számolva be arról, hogy a megcsonkítás után Magyarország terméseredményei hogyan alakultak, megemlíthetjük, hogy az 1911–15. évek átlagos termése alapján, figyelembevéve a vetőmagszükségletet s az azóta e területen megnőtt lakosságnak ke-

nyérral való nem fukarkodó ellátását, búzából és rozsból, a kivételre szánható fölösleg évenként alig volna több, mint $7\frac{1}{2}$ millió métermázsa.

Az abraktakarmányokból pedig, szintén a vetőmagnak, ezenkívül pedig az állattartásra és ipari célokra szükségelt mennyiségnek, összesen közel 30 millió mm-nak figyelembevételével az átlagos termésekből nemcsak fölöslegünk nem maradna, hanem 3·3 millió mm évi hiánnyal küzködnénk. Minden válságos termésű év (aminő volt a háború utolsó esztendeje, 1918), nemcsak ezt a hiányt sokszorozná meg, hanem a kenyértermékekből való fölöslegünket is deficitre változtatná.

Azért érdemes e régi adatok mellett még ma is időzni, mert rávilágítanak arra, miért kellett elveszítenünk olyan színmagyar vidékeket is, amelyeknek semmi egyéb közük nincs a területünkön osztozó új államokhoz, minthogy — kiadós gabonatermésük van. Ha a megcsonkított Magyarország határa odáig terjedne ki, ameddig a magyar nyelvhatárok, akkor termelésünknek ez a deficit mérége eltűnnék, s gabonaneműekből évenként mintegy 11 millió métermázst szánhatnánk kivételre, s ezzel külföldi szükségleteink legnagyobb részét megvásárolhatnók. Az 1910. évi népességi és termési adatok szerint magyar nyelvterületen minden főre 3·71 métermázsa búza és rozs, továbbá 2·81 métermázsa kukorica esett, a nem magyar vidékeken pedig egy főre 1·56 métermázsa búza és rozs, s 1·87 m.-mázsa kukorica.

Ami mezőgazdasági termelésünk újabb fejlődését illeti, erről a következő adatok számolnak be:

Termény	A főbb terményekkel bevetett terület			1911/15-höz	1920-hoz
	1920-ban	1921-ben	1922-ben	képest 1922-ben emelkedés (+) v. csökkenés (-) %-okban	
	1000 holdakban				
Búza	1,872	2,031	2,007	-23·7	+ 7·2
Rozs	1,037	943	942	-20·6	- 9·2
Árpa	891	833	794	-13·2	-10·8
Zab	564	622	576	- 4·1	+ 2·0
Tengeri	1,419	1,524	1,207	-19·2	-14·9
Burgonya	442	467	328	-22·5	-25·7
Cukorrépa	54	72	63	-38·8	+14·9
E termények együtt	6,279	6,492	5,917	-19·5	- 5·8

Termény	A főbb termények terméseredményei			Holdankint termés- átlag	
	1920-ban	1921-ben	1922-ben	1911/15-ben	1922-ben
	1000 métermázsákban				
Buza	10,322	14,347	12,267	7·6	6·1
Rozs	5,143	5,880	5,447	6·8	5·8
Árpa	4,719	4,661	4,545	7·8	5·7
Zab	3,238	3,188	3,232	7·3	5·6
Tengeri	12,742	8,053	8,254	10·1	6·8
Burgonya	20,722	12,492	9,215	46·2	28·1
Cukorrépa	6,398	5,429	5,734	146·5	91·6

Szinte megdöbbentő a változás, akár az egyes termények területét, akár azok terméseredményeit nézzük. A többtermelés folytonos emlegetése mellett a bevetett terület általában közel 20%-os csökkenést mutat, s a termésátlagok is mind visszaestek a béke idejéhez képest. A háborús erővesztés, az emberben, gépi és igaerőben való hiány — mindenek fölött pedig az ellenséges megszállás — a fő oka ennek a visszaesésnek, amelyet előre kellett ugyan látnunk, azt azonban alig lehetett hinnünk róla, hogy ily hosszú ideig fog tartani.

Még a kalászos terményekben kiválóan kedvező 1921. évben is a termésátlagok alacsonyabbak voltak, mint az utolsó békeévötöd átlagában. A vetésterület csökkenése a meg nem művelt föld növekvését mutatja, az átlagok csökkenése a művelés ki nem elégitő voltát.

Idő kell tehát hozzá, hogy mezőgazdaságunk annyira megerősödjék, mint a békenivón volt; a többtermelés követeléseinek majd csak azután tehet eleget.

Ez a termésmennyiség még a kenyérmagvakból sem elegendő a lakosság eltartására, s hogy 1921-ben mégis megindulhatott némi lisztkivitel, s ezt 1922-ben is folytathatták, annak magyarázata az, hogy 1920-ban hiányunkat részben még külföldi gabonából és lisztből kellett pótolnunk, továbbá az, hogy a lakosság egy részénél — ha nem is kötelezően, inkább a szükség nyomasztó hatása alatt — a lisztfogyasztás ma is még jóval alatta marad a békebeli nivónak. Az abrakterményekben való hiányunk megérzik a zsírellátás bajain, burgonyából csak legutóbb is nagy behozatal volt szükséges; a cukorrépa pedig csökkent termelésével is elég a hazai cukorfogyasztás fedezésére.

A szállítási nehézségek nagy akadályt gördítenek gyümölcsünk értékesítése elé is. Gyümölcsstermésünkről pontos számszerű adatokat nem tudunk idézni. Gyümölcs-termő helyeink közül jelentős veszteség a Felvidéknek s az Északkeleti Kárpátok lejtőinek elvesztése; a korai nyári gyümölcs termelésének fő centrumai: a Duna—Tisza köze s a Dunántúl azonban megmaradtak részünkre.

Meg kell azonban emlékeznünk termelésünknek egy fontos és valóban exportképes ágáról, a szőlőművelésről, amely a szétदारabolás folytán igen sok értéket veszít ugyan, de eleget meg is tud tartani. Szőlőterületünk az új országhatárok szerint a következően oszlik meg:

Terület	Összes szőlőterület kat holdakban	E b b ő l	
		immunis talaj	nem immuns talaj
Cseh megszállás	22,356	3,554	18,802
Román α	74,496	5,709	68,787
Délszláv α	51,296	13,342	37,954
Osztrák α	9,165	305	8,860
Fiume	35	—	35
Összes megszállás	157,348	22,910	134,438
A megcsonkított Magyarország	375,893	201,205	174,688
Magyarország összesen	533,241	224,115	309,126

Hegyi szőlőinknek tehát közel felét elveszítjük, az immunis talajú homoki szőlőkből azonban 89·8% kezünkön marad, csupán a délszláv követelés területén vannak nagyobb terjedelmű homoki szőlők.

Szőlőterületünkön az 1911/15. évek termésének átlaga szerint a must mennyisége és értéke így alakult: ¹

¹ E munka a korona ingadozása miatt óvakodik az értékeknek pénzben való kifejezésétől. Ahol mégis szükséges pénzértéket említenie, ott az olvasó szíveskedjék az időszakra ügyelni, amelyből az értékadat származik, nehogy téves következésre jusson.

Terület	A musttermés	
	mennyisége hektoliterekben	értéke koronákban
Cseh megszállás	168,575	8.862,217
%-ban	5·2	6·1
Román megszállás	599,656	25.214,836
%-ban	18·5	17·6
Délszláv megszállás	390,872	14.834,077
%-ban	12·0	10·3
Osztrák megszállás	82,115	4.564,231
%-ban	2·6	3·2
Fiume	—	—
%-ban	—	—
Összes megszállás	1.241,218	53.475,361
%-ban	38·3	37·2
A megcsonkított Magyarország	2.002,298	90.268,045
%-ban	61·7	62·8
Magyarország összesen	3.243,516	143.743,406

A három és negyedmillió hektoliter musttermésből tehát valamivel több, mint 2 milliót az ország belső területén szüreteltek, a románok által megszállt vidékről nem egészen 600,000 hl eredt, a délszlávok kezére került magyar földön 400,000 hl-nél kevesebb termett, a cseh megszállás és Nyugat-Magyarország termelése pedig még kisebb arányú.

Szűkebb határaink közt Pest, Heves, Zala, Tolna, Baranya, Somogy, Zemplén, Fejér megyékből ered a musttermésnek mennyiségileg legnagyobb része s az értékes tokaj-hegyaljai, egri, pécsi, badacsonyi borvidékek is e határok közt helyezkednek el, bár a Hegyalja egy részét elszakították tőlünk.

A must mennyisége és értéke közti viszonylat mutatja, hogy a délszláv terület szolgáltatja aránylag a leggyöngébb minőségű bort.

A szőlőtelepítés terén a háború óta elmúlt néhány év nem volt alkalmas nagyobb terjeszkedésre a telepítés rendkívül nagy költségei miatt. A termés mennyiségére azonban ez években sem panaszkodhatunk (1920-ban 2·4, 1921-ben 3·4, 1922-ben 4·4 millió hl mustunk termett), csupán a bor értékesítése körül merültek föl újabb nehézségek.

A magyarországi erdőknek fanemek szerint való részletezését az elszakítás után az alábbi számokban mutatjuk be, megjegyezve, hogy ezek az adatok némileg eltérnek a 13. lapon közöltektől, mert ezek az erdészeti hatóságoknál nyilvántartott számok, míg az előbbieket kataszteri adatok. A művelésben beálló változásoknak a kataszterben való keresztül vezetése rendszerint hosszabb időbe kerül.

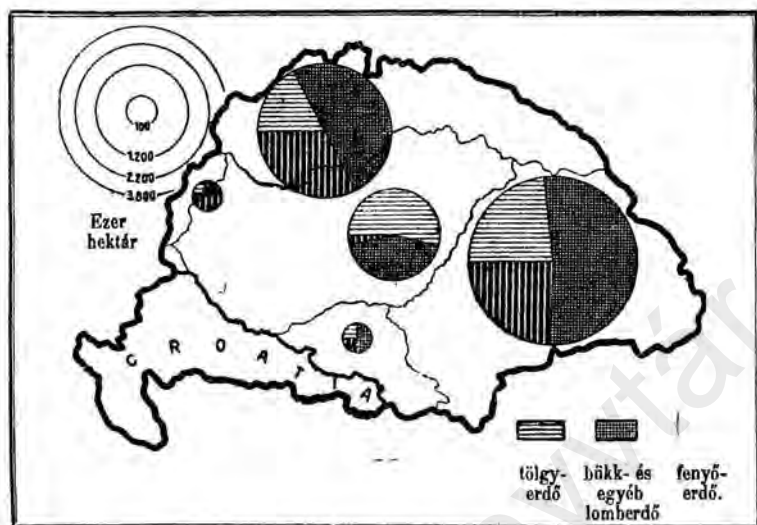
Terület	Az erdőterület fanemek szerint						
	tölgy- erdő	bükk- és más lomberdő	fenyő- erdő	össze- sen	tölgy- erdő	bükk- erdő	fenyő- erdő
	ezer holdakban				% -ban		
Cseh megszállás	678	1,913	1,264	3,855	17.6	49.6	32.8
%-ban	20.0	30.0	40.8	30.0			
Román megszállás	1,528	3,438	1,625	6,591	23.3	52.1	24.6
%-ban	45.4	54.0	52.4	51.3			
Délszláv megszállás	47	115	31	193	24.5	59.7	15.8
%-ban	1.3	1.8	1.0	1.5			
Osztrák megszállás	31	47	94	172	18.0	27.3	54.7
%-ban	0.8	0.7	3.0	1.3			
A megcsonkított Magyarország	1,099	862	86	2,047	53.7	42.1	4.2
%-ban	32.5	13.5	2.8	15.9			
Magyarország összesen	3,383	6,375	3,100	12,858	26.3	49.6	24.1

Legnagyobb a veszteségünk a tűlevelű erdőkben, amelyeknek csak 2.8%-át tarthatjuk meg; a cseh és a román megszállás a fenyőerdők 93%-át vágja el tőlünk. Még az osztrákok követelésében is sokkal több fenyves van, mint országunk központján; Vas megye nyugati részein veszítünk fenyőerdőket.

A tölgyerdőben való részesedésünk még a legkedvezőbb, de itt sem marad meg harmadrésznyi a régi állományból.

A bükk- és egyéb lomberdők tekintetében szegényebben maradtunk, s 86.5%-ot veszítünk az idegen, főleg a román és cseh megszállás miatt.

Élénkebben szemléltetik az erdőségeken való veszteségeket a kitermelésre vonatkozó — nem az utolsó számjegyig megbízható — számjegyek.

Az erdők megoszlása.

Az utolsó békeévben, 1913-ban a kitermelés mennyisége a következő volt:

tölgyhaszonfából	-----	956,000	köbméter,
bükk- és más lombhaszonfából	-----	625,000	«
fenyőhaszonfából	-----	6.000,000	«
tűzifából	-----	9.500,000	«

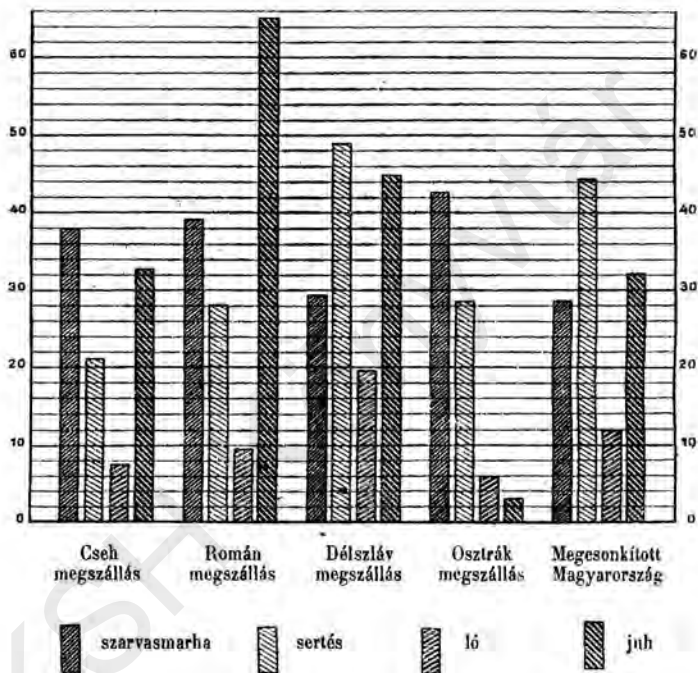
A megcsonkított Magyarországnak egyébként is gyöngébb minőségű erdeiből pedig évenként nem számíthatunk több kitermelésre Kaán Károly becslése szerint mint:

tölgyhaszonfából	-----	218,200	köbméterre,
bükk- és más lombhaszonfából	-----	54,850	«
fenyőhaszonfából	-----	35,000	«
tűzifából pedig	-----	1.320,000	«

Nyilvánvaló, hogy korábbi jutalmazó fakivitelünk helyett állandó nagy behozatalra szorulunk, melynek összege 1921-ben 2·9 milliárd K volt.

Magyarország állatállományából a határmegállapítás rendkívül sok értéket elragadott.

Az adatok, amelyek alapján megmaradó állatállományunkat megmérhetjük, az utolsó kilenc év változásait mutatják 1911 tavaszától 1920 tavaszáig. 1920-ban azonban nem a békeszerződés szerinti, hanem a tényleg birtokunkban volt területen végezhetők csak az összeírást, úgy, hogy több viszonyításban az 1911. évi adatokat az

Az állatállomány 100 lélekhez viszonyítva.

1918. évekkel kell szembeállítani, ami pedig éppen két válságos év ingadozását nem mutatja meg. Csak némely részletben tudunk újabb észlelésről beszámolni, amely az állomány legutóbbi gyors leromlásáról képet adhat.

A szarvasmarhák 1911. évi számáról az új határvonalak szerint a következő táblázat tájékoztat:

Terület	Szarvasmarha ezer darabokban			
	2 éven aluli	2 éven felüli	együtt	magyar fajta
Cseh megszállás	360	1,000	1,360	124
%-ban	20·8	22·5	22·0	6·6
Román megszállás	574	1,492	2,066	916
%-ban	33·2	33·5	33·4	48·9
Délszláv megszállás	128	314	442	183
%-ban	7·4	7·1	7·2	9·8
Osztrák megszállás	51	108	159	2
%-ban	2·9	2·3	2·5	0·1
Fiume	0·02	0·3	0·3	—
Összes megszállás	1,113	2,914	4,027	1,225
%-ban	64·3	65·4	65·1	65·4
A megcsonkított Magyarország	617	1,540	2,157	648
%-ban	35·7	34·6	34·9	34·6
Magyarország összesen	1,730	4,454	6,184	1,873

Valamivel gazdagabb tehát a szarvasmarhaállományunk, mint a mekkora terület visszamaradna részünkre, de jóval kisebb, mint a hogy népességi arányunkhoz képest arra szükségünk volna. Az állatállományt a területhez s a népességhez viszonyítva, tisztábban látjuk a veszteség mértékét.

Terület	Az állatállományból 1911-ben							
	egy □ km-re esett				száz lélekre esett			
	szarvasmarha	sertés	lő	juh	szarvasmarha	sertés	lő	juh
Cseh megszállás	21·6	12·1	4·4	18·6	38·0	21·3	7·8	32·8
Román "	20·2	14·5	4·9	33·5	39·2	28·2	9·6	65·2
Délszláv "	21·1	35·0	14·1	32·2	29·5	49·0	19·7	45·0
Osztrák "	39·5	25·8	5·5	2·5	54·3	35·5	7·5	3·4
Fiume	16·3	29·2	33·3	1·5	0·7	1·2	1·4	0·1
Összes megszállás	21·2	16·2	5·8	27·8	37·8	28·9	10·4	49·6
A megcsonkított Magyarország	23·3	36·0	9·7	26·0	28·4	43·8	11·8	31·7
Magyarország összesen	21·9	12·5	7·1	27·2	33·9	35·1	11·0	42·2

Az 1918. évi adatok szerint két milliót valamivel meghaladó szarvasmarhánk maradna, amiből azonban közel egy millió két évnél fiatalabb állat. Az 1911. évi összeíráshoz képest 1918-ban ebben az irányban már érezhető volt a hanyatlás: az állománynak nagyobb hányada (1911-ben 28·6%, 1918-ban 44·8%) esett a fiatalabb állatokra.

A Dunántúl gondos és virágzó állattenyésztése révén a területhez viszonyítva szarvasmarhával jobban el vagyunk látva, mint az elszakításra ítélt területek bármelyike, kivéve az ugyancsak dunántúli s állattenyésztésben legfejlettebb nyugatmagyarországi sávot. Ez mutatja a legkedvezőbb arányokat, négyzetkilométerenként 39·5 darabban, amely mögött a megmaradó terület is messze elmarad 23·3-es átlagával.

A lakossághoz való viszonyításban azonban állatállományunk már sokkal elégtelenebbnek látszik: száz lélekre 28·4 szarvasmarhánk jut, jóval alacsonyabb átlag, mint bármelyik megszállt területen.

Azon a területen, amelyen 1920 tavaszán az állatösszeírást végre lehetett hajtani, a marhaállomány az 1918. évi adatokkal szemben mintegy 67,000 darabnyi csökkenést mutatott, s az egész létszám az 1911. évinél nem egészen 13,000 darabban nagyobb. Ez a hanyatlás majdnem kizárólag a megszállások sarcolásaival függ össze.

Terület	Sertés ezer darabokban			
	1911-ben			1918-ban összesen
	fél éven alatti	fél éven felüli	együtt	
Cseh megszállás	364	399	763	734
%-ban	12·1	11·8	11·9	10·0
Román megszállás	679	807	1,486	1,674
%-ban	22·4	23·7	23·2	22·9
Délszláv megszállás	330	404	734	1,047
%-ban	10·9	11·9	11·4	14·3
Osztrák megszállás	40	64	104	117
%-ban	1·4	1·9	1·6	1·7
Fiume	0·07	0·5	0·6	0·1
Összes megszállás	1,413	1,674	3,087	3,572
%-ban	46·8	49·3	481·1	48·9
A megcsonkított				
Magyarország	1,606	1,723	3,331	3,739
%-ban	53·2	50·7	51·9	51·1
Magyarország összesen	3,019	3,397	6,418	7,311

Sertésben a megmaradó terület, mint a túloldali tábla mutatja, viszonylag jobban van ellátva. Az 1911 és 1918 közötti igen csekély számbeli fejlődés ugyan itt is értékben hanyatlást jelent, mert a félévesnél fiatalabb állatok száma nőtt, az idősebbeké pedig csökkent, a sertések szaporasága és gyors kifejlődése mellett azonban — ha abraklakarmányban a fentemlített hiány nem fenyegetne — ez a veszteség gyorsan pótolható lenne. A területhez való viszonyításban az elszakadásra szánt részek közül csak a délszláv megszállás területe közelíti meg sertésben való bőségünket; a lakosság számához viszonyítva még kedvezőbb helyzetben is van.

A tényleg birtokunkban lévő területen 1920-ban 3.314,894 darab sertést irtak össze. Némi növekvés ez az 1911. évi létszámmal szemben, de sok megyénkben csökkenés látszik, főleg a Tiszamentén és Tiszántúl.

A sertésállománynak kielégítő nagysága dacára az abraklakarmányban való többször említett hiányunk okozza a háború befejezte óta szinte megszakítás nélkül lappangó s időnkint élesen kiütőköző zsírhiányt, amely még 1922 őszén az amerikai zsír behozatalára utalt bennünket.

Sertésállományunkat a békeidőben a most elszakított Délvidék kukoricájával hizlaltuk, de időnkint rászorultunk szerb, román, sőt La Plata tengerire is; az az újabb terv, hogy hizott sertéskivitelünk előmozdítására megfelelő módok mellett ismét külföldi kukorica behozatalát engedjük meg, állattenyésztésünknek, mezőgazdaságunknak, s állami pénzügyi érdekeinknek csak használhat.

A lovaknak és juhoknak megoszlását az alant közölt adatok mutatják.

Terület	Ló és juh ezer darabokban			
	L ó		J u h	
	1911-ben	1918-ban	1911-ben	1918-ban
Cseh megszállás — — — —	279	200	1,172	993
%-ban — — — — —	14·0	12·5	15·2	15·1
Román megszállás — — — —	506	351	3,432	3,121
%-ban — — — — —	25·3	21·9	44·5	47·5
Délszláv megszállás — — — —	296	283	675	634
%-ban — — — — —	14·8	17·8	8·8	9·6

Terület	Ló és juh ezer darabokban			
	L ó		J u h	
	1911-ben	1918-ban	1911-ben	1918-ban
Osztrák megszállás — — — —	22	16	10	10
%-ban — — — — — — — —	1·1	1·0	0·2	0·1
Fiume — — — — — — — —	0·7	0·1	0·03	0·3
Összes megszállás — — — —	1,104	850	5,289	4,758
%-ban — — — — — — — —	55·2	53·2	68·7	72·3
A megcsonkított				
Magyarország — — — — —	897	747	2,408	1,819
%-ban — — — — — — — —	44·8	46·8	31·3	27·7
Magyarország összesen — — — — — — — —	2,001	1,597	7,697	6,577

A háborúnak természetszerű nagy vesztesége volt lóállományunknak megfogyatkozása.

Központi területünk ennek dacára aránylag megfelelő lóállománnyal bír; a délszláv megszállás területileg és a lélekszámhoz viszonyítva is kedvezőbb helyzetű, mert két kiváló lótenyésztő vidéket hódított el tőlünk: a Muraközt és Bács-Bodrog megyét.

1920 tavaszán, amikor a lóállomány háborús pusztítása már befejeződött, a tényleg birtokunkban levő területen 717,700 lovat írtak össze, mintegy 125,000-rel kevesebbet, mint 1911-ben.

A juhállomány csökkenése korábbi keletű, de a háborúban még fokozódott, s az ország juhlétszáma 1·1 millióval fogyott 1911—1918 között. Leginkább a belső területünkön lévő állomány csökkent, amely már korábban is kedvezőtlenebbül volt ellátva juhokkal. A román megszállás területén a juhállomány aránylag több, mint kétszerese a megcsonkított Magyarországnak. 1911-től 1920-ig mai területünkön 2.293,000-ról 1.476,000-re csökkent a juhok száma.

Végezetül az állattenyésztés két oly mellékágazatáról érdemes megemlékeznünk, amelyek eddig stagnálóak, vagy lassú növekvésűek voltak, de új helyzetünkben veszteségeink dacára is figyelmet keltötek: a méh- és selyemtenyésztésről.

A méhtenyésztés a Dunántúl s a Tisza mellékén, valamint a Délvidéken volt korábban a legfejlődöttebb, s mint-

egy 30,000 métermázsa mézet s 1500—2500 métermázsa viaszt produkált évenként. A megcsonkítás folytán korábbi méztermelésünknek mintegy 32%-át tudjuk megtartani. Valószínű, hogy a háború alatt az egyre kedvezőbb értékesítési lehetőségek miatt nagyot haladt a méhészet, s bár fontos mézelőterületeket elvesztettünk, a megmaradt vidékek termelése még nagyon fokozható.

A selyemtenyésztő községek közül Arad, Bács, Baranya, Krassó-Szörény, Temes és Torontál megyékben veszítünk sokat; a háború előtti időknek selyemtermeléséből 22—24% marad meg határaink közt. Minthogy azonban a megmaradó területnek sok vármegyéje igen alkalmas a selyemtenyésztésre, megfelelő szervezéssel a selyemtenyésztés népünk keresetét még nagyon növelheti, s az ipari fejlődésnek is elég teret nyit. Az 1911/15. évek átlagában országosan évenként 12,300 métermázsa selyemgubót termeltünk; ezt a mennyiséget a megmaradt területen belül nemcsak elérni, de fokozni is lehet költségesebb berendezkedések nélkül. Hivatalos hírek szerint Baranyában az újabb szervezkedés már meg is indult.

VII. BIRTOKREFORM. MEZŐGAZDASÁGI POLITIKA.

Félénk, félbemaradt kísérletek, azután pedig egymást követő erőszakos és dőre műtétek után a magyar földbirtokválság megtalálta végre hivatalos orvosságát a földbirtok helyesebb megosztását célzó 1920. évi XXXVI. törvénycikkben. Emellé sorakozik, mint annak hamarább nagykorúsított gyermeke a házhelyek kijelöléséről és kis haszonbérletek alakításáról szóló 1920. évi XXIX. t.-c., a lovagkor emlékeit és patinás szokásait felújító vitézi rend intézménye s a gazdálkodó népet kötelező egységbe tömöríti a mezőgazdasági érdekképviseletekről szóló 1920. évi VIII. t.-c.

A rendszer, ahogy ezek a törvényalkotások egymásmellé sorakoznak és egymásba fonódnak, tagadhatatlanul szerencsés. Kitűzik a lehető fejlődésnek szélső határpóznáit, anélkül, hogy kötelezően előírnák azt a menetesebséget, amellyel a póznák felé haladni kell. Nem is lehet egy létében megingatott s a legsúlyosabb anyagi válságokkal küzdő ország legfőbb erőforrását, mezőgazdasági termelését elsietett birtokreformok kaoszának kitenni.

Az ország megcsonkítása óta lepergett évek mezőgazdasági termelésének ingadozó volta s a legbővebb esztendőben is aránylag csekély feleslege ismét ráutalnak arra — ha talán most már bizonyos árnyalattal enyhébben is —, hogy országunk nagyobb arányú olyan kísérletezést, amely a termelést átmenetileg csökkenti, nem bír meg. A városoknak évenként megújuló küzdelme a gabonaellátásért, a folytonos óvatos számítgatása annak, hogy mennyi gabona és liszt mehet ki határunkon az itthonmaradottak közéleti érdekeinek sérelme

nélkül: mindezek szükségképpen lassúbb ütemet írnak elő a birtokreform végrehajtására.

De lassítja az ütemet más is: a berendezkedésnek, fölszerelésnek, különösen pedig az építkezésnek rendkívül drága volta. Ez az utóbbi fék veszedelmesebb, mint az első, mert nemcsak az új kisbirtok kezdő beruházásait akasztja meg, tehát termelőképességének határidejét messzibbre tolja ki, mint reméltük, hanem olyan beruházásoknak is gátat vet, amelyek a termelés korábbi színvonalának elérésére volnának szükségesek.

A birtokreformtörvények végrehajtása a házhelyek kijelölésével kezdődött meg. Rendkívül sok igénylő akadt mindenütt, ami érthető is, hiszen az országban hét év óta nem volt építkezés, a továbbterjeszkedésre lehetőség, a családokból új rajok kibocsátása. Az első jelentkezések mohó naivitása mindjárt csökkent, mihelyt konkrét formában kialakult a házhelyekért fizetendő összeg nagysága; a szerényebb erejűeknek már ekkor ki kellett törülniök szemükből azt az álmot, hogy hamarosan saját fedelük alá kerülhetnek. Ami az országban szórványosan történt azon a téren, hogy községi földterületből, különösen kedvezményes áron egyeseknek, főleg rokkantaknak, a törvény szándékain túlmenően is adtak háztelkeket, az a nagy tömeg kielégítetlen vágyai mellett egészen jelentéktelen csekélyesség. Még inkább árván maradt — utánzó példa, sőt még kísérlet nélkül is — az a megható gondoskodás, amellyel gróf Károlyi Lászlóné a Suum cuique telepén Fót község rokkantjait telekkel és lakóházzal is ellátta.

Az Országos Földbirtokrendező Biróság 1922. évi december hó 31-ig 35,856 házhelyet hasított ki a törvény végrehajtásaként; de az építkezés akadályai — örvendetes helyi kivételek leszámításával — szinte napról-napra súlyosabbakká váltak, úgy hogy nagyobb szabású házépítőakció megkezdése is bizonytalan, későbbi időre tolódott ki. A lassúbb haladás annál sajnálatosabb lenne, mert nehéz viszonyaink közt még a városok hajótöröttjeiből is minél több embert kell a faluban lerögzíteni, amelynek egyszerűsége az életmódot könnyíti meg, tiszta levegője a munkakedvet kelti től újra. A falu hajótöröttjei csak a faluban boldogulhatnak s ha zsellérlakásukból a maguk kunyhójába huzódhatnak, ez nekik áldás, az ország-

nak erőnyereség. A házépítés siettetésére az Országos Központi Hitelszövetkezetet is sorompóba szólitották. Az eredményt ma még nem látni tisztán, mert ez a nagy hálózatú, mozgékony szervezet akkor kapta a megbízást, amikor a kénytelenségből elmulasztott idő már súlyosra halmozta az építkezés problémáit.

A kiosztott házhelyeknek terület szerint való megoszlása azt a megnyugtató benyomást kelti, hogy a segítség csakugyan ott volt legnagyobb, ahol a szükség legégetőbb s azokban a vármegyékben, ahol a zsellérkedő mezőgazdasági munkások száma erősebben kiemelkedik, az újonnan kiharított házhelyek is nagyobb számúak. Legtöbb házhelyet hasítottak ki a következő vármegyékben:

Békés	3326	Somogy	1961
Heves	2769	Bihar	1651
Fejér	2744	Pest	1333
Szabolcs	2615	Sopron	1152
Csanád	2499	Szatmár	1007

A nemrég visszanyert Torontál kivételével minden — bárha csak néhány faluból álló — csonka vármegyékben is történt már házhelykiosztás. A házhelyre való jogcímét közel felerészben a mezőgazdasági munkával való kereső foglalkozás adta meg; körülbelül egynegyedre becsülhetjük a nem mezőgazdasági foglalkozású hadirokkantak, hadiözvegyek és hadiárvák házhelyeit s ugyanennyire az egyéb jogcímen (közalkalmazott stb.) igénylőket.

A földbirtokreform végrehajtása aránylag kevesebb döccenővel halad előre, mert hiszen ennél a kezdeti késedelem, a szükséges szervezet beállításából származó időhaladék magától érthető volt. A birtokreform céljaira igénybevehető földterületet újabb törvényhozási intézkedés is gyarapította, az ingatlan-vagyonváltságról szóló törvény, amely a nagybirtok váltságát természetben kívánta meg. A földváltságnak ez a lerovása legtöbbszörre olyan módon történik, hogy addig, amíg az állam az illető birtoktest parcellázása iránt intézkedhetik, megfelelő bérleti összegért a korábbi tulajdonos kezelésében hagyja. Így gyarapodnak lassanként azok az anyagi eszközök is, amelyek a földbirtokreform rendelkezésére állhatnak.

Szükséges is a gyarapodásuk, mert másfelől a reform céljaira tervbevett pénzügyi eszközök vásárló ereje rendkívüli mértékben összezsugorodott. Az új földkötvények kibocsátása már akkor, amikor a törvényhozás először rájuk gondolt, inkább a jövőbe vetett reménységnek látszott, mint a jelenben reálisan megvalósítható hitelműveltetnek; a közben lepergett két esztendő pedig a jövőt mindig bizonytalanabbnak s így vállalkozásra kockázatosabbnak tüntette föl. A búzázáloglevelek gondolata, melynek tetszetős formája egy ideig ott keringett a közvéleményben s amelyhez hasonló külföldi kísérletek is vannak, újból kikopott onnan; a hitelezőket nem lehet olyan fizetési eszközzel kecsegtetni, amelyet elsőbbségi jogon más, könyörtelen hitelezők lefoglalhatnak: mint a tavaszi fagy, a májusi köd s a júniusi jégverés.

A földbirtokreform áldásait tehát abban a részben, ahol nyomós állami áldozatoknak kellene az új települők segítségére menni: a járadékirtokoknál, a vagyontalan kisemberek földhöz juttatásában szintén a vártnál lassúbb ütemben lehet osztani.

A Földbirtokrendező Bíróság eddigi működése után ítélve, az elővásárlás útján megszerezhető földterület sokkal kisebbnek bizonyul, mint ahogy azt várni lehetett volna (1922 végéig csak 20,640 hold), az állami felügyelet alatt végbemenő magánparcellázás jóval több földet meg tud mozgatni, az említett időpontig 45,376 holdat, amiből 23,055 hold már szét is van darabolva 5821 igénylő között. A birtokreform céljaira eddig legtöbb területet az utolsónak tartogatott eszközzel, a megváltással kellett megszerezni; ez az eljárás (a házhelyekre igénybe vett 7852 holddal együtt) 91,256 holdat mozgósított. Az eredmény 23,865 új törpebirtok, 1233 kisbirtoknak kiegészítése és 97 közös legelő.

Azok a vármegyéink, amelyek nagybirtokaikból eddig legtöbbet áldoztak a reform céljaira, a következők:

Békés	— —	22,891 hold	Vas	— — — —	5147 hold
Jász	— —	16,114 «	Győr	— — —	4149 «
Somogy	—	10,097 «	Hajdu	— — —	3111 «
Fejér	— —	5677 «	Komárom	—	2737 «
Bihar	— —	5467 «	Zala	— — — —	2733 «

Mint hogy az akció még folyamatban van, ehhez a

sorrendhez további következtetéseket nem lehet fűzni, annál kevésbé, mert megváltás tényleg még csak 209 községben történt.

Ennyi eredményt a földbirtokreform megkezdése óta nagyon is kielégítőnek kell tartanunk s ha az eddigi tapasztalatok után valószínűleg merült is föl a szüksége annak, hogy az eljárás, sőt tán itt-ott az elveken is változtassanak, a fokozottabb siettetés mellett közigazgatási érdek aligha szól.

Sőt az a jelenség, hogy 1921 nyarán már a mezőgazdasági munkások tömegesebben maradtak munkanélkül, valószínűleg a megritkított vagy megritkítástól féltő nagyobb birtok kevésbé intenzívebb munkájára vezethető vissza; tehát nemcsak termelési, hanem szociális bajoknak is lehet okozója a birtokreform megoldásának olyan siettetése, mely csak éppen azért, hogy egy megtervezett épületet mielőbb tető alá hozzon, nem gondol arra, milyen alkatrészekből építi azt s ahonnan elveszi őket, nem okoz-e ott kárt a hiányokkal?

Egyre népszerűbbé válik azonban az a gondolat, hogy a földre jogosultak közé iktassák be a magyar társadalomnak egy sokat szenvedett rétegét, az expatriáltakat. Gyakran nem az eke mellől jöttek ugyan, hanem az íróasztal mellől, de nem egyszer némi kis megtakarítással, amit a mostani improktív várakozásban haszon nélkül fölélnének. Föl lehet hozni, hogy a menekültek jórésze nem való gazdálkodásra s meddő kísérlet az élet derekán levőket új munkára tanítani: de kétségtelenül akad az expatriáltak szomorúan nagy tömegében sok olyan, akinek nemcsak érzéke, hanem tanultsága, gyakorlata is van ezen a téren. Illuzió volt az, mikor úgy hittük a háború végén, hogy rögtönzött kertészeti tanfolyamokkal s hasonlókkal egész néprétegeket máról holnapra át lehet terelni új foglalkozási ágra; de tán nem oly hiábavaló reménység az, ha egy kisebb átképzésre és elhelyezésre mindenesetre rászoruló réteg hánytvetett állapotának akarják végét vetni azzal, hogy földhöz segítik közülök azokat, akik földre vágnak s ahhoz értenek is, arra megmaradt vagyunkájukat áldozni hajlandók.

A *mezőgazdasági politika* jövő útjaira az ország megcsonkítása óta eltelt néhány év tanultsága vetett már némi világot. Termelésünk nemcsak nem lett kiadósabb,

mint hittük, hanem a várakozáson alúl maradt, bár arra egyáltalán nem lehet panaszkodnunk, hogy rossz termésű éveink lettek volna. A külföldről való szükségletünk megfizetésére a mezőgazdasági termelés fölöslege mindannyiszor elégtelennek bizonyult, mert az itthoni fogyasztás a sűrűbb népesség körében nagyobb tömegeket igényelt. Új termelőágak nem sarjadtak ki, mert a nagyobb intenzitáshoz szükséges tőke és munka hiányzott. Állattalományunk nem vált a kereskedelmi mérlegnek s az erőgyarodásnak kívánt forrásává, jóllehet az állati betegségek kevésbé léptek föl. Legfontosabbnak látszó kiviteli cikkünket pedig, a bort, a külső államok védekező intézkedései akasztották meg útjában. A növény és állatnemesítés terén abbanmaradt kísérletek vontatottan indulnak meg s a többtermelés jelszava ma is még minden pozitív kísérlet nélkül hársog a kárpitok között.

A mezőgazdasági politikára nehezedik legnagyobb súllyal az a feladat, hogy az állam zilált pénzügyi helyzetéből való kibontakozást elősegítse, mert a mezőgazdaság erőforrásai, ha aránylag nem is a legnagyobbak, mindenesetre a legszilárdabban vannak megalapozva.

Ezeknek az erőforrásoknak a növekvéséről már a háború alatt, különösen pedig azóta, mindig fokozódó túlzásokat hallunk. Amily mértékben eltolódtak az árak, egyfelől az áruk fogyása, másfelől a pénz devalválódása miatt, azon mértékben gazdagodónak hitték a mezőgazdaságot is, holott az áruk fogyását részben ennek a csökkenő termelése okozta, a pénz devalvációja pedig ennek a további beruházásait drágította meg.

Ez a folyamat, amelynek a végét ma sem látjuk, mindenesetre erősítette valamennyire a mezőgazdaságot, mert megóvta azoktól az áringadozásoktól, amelyeknek korábban állandóan ki volt téve s mert termelvényeinek kényszerárfolyama idején nem volt kitéve külföldi versenynek. Ez az erőgyarodás azonban csak éppen szokatlanabb volt, de semmi esetre sem nagyobb, mint a többi termelő vagy forgalmat közvetítő rétegé. Amíg arra lehetett használni a jövedelemtöbbletet, hogy a birtok korábbi terhelő adósságait segítsen lejebb szállítani vagy éppen eltüntetni, addig kétségtelenül komoly gazdasági hasznot jelentett s a magyar földnek az eladósodásból való kibontakozása tette lehetővé, hogy a legújabb évek-

ben megnövekedett adóterheket el tudja viselni. Az a jövedelemtöbblet azonban, amely az adósságtörlesztésen túl is megmaradt, nem tudott okos elhelyezést találni. A gazdaságnak romladozó felszerelését javítani, újjal pótolni a mértéktelen árak mellett a gazda szemében szinte pazarlásnak tetszett és huzódozott is tőle, várván az olcsóságot, amely pedig nem hogy közeledett volna, hanem inkább mindig távolodott. Megpróbálta állatokba fektetni a pénzt: ennek köszönheti közgazdaságunk, hogy a sok mostoha körülmény dacára állatokkal való ellátottságunkban nem következett be oly fenyegető inség, mint a gabonaneműekben. A gazda is köszönhetett sok időleges nyereséget az állattartásnak, de sok nem várt veszteséget is. A száraz években a szálás és abraktakarmány hiánya, mely annál felőtölőbb volt, minél intenzívebben gyarapították az állatlétszámot, gyakran pánikszerű árdepressziót idézett elő az állatvásárokon s a határnak a kivitel elől való lezárása időnkint ugyanerre az eredményre vezetett. A vidéki kisvárosok állatáralakulásai közt (amelyek a gazdát közvetlenül érintették) s a budapesti piac árai közt (amelyen már csak a nagyban eladó szerepelt) alig volt valaha oly szembeszökő a különbség, mint ezekben az években.

Attól kell tartanunk, hogy a gazda átmeneti erőgyarapodása elporlad és értéktelenné válik, mielőtt újabb megpróbáltatások várnak rá. Az újabb megpróbáltatás eredhet egy-két rossz gazdasági évtől, eredhet azonban egy tartósabbnak ígérkező veszedelemtől, Keletnek újra megindulható versenyétől. Azt a rövid szélcsöndet, mely ennek a bekövetkeztéig még rendelkezésünkre áll, kell arra felhasználni, hogy a mezőgazdasági politika a küzdelemre megerősítse gazdáinkat s mostani jövedelmeik okos felhasználására tanítsa őket.

E tekintetben az a gazda, akinek a földbirtokreform folytán megvan a lehetősége a terjeszkedésre, egyelőre kevesebb gondozásra szorul, mert anyagi erejét a földvásár s a feltétlenül szükséges felszerelés — amelyet még takarékoskodó szempontjai mellett sem nélkülözhet — eléggé lekötik s értékeinek csökkenése kisebb veszélyben van. Az egyelőre terjeszkedni nem tudó, életmódjában a szükségesekkel ellátott, a beruházások fontosságát eléggé meg nem értő gazdát azonban feltétlenül istápolni

kell. Ha a nemesített vetőmagot s az értékesebb állatfajtát, vagy a jobb ekét el is tudjuk hozzá juttatni, kell bizonyos ügyesség — szinte furfang — ahhoz, hogy ezeket meg is kedveltesük vele. A gazdaversenyeknek, helyi kiállításoknak az intézménye — ha sok fölösleges külsőségekkel jár is — abban a vonatkozásban mindig hasznos, hogy a díjat nyert gazda már nem fog visszatérni a rosszabb gazdálkodásra, a szomszédja pedig irigységből is ráfanyalodik arra, hogy a példát kövesse. A szövetkezeti mozgalomnak fejlesztése — s e ponton a terményekben való számíttástól sem riadnánk vissza — valószínűleg azzal az eredménnyel járna, hogy a most rendkívül megdrágult első befektetések költsége nem tűnnek fel oly magasnak, a gazda könnyebben és szívesebben adná hozzájárulását. S mire terjednének ki az ily szövetkezeti alakulások? Van ugyan sok teendő, még abban a tekintetben is, hogy a gazda árujának értékesítése nagyobb szervezetséggel, a kedvezőbb árat biztosító módon történjék, de az adott helyzetben nem ezt tartanám a sürgősebb teendőnek, hanem a mai erőfölösleggel olyan új kereseti ágak nyitását, amelyek a jövőben válnak jövedelmezőbbé, a mezőgazdasági konjunktura csökkenésének idején. Szövetkezeti úton lehetne így a méhészeti berendezéseket szaporítani, a gyümölcsfaállományt egységes és értékesebb minőségűekkel kicserélni, a falu földrajzi fekvéséhez, anyagaihoz és terményeihez képest kisebb vagy középipari vállalatokat létesíteni stb. A szövőszék gondolata, amely lelkes asszonyok munkájával most indul a megvalósulás útjára, csak egy példa a sok közül: az időpont az ilyen vállalkozásokra a faluban most a legkedvezőbb, a befektetések költségeit minden látszólagos magasságuk mellett most lehet leginkább elintézni. Az erre törekvő mezőgazdasági politikának lehetetlen a társadalmi szervezeteknek hangulatkeltő, kedvébresztő segítségét nélkülöznie, mégis ügyelni kell arra, hogy a társadalmi akcióknak szokásos külső parádéit lehetőleg mellőzzék.

Későbbi teendő az árúértékesítés olyan szövetkezeti szervezése is — a mezőgazdaság minden olyan terményére, mely a nagyobb utat megbírja —, hogy az ne csak a hazai piacok közül tudja kikeresni a legmegfelelőbbeket, hanem a kivitelben is közvetlenül részesedhessék.

A mezőgazdasági politikának ezidőszerint tehát — azokon kívül, amiket e munka első kiadásában felsoroltunk s amiket ma is megszívlelendőknek tartunk — egyik főgondja az legyen, hogy alkalmat nyújtson a helyenként mutatkozó erőfelesleg okos elhelyezésére, olyanra, amely ezeket az erőket a jövőre is konzerválja. Talán néhol csak kerülő úton érheti el ezt a célt népünknek mindenféle investálástól való tartózkodása folytán, de ez a kerülő út is egyenesebben célhoz vezető, mint a gazdaságnak gondozatlanul hagyása a mai, ránézve szokatlan s könnyen rosszabbra forduló helyzetben.

A mezőgazdasági szociálpolitika részére nagy perspektívájú tervek vannak régóta megszöve, anélkül, hogy a gyakorlatban sok érdemleges munka történt volna. Amikor a termelés nem kielégítő mértékű s a mezőgazdasági munkások egy része mégis kenyér nélkül marad, a szociálpolitikának már erősebb beavatkozásra van szüksége. Amikor népünk életerejét a háború úgy elgyöngítette s a falu egészségügye mégis hiányosan gondozott, ismét csak a szociálpolitika segítségét várjuk.

VIII. BÁNYÁSZAT.

A bányászat Magyarország lakosságának csak kis hányadát foglalkoztatja; 210,409 főnyi bányásznépünk közül (az összes lakosság 1·2%-a) 87,638-at tudtunk megtartani, összes bányásznépünk 40·6%-át, a megcsonkított Magyarország népének 1·1%-át.

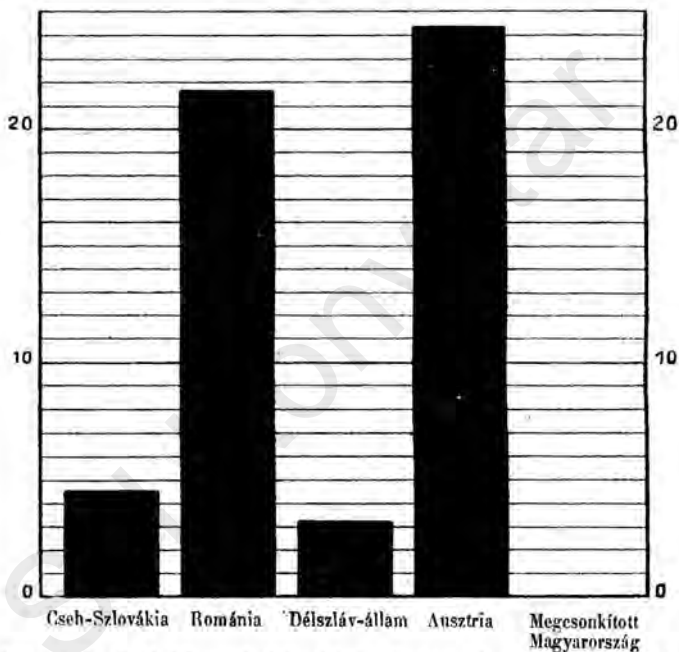
A bányásznép valamivel magasabb arányú a román és cseh megszállás alá került részeken, viszont azonban a délszláv megszállás területén, valamint Nyugatmagyarországon egész jelentéktelen. Sopronnal és környékével 2198 főnyi bányásznépet kaptunk vissza.

A megmaradó Magyarországon bányásznépünk, a kis soproni töredéken kívül, főleg négy központ körül tömörül: a tata- és esztergomvidéki szénbányászat 23,036 embernek ad kenyeret, a pécsvidéki szén Baranyában és Tolnában 13,405 főnyi bányásznépet tart el, a nógrádi szénmedence Salgótarjánban és környékén 18,187, a borsodi vas- és széntelepek pedig 16,195 főnyi bányásztlakosságot gyűjtöttek össze.

A magyarországi bányatermelés értéke 1915-ben 203 millió korona volt; ennek 41·6%-a továbbra is határainkon belül maradna, közel 84·5 millió korona értékben. Nem sokkal kisebb, 84·25 milliónyi a román megszállás alatt álló területek produkciója; a cseh követelés 34·27 millió bányaterméktől fosztott meg bennünket, a délszláv hódítás pedig 45·5 ezer K értéktől.

Nincsenek ide beszámítva az elvesztett ásványvizek és gyógyforrások, úgyszintén a földgáz, amely a jövő regeneráló munkájában egyik legfontosabb segítségünk lett volna. Nem szerepel ebben az adatban elvesztett kőbányáink termelése sem, amiről azofiban van hozzávetőleges adatunk. A háború előtt Magyarországon a nagyobb

magánkőbányák közel $2\frac{1}{2}$ millió köbméter követ fejtettek ki, az állami bányák 287,500 köbmétert. A megcsonkított Magyarországon az állami bányák termelőképesége 71,000, a magánbányáké 1,5 millió köbméterre becsülhető, 1920-ban azonban a tényleges kitermelés alig haladta meg a 210,000 köbmétert, míg 1921-ről és 1922-ről főleg a magánbányákban nagyobb produkcióról számol-

A Duna-völgyt új államok fejenkénti sótermelése kilogrammokban.

hatunk be. 1921-ben volt a termelés az állami bányákban 35,260 köbméter, a magánbányákban pedig 326,820 köbméter; 1922-ben pedig az államiakban 40,960, a magánbányákban 540,340 köbméter.

Az elveszett bányatermékek közül irányítsuk először azokra figyelmünket, amelyek teljesen határainkon kívül maradnának, mindaddig, míg a béke recsegő deszkaváza halomra nem dől.

A 2,5. millió métermázsányi sótermelést egészében

elvesztettük; a cseh állam 620,000, Románia pedig 1·9 millió métermázsa évi sóprodukciónkat vonta el. Termelésünknek értékben 90, mennyiségben mintegy 87%-a a máramarosi bányákból került ki.

A sótermelés az 1911—15. évek átlagában nálunk 2·5 millió mm volt, amiből közel 2 millió a kősó; jelentéktelen behozatalunk (100,000 mm-án alul) tengeri sóból állt a tengerparti lakosság ellátására; kivitelünk a Balkán-államok felé a 200,000 mm-án alul maradt.

Az 1911—15. évek átlagában Magyarországon fejenként 13·3 kg volt az évi sófogyasztás. Ezzel az átlagos kulccsal szorozva megmaradt belső területünk népességét, közel 1.010,700 métermázsa évi sószükséglet fedezésére kell elkészülnünk.

A háború óta sószükségletünket Németországból és kisebb mértékben Ausztriából fedeztük; alighanem Észak és Nyugat felől kell továbbra is várnunk a sóbehozatalt.

A só azonban, sajnos, csak éppen megnyitja azoknak a fontosabb bányatermékeknek a sorozatát, amelyekből az idegen megszállások ideje alatt teljesen meg vagyunk fosztva.

Kőolajtermelésünk nagyon csekély volt, de fejlődő; a 65,000 mm-t meghaladó produkció szűkebb határainkon kívül esik. E mennyiségnek a kétharmadát a nyitramegyei egbelli kút szolgáltatta, 20,000 métermázsa került ki a most román megszállás alatt levő vidékekről s 2000 métermázsat meghaladó kis rész a Muraközről.

A nemcsak világító anyagnak, hanem energiaforrásnak is alkalmas kőolajból természetesen sokkal nagyobb fogyasztásunk van, hogysen a hazai termelés elmaradása itt lényeges zavarokat okozhatna. A határaink közt maradt kőolajfinomítóiparunk az átmeneti megrázkódtatások alatt kétségtelenül sokat szenved.

Kőolajforgalmunkról és a finomításról a háborút megelőző évben a következő adatok tájékoztatnak:

	Behozatal	Kivitel	Behozatali (-), kivitel (+) többlet
	ezer métermázsákhban		
Ásványolaj nyers	2888	—	-2888
Könnyű ásványolaj, finomított v. félig finomított, 770 foknál kisebb sűrűségű	117	55	-62
Könnyű ásványolaj, finomított v. félig finomított, 770—880 fok sűrűségű; ásványgőolaj	341	193	-148
Nehéz ásványolaj, 880 foknál nagyobb sűrűségű	100	127	+27
Ásványkenőolaj	227	114	-113
Az ásványolaj gyártásánál visszamaradt üledék	2	7	+5

Tizenegy kőolajfinomítónk maradt meg, amelyek a békeidőben mintegy 860 munkást foglalkoztattak; a megszállott területre 17 üzem esik, közel 1500 munkással. Ez utóbbiak 1,6, a központi területen lévő finomítók pedig 1,5 millió métermázsas nyersolajat dolgoztak föl.

Az 1920. és 1921. évben a hazai kőolajfinomítók, amelyeknek évi szükséglete 6000 waggon, kevésbé voltak foglalkoztatva. 1922 folyamán azonban egyéb államok termékein kívül sikerült Oroszországból nagyobb mennyiségű nyersolajat behozni. Miután ennek a behozatalnak folytatására van kilátás, sőt Amerikával is folynak tárgyalások petróleum átengedése iránt, a hazai feldolgozás lehetősége egyelőre ismét biztosítva van.

Bányászati termelésünkben csak újabban szerepelt a bauxit, az egyre fontosabb aluminium anyaga. Termelése 1915-ben már 590,670 métermázsára rúgott s igen fejlődő volt. 1916-ban és 1917-ben már másfélmillió mm terméke került Németországba kivitelre. Biharmegye keleti felének lekapcsolásával ettől az értékes teleptől is megfosztottak.

Meg kell említenünk, hogy az újabb kutatások a Bakonyban Halimba mellett s a Vértesben Csákvár mellett bukkantak oly bauxittelepekre, amelyeknek készletét a valószínűleg túlzó remények 200 millió tonnára becsülik. Ha ezek a várakozások csak némileg is valóra válnának, ez annál fontosabb lenne, mert földünknek 1,2 millió

tonnát tevő bauxit termeléséből (1920. évi adat) csak 200,000 mm kerül ki Európából, a többi az Unióból, főleg pedig Keletindiából.

Arany- és ezüstércből, arany- és ezüsttartalmú réz- és ólomércből 3 millió métermázsát meghaladó tömeget aknáztunk ki s ebből semmit sem tarthatunk meg; több mint 252 milliót termelnek a román megszállás alatti vidékek (Nagybánya környéke s a hunyadmegyei aranybányák), közel félmilliót pedig Selmecez es Kőrmöcz vidékén. Tiszta aranytermelésünk évenként tudvalevőleg átlag 3500 kg volt, ezüsttermelésünk pedig 12,000 kg.

A rézércnek 105,000 mázsányi termelését szintén teljesen elveszítjük, legtöbb bánya cseh területen van s a szepesmegyei Iglóhollópatak szállítja az egész termelés négyötödét.

A horganyércnek 1330 métermázsát tevő termelése a román megszállás folytán vész el, antimonérctelepeink pedig, amelyek 14,000 métermázsát termeltek, főleg cseh megszállás alá estek. Legnagyobb antimonérctelepünk, amely a termelés 55%-át szolgáltatta, magyar nyelvvidéken van, a gömörmegeyi Csucsomon.

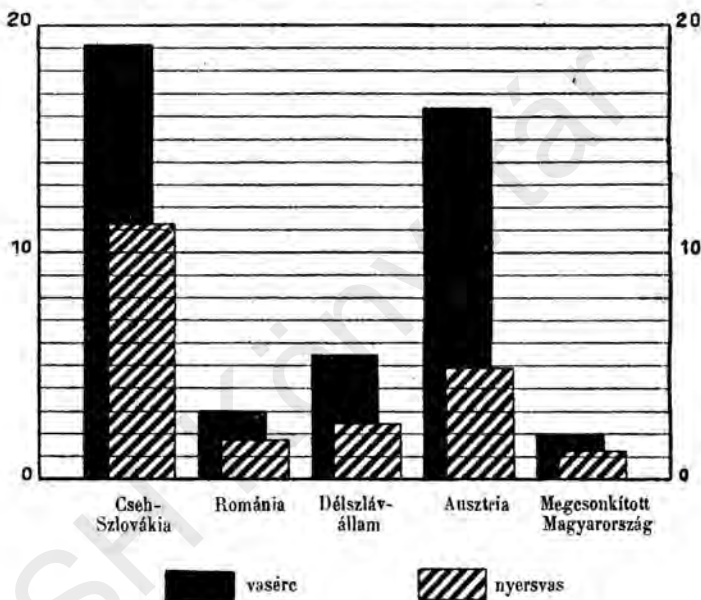
A kénkovandnak egymillió métermázsán felüli termelése szintén 55%-ában esik cseh megszállás alatt levő területre, a szepesmegyei Szomolnokra; a többi bányákat Románia tartja megszállva, így a jelentősebb zalatnavidékit s a korábban kisebb, a háború alatt megnőtt termelőképeségű északkeleti bányákat.

Mangánércből sem maradt semmi szűkebb határainkon belül; a 117,000 métermázsányi termelésből közel 55% ered a cseh megszállás vidékeiről (Szepesből és Trencsénből), a többi pedig a románok által visszatartott területen: Arad és Krassó-Szörény vármegyékből.

A vasérc termelése szűkebb határainkon belül is több mint 2 millió métermázsát ér el borsodmegyei bányáink révén, ezek termése azonban gyöngén vastartalmú s az érctelepeknek gyors kimerülésétől kell tartanunk. Több mint 10 millió métermázsát azonban egyelőre nélkülözünk kell. A csehek 7¼ millió termelőképeségű bányáinkat tartják vissza (ezek közül 234 millió esik magyar nyelvterületre), a román megszállás alatti vidékeken pedig a 3 milliót meghaladja a termelés, majdnem kizárólag Hunyad- és Krassó-Szörény megyékben.

A vastermelésnek 3·9 millió mázsát tevő mennyiségéből 1·2 millió került ki megmaradó telepeinkről, a többi a cseh és román megszállás főntemlített vidékeire esik. A megmaradó vasipari telepek a vasércet azonban jórészt azokról a gömöri vidékekről szerezték, amelyeket most a cseh tilalomfa zár el előlünk.

A vasnak s a különböző vastartalmú érceknek termelési mennyiségei nem tájékoztatnak vashiányunk mér-

A Duna-völgyi új államok vastermelése millió métermázsákban.

legéről; hozzá kell még fűznünk, hogy az utolsó békeévben vasércből 950,000 métermázsát hoztunk be s 5·76 milliót vittünk ki; a behozatalnak mintegy negyede került megmaradó területünkre, a kivitelnek azonban közel kétötöde onnan indult ki. Behozatalunk leginkább Boszniából eredt, kivitelünk Ausztriának most már Csehországhoz csatolt részére irányult.

Nyersvas-behozatalunk 1·58 millió métermázsá volt, kivitelünk mintegy 150,000 mm. Központi területünk 1·2 millió mm nyersvasat használt föl.

Vasérceinket tehát külföldre szállítottuk s vasszükségletünket idegen feldolgozású árúból fedeztük.

Vasfogyasztók maradtunk, de érctelepeinket más fogyasztóterület kapcsolta magához.

A világ vastermelésében különben a háború mindenütt nagy zökkenőt okozott, a hadviselt államokban a termelés csak lassan indult meg, úgy, hogy a béke első éveiben a piacon a svéd és északamerikai vas játszotta a legnagyobb szerepet. Maga Anglia is 1920-ban még csak 1 millió mm nyers vasat tudott előállítani, a következő évben azonban ezt a mennyiséget 2·26 millióra emelte.

Másik legfontosabb bányászati termékünk a szén. Az 1915. évi termelési adatok szerint 10·97 millió mm feketeszén-termelésünkből majdnem 8 milliót megtarthattunk, az egész termelés 72·8%-át. Ez a termelés kizárólag a pécsi szénvidékre esik, amely majdnem három évig idegen megszállítás alatt volt. 3 millió métermázsza kőszén-termelésünket most a román megszállók élvezik; jelentéktelen töredéken kívül ez mind krassó-szörénymegyei termék.

Barnaszén-termelésünk 79·7 millió mm-ra rúgott s ennek 71·2%-a marad határainkon belül, csaknem 56·8 millió mm. A komárom-, veszprém-, esztergommegyei szénvidék ebből közel 30 milliót produkál, a nógrádmegyei 15, a borsodi 12½ milliót, a Sopronnal visszanyert szénbányák 633 ezer mmázsát. A hazai barnaszéntelepek jó negyedrésze azonban román megszállítás alá került. Legjelentékenyebb itt a petrozsényvidéki termelés, több mint 19 millió métermázsával; kisebb szénbányák vannak még Biharban, a Székelyföldön s a Maros innenső részén is. A cseh megszállítás 2·39 millió mm barnaszéntől foszt meg bennünket; ennek túlnyomó részét a nyitra-bányai telep tárja föl.

Ezek a termelési adatok hallgatnak az egyes széntelepek gazdagságáról. Valószínűleg e tekintetben is szegényebbek maradtunk; a zsilvölgyi és nyitra-bányai szénmedencében a feltárás lehetősége még sokkal nagyobb, mint a központi területünk bányavidékein.

Szénforgalmunk adatai a háború előtt következők voltak:

	Behozatal	Kivitel	Behozatali többlet
	ezer métermázsákban		
Barnaszén	3106	2571	535
Kőszén	38,429	457	37,972
Pirszén	6868	84	6784
Brikett	49	12	37
Összesen	48,452	3124	45,328

Barnaszénét főleg Ausztriából kaptunk, kivitelünk is majdnem kizárólag oda irányult. Kőszénbehozatalunkban Németországé volt a túlnyomó nagy rész (25 millió mm), azután az osztrák sziléziai bányák következtek.

A hazai széntermelés — bár az államkincstárra s a fogyasztó közönségre is rendkívül terhes beruházások árán s új, kevésbé gazdag aknák megnyitása után — a szénbányászok gyakori sztrájkja dacára is a háborút követő években folyton növekedett, de még alul marad megmaradt bányáink békebeli teljesítményeinek. A termelés volt

1919-ben	39.06	millió mm
1920-ban	49.56	« «
1921-ben	61.20	« «

Az 1922. évi termelés valószínűleg 63.5 millió mm körül lesz, holott Pécs vidékének és Sopronnak visszanyerésével az eredménynek jelentékenyen magasabbnak kellene lennie.

Amíg a termelés eredményei gyöngébbek a kellenél, addig a külső forgalom adatai is jelentéktelenek. 1921-ben 6.13 millió mm szenet importáltunk, 1.91 milliót vittünk ki (köztük 334,000 mm jóvátételi szenet a délszláv államnak), úgy hogy behozatalunk többlete 4.22 millió mm volt. 1922-ben pedig behozatalunk csak 7.85 millióra rúgott (főleg Saarvidéki, azután német, majd lengyel és osztrák szénből), kivitelünk pedig 3.1 milliót tett (leginkább a délszláv államba), a behozatali többlet tehát 4.75 millió mm volt.

Nyilvánvaló, hogy a hazai termelés s a behozatali többlet együttevén nem fedezik a megcsonkított Magyarország ipari, vasúti és fűtőszén szükségletét, aminthogy a szénnyomorúság jelei, ha nem is oly szembeötlők, mint voltak a forradalmakat követő időben, ma is még élénk

ütköznek. A vasúti forgalomnak kénytelen megszorításai, több iparágunknak szünetelése vagy üzemredukciója, az iskolák panaszai a hiányos fűtés miatt stb. arra vallanak, hogy a szénrel való legkörülmétebb gazdálkodás mellett is az állandó hiányt csak takargatni, de eltüntetni nem tudjuk.

A behozatal amellett, hogy kereskedelmi mérlegünket igen súlyosan terheli meg, gyakran politikai akadályokba ütközik. Hogy a termelés emelésére van mód, az az eddigi fejlődésből látszik. Viszont a fejlődés vonalának időnkint való megakadásából az is látszik, hogy a termelés tényezői körül bajok vannak. Sztrájkok szítása a szénbányákban ma a legbűnösebb játék, amit az ország érdekeivel üzni lehet.

Az 1921. évi széntermelésünk a megcsonkított Magyarország területén folyt békebeli emelésnek 85·4 %-ára rüg. Ezzel szemben ki kell emelnünk, hogy a világ széntermelése, mely 1921-ben kereken 1100 millió tonnára becsülhető, a béketermelésnek 82 %-át érte csak el.

Európa széntermelésében a háború után általában csökkenés állt be, úgy hogy az Unió szénexportja még az európai piacok egy részét is elhódította Angliától. Az angol bányászat fokozatos fejlődése azonban nemcsak ezt a versenyt tudta legyűrni, hanem 1921-ben még a délamerikai piacokon is visszanyerte korábbi fölényét.

Mint nálunk, úgy egyebütt is a barnaszénbányászat lendült inkább föl.

A szénhiány enyhítésére — a szénrel való okszerű takarékoságon kívül — az elektrifikálást, kevés vízierőink kiépítését s tőzegtelepeink kihasználását lehet még számításba vennünk. Nagyobb eredményeket az első kettő ígér, bár nagyobb költségekkel is jár: a halogatás azonban nemcsak a költségeket növeli, hanem az ipari és egyéb termelő munkaerőket is hasztalanul fecserli.

IX. IPAR.

Magyarországon az ipari fejlődés nagyobb arányokban az 1867-tel kezdődő alkotmányos uralommal vette kezdetét. Az első népszámlálások nem voltak elég szabatosak a foglalkozások meghatározásában; az 1890., 1900. és 1910. évi népszámlálásoknál azonban az iparosság növekvő aránya (12·3, 13·8 és 17·4%) mutatja a fejlődés folytonosságát.

Iparos népességünk az 1910. évi népszámlálás szerint Magyarország szétdaraboltságában a következően alakult:

Terület	Az iparral foglalkozó kereső népesség megoszlása				20-nál több segéddel dolgozó iparvállalatoknál alk. munkások száma
	önálló	tisztviselő	egyéb segédszemélyzet	összesen	
Cseh megszállás — — —	68,559	4,304	157,255	230,118	80,057
%-ban — — — — —	17·2	13·2	18·2	17·7	20·4
Román megszállás — — —	95,827	4,902	166,363	267,092	67,827
%-ban — — — — —	24·0	15·0	19·2	20·6	17·3
Délszláv megszállás — — —	40,524	947	50,147	91,618	8,968
%-ban — — — — —	10·1	2·9	5·8	7·0	2·2
Osztrák megszállás — — —	8,369	209	24,259	32,837	6,160
%-ban — — — — —	2·1	0·6	2·8	2·7	1·6
Fiume — — — — —	1,497	517	7,830	9,844	5,881
%-ban — — — — —	0·4	1·6	0·9	0·8	1·5
Összes megszállás — — —	214,776	10,879	405,854	631,509	168,893
%-ban — — — — —	53·8	33·3	46·9	48·8	43·0
A megcsonkított Magyarország — — —	184,524	21,807	459,246	665,577	224,046
%-ban — — — — —	46·2	66·7	53·1	51·2	57·0
Magyarország összesen — — — — —	399,300	32,686	865,100	1,297,086	392,939

Az ország központi területei tehát a nagyobb iparosodás s a nagyobb koncentráció képét mutatják. Az iparosok aránya jóval magasabb volt, mint amekkora hányadot a népességből általában megtarthatunk: az önálló iparosoké azonban nem sokkal haladta meg a népességi arányt, nyilvánvaló jeléül, hogy a kisipar apró existenciái ezen a területen gyérebben vannak képviselve. A segédszemélyzet sokkal túlnyomóbb, különösen pedig azok, akik 20-nál több segéddel dolgozó, tehát terminológiánk szerint gyárnak minősíthető üzemben vannak alkalmazva. Ez az utóbbi arány, végül pedig az, hogy az ipari tisztviselőknek kétharmada esik erre a területre, mutatják az itteni üzemek nagyobbfokú koncentrációját.

Míg az elszakított területeken száz önálló iparosra 190 alkalmazott esik, Magyarország átlagában 225, addig a megmaradó központon 248. A segéd nélkül s legfeljebb egy munkással dolgozó vállalatok tekintetében a periferiák járnak elől magasabb arányukkal,—de már a két munkást s fokozatosan az összes többi, magasabb létszámot alkalmazó üzemkategoriók a központi területen fordulnak elő növekvő túlsúllyal.

Azok a nagyipari üzemek, amelyek 100 munkásnál is többet foglalkoztatnak, feltétlenül a megmaradó Magyarországon voltak a legjelentősebbek; arányuk az egész ország adataihoz képest 54·3%-os, az ily üzemekben alkalmazott munkások létszámához képest pedig 56·1%-os, jóllehet nagy vállalataink közül sok helyezkedik el a periferiákon a nyersanyag termelőhelye körül, vagy a kereskedelmi forgalom szempontjából alkalmas pontokon, másfelől pedig az iparban szegény, kifejezetten agrárjellegű vármegyék csaknem egészükben szintén a központi területhez kapcsolódnak.

A legnagyobb ipari koncentráció természetesen Budapesten mutatkozott, ahol a kereső iparosok a dolgozó népesség 44·1%-át teszik, s az ipari segédszemélyzet a kereső iparosok 77·1%-át. Itt a gyári jellegű vállalatokban a segédszemélyzet 76·4%-a dolgozik, sőt a 100-nál nagyobb munkáslétszámú üzemekre is 51·3% jut. De a kisipari üzemek sem hiányoztak a fővárosból, sőt Budapest vállalatainak 51·1%-a segéd nélkül dolgozott.

Az iparosodás tekintetében a központi területen kívül legértékesebb az, amelyet most a csehek tartanak meg-

szállva. Iparos népességünk 17·7%-a esik ide, a munkások 18·2%-a, a gyáripari alkalmazottak 20·4%-a. Főként a magyar nyelvterület azonban itt is az, amely industrializálódásával kiválik.

A román megszállás vidékére iparosnépességünknek ugyan nagyobb hányada esik, 20·6%, de a megszállt nagy területhez képest ez mégsem oly jelentős, sőt az összes népességből itt jut legkisebb rész, 12·7% az iparüzőkre. S még ez az ipar is inkább kisipari keretek felé hajlik.

Vállalati tisztviselők:

- Megeszkített Magyarországon 66·7%
- Cseh megszállás 13·2%
- Román megszállás 15·0%
- Délszláv megszállás 2·9%
- Osztrák megszállás 0·6%
- Fiume 1·6%

Az iparvállalatok munkáslétszáma.

Népességi arányához képest nagy részt vesz ipari termelésünkben Nyugatmagyarország.

Vizont legkevésbé iparos az elszakított területek közül a délszláv megszállás, ahol a nép 14·7%-a iparüző, de ez az arány a Muraközön leszál 11·4, a vend nyelvterületen 8·8%-ra, s csak a Bácska déli részén emelkedik közel 20-ra.

Az ország szétszakítása után az iparos népesség folyton hullámzó számáról csak néhány adat tájékoztat.

Az országos munkásbiztosító-pénztárnál kötelezően biztosított tagok átlagos száma

1919-ben	517,563
1920-ban	479,724
1921-ben	563,481 volt.

1920 mutatja a mély pontot; ekkor az előző évvel szemben a férfi munkások aránya 10·1%-kal csökkent, a nőké 1·8-del nőtt; a következő évben a férfi munkások növekvése 21·7%-os volt, a nőké 8·6%-os. A gyáriparban 1922 folyamán is növekedett a munkakereslet, úgy, hogy tartós munkahiányról legföljebb az építőiparban lehet szó.

A kézműiparban 1913. évi adatokat 1921. évekkel tudunk szembeállítani, s a tanulság az, hogy az inastartás kissé növekvő aránya mellett a mesterek száma nagyot nőtt a segédek rovására, tehát, mint bizonytalan gazdasági viszonyok közt rendszerint megszokott történni, az óvatosabb munkavállalók kevesebb segéddel dolgoztak, az alkalmazáshoz nem jutók pedig szerencsét próbálva önálló műhelyt nyitottak. Budapesten a mesterek száma 18,033-ról 21,974-re nőtt, a segédeké 45,176-ról 39,195-re esett, az inasoké 17,455-ről 18,230-ra emelkedett. A törvényhatósági városokban 11,974 mesterrel szemben 1921-ben 14,391-et találtak, 11,762 segéd helyett csak 9940-et, az inasok száma pedig 8291-ről 8888-ra nőtt. A vidéki ipartestületekben végül — amelyek körébe tartozik a kézműiparosok legnagyobb része — 42,028 volt a mesterek száma a háború előtt, s 51,266-ra nőtt 1921-ig, a segédeké 22,960-ról 18,082-re esett, az inasoké 22,087-ről 22,201-re nőtt. A mesterek és segédek együttes száma a két időpont közt 152,000-ról 155,000-re nőtt; a különbözet jó része valószínűleg a gyáriparból vonult át a kisiparba.

Bonyolultabb a gyáripar képe, melynek sorsát a belső tényezőkön kívül a külföldi verseny, az idegenből szerzendő nyersanyag ára stb. igen erősen befolyásolják.

Az utolsó békeév adatai alapján gyáriparunkról a következő képet festhetjük:

Terület	Az ipar- telepek száma	Az ipar- telepeken használt motorok lóereje	Az évi legnagyobb munkás- létszám	Kifizetett munkabér ezer koro- nában	A termelés eladási értéke ezer koro- nában
Cseh megszállás ---	817	173,815	98,238	66,525	618,979
%-ban -----	19.3	21.7	22.0	18.1	18.2
Román megszállás	927	153,667	92,650	61,930	614,895
%-ban -----	21.9	19.3	20.8	16.8	18.1
Délszláv megszállás	301	39,862	15,378	8,449	148,043
%-ban -----	7.1	5.0	3.5	2.3	4.4
Osztrák megszállás	86	9,014	7,985	5,123	39,287
%-ban -----	2.0	1.1	1.8	1.4	1.2
Fiume -----	35	19,003	8,498	12,237	74,237
%-ban -----	0.8	2.4	1.9	3.3	2.2
Összes megszállás	2,166	395,361	222,749	154,264	1.495,441
%-ban -----	51.1	49.5	50.0	41.9	44.1
A megcsonkított Magyarország ---	2,075	402,688	223,043	213,490	1.900,650
%-ban -----	48.9	50.5	50.0	58.1	55.9
Magyarország összesen -----	4,241	798,049	445,792	367,754	3.396,091

A 4241 gyártelep közül határainkon belül maradt 2075, a gyárak 48.9%-a. Az itt alkalmazott 6072 motor összesen 402,688 lóerővel, a 223,000 főnyi munkáslétszám több mint 54 millió munkanappal s 213 millió korona munkabérrel, végül az 1901 millió eladási értékű¹ termelvény mind arra vall, hogy a megmaradó gyárak voltak a nagyobb teljesítményűek és értékesebbek. A gyárak számában csak 48.9%-kal részesedtünk, a lóerők számában már 50.5%-kal, a munkások számában 50.0, s a munkanapokban 52.5%-kal, végül a termelés értékében 55.9, valamint a munkabérekben 58.1%-kal. Gyáraink számukhoz képest tehát nagy erőfelfejtésre képesek, s munkásaik rendszeresen voltak foglalkoztatva. A határainkon belül maradt gyáripar természetesen arra a gazdasági egységre

¹ Az eladás értékét legfőljebb az iparágak szerinti részleteknél lehet szó szerinti értelmezésben pontosnak tekinteni, mert az összes ipari termelésben számos oly árú van, amely további feldolgozásra is kerül, s eladási értéke az első, a második stb. feldolgozásnál is külön van számítva.

volt alapítva, amely elszakított területünkkel összefűzött. A számok tehát, amelyeket idézünk, gyáraink békebeli teljesítményeit mutatják, nem pedig azt, hogy ma is ily teljesítményre képesek volnának. Tegyük hozzá, hogy az 1919/20. évi oláh megszállás gyárainkat nemcsak anyagából és készleteiből fosztotta ki, hanem igen sok értékes gépi felszerelését is elhordta.

Tovább haladunk ipari helyzetünk fölismerésében, ha az eddigi általános adatokat részleteikre bontjuk, s főiparcsoportok szerint vizsgáljuk a megmaradt ipari kultúra sorsát. Erről az 1913. évi adatok alapján a következő lapon lévő tábla tájékoztat.

Magyarország nagyipari termelésének ez az adatok szerint közel felét, 1650 millió koronát, az *élelmezési és élvezeti cikkek gyártása* szolgáltatta. Ennek az iparnak a termeléséből a szétdarabolás következtében 42·4%-ot veszítettünk el.

A román megszállás alatt álló gyárak 283·8 millió korona értékű termelvényt állítottak elő; ennek túlnyomó része, 151·2 millió a magyar nyelvterület déli feléről került ki, majdnem 50 millió pedig az északi részen megszállt magyar vidékekről. A román megszállás alatt lévő területek csak három iparágban mutathatnak föl ezer főnél nagyobb munkáslétszámot: a dohánygyártásnál, amely azonban mesterségesen telepítettett a végekre, hogy munkalkalmakat juttasson a szegény népnek, a malomiparnál, amely már főleg a magyar vidékek ipara, s a cukorgyártásnál. Az ezret megközelítő még a szesz- és sörgyárak munkáslétszáma.

Azon a területen, amelyet most a csehek tartanak megszállva, élelmezési ipari termékeinknek 14%-a készült, a 230 milliót meghaladó összegben. Ebből azonban közel 134 millió tisztán magyar nyelvvidékről került ki. Cukorgyártásunk a cseh megszállás vidékein nagyarányú volt, 7890 munkással; a dohánygyártás 4948 munkásnak adott kenyeret, 1335-en foglalkoztak a malomiparban, 1214-en a cukorka-, csokoládé- stb. gyártásnál (Pozsony).

A délszlávok mezőgazdaságilag nagyjelentőségű területekre tették rá a kezüket, úgy, hogy itt az élelmezési ipar is figyelemreméltó, a 116 millió koronát meghaladó értékkel (az összes egyéb nagyipari termékek csak 32 millió értéket képviselnek). Itt azonban már csak a cukor-

A gyári ipari termelés megoszlása iparágak szerint.

Terület	Vas- és fém- ipar	Gép- gyártás	Kő-, agyag- stb. ipar	Fa- és csont- ipar	Bőr-, sörte- stb. ipar	Fonó- és szövő- ipar	Ruhá- zati ipar	Pa- piros- ipar	Élelme- zési stb. ipar	Vegyé- szeti ipar	Sokszo- rosító ipar	Az összes
	termelés eladási érték ezer koronákban											
Cseh megszállás	135,194	12,362	26,667	45,213	25,032	70,190	1,965	28,193	230,174	43,039	950	618,979
%-ban	26·9	4·1	22·1	24·3	32·0	36·4	6·1	56·9	14·0	18·7	2·0	18·2
Román megszállás	111,181	25,531	15,946	89,805	7,088	24,759	4,689	7,640	283,776	41,112	3,368	614,895
%-ban	22·2	8·3	13·2	48·2	9·0	12·8	14·4	15·4	17·2	17·8	7·0	18·1
Délszláv megszállás	735	2,590	4,578	7,486	333	6,699	1,539	—	116,524	7,202	357	148,043
%-ban	0·1	0·8	3·8	4·0	0·4	3·5	4·8	—	7·0	3·1	0·8	4·4
Osztrák megszállás	545	945	1,447	1,651	461	10,400	—	—	21,183	2,468	187	39,287
%-ban	0·1	0·3	1·2	0·9	0·6	5·4	—	—	1·3	1·1	0·4	1·2
Fiume	—	13,098	—	515	130	346	—	2,150	47,518	10,187	293	74,237
%-ban	—	4·3	—	0·3	0·2	0·1	—	4·3	2·9	4·4	0·6	2·2
Összes megszállás	247,655	54,526	48,638	144,670	33,044	112,394	8,193	37,983	699,175	104,008	5,155	1,495,441
%-ban	49·3	17·8	40·3	77·7	42·2	58·2	25·3	76·6	42·4	45·1	10·8	44·1
A megcsonkított Ma- gyarország	254,108	250,920	71,992	41,598	45,095	80,583	24,127	11,559	951,108	126,556	43,004	1,900,650
%-ban	50·7	82·2	59·7	22·3	57·8	41·8	74·7	23·4	57·6	54·9	89·2	55·9
Magyarország össze- sen	501,763	305,446	120,630	186,268	78,139	192,977	32,320	49,542	1,650,283	230,564	48,159	3,396,091

gyártás játszik nagyobb szerepet (2366 munkás), s a malomipar (1571 alkalmazott).

A megmaradó magyar terület az élelmezési ipar valamennyi ágában elüljárt. A munkáslétszám szempontjából legnagyobb volt a cukorgyártás, azután a dohánygyártás, mind a kettő 10,000 főt meghaladó alkalmazottal. A malomiparban 7122 munkást talált az 1917 őszén végrehajtott összeírás, mert a liszttermelés ekkor a nagy kereskedelmi malinoktól részben már átterelődött a kisebb vámörülő malinokhoz. A sörgyártásnál 3583 munkás volt ekkor, s 1000—2000 között a cukorka-, a tészta-, szalámi-, szeszgyártásnál, közel ezer a tejtermékek előállításánál, stb.

A háború óta eltelt idő élelmezési iparunkat eléggé összezsugorította. A nagy malmok szerepe már a háború alatt háttérbe tolódott a vámörülő s általában a vidéki kisebb malmok javára, s minthogy később az új határok a délvidéki gabonától élrekesztettek, amely a budapesti nagy malmok őrlésre váró anyagának 50—60%-át szolgáltatta, nagy malmainknak békebeli évi 8 millió métermázsás őrlése leszállt 1921-ben 1·5 millióra, közben (még a háború befejezte óta is) épültek a vidékeken újabb malmok, a két Balkán-állam pedig egyre növeli malomipari berendezéseit, vagy pedig gabonafeleslegeit a magyar Dunán át szállítja Pozsonyba, Felvidékünk, vagy egyenesen a cseh ipar részére megőrlésre. Ha a külpolitikai viszonyok nem gátolják, az őrlés-kikészítési forgalomnak valamely módon való helyreállítása biztosíthatja csak a délvidéki gabona feldolgozását országunk számára; de minél később jutunk ily lehetőséghez, a Balkán-államok annál inkább függetlenítik magukat, vagy szőnek még tartósabb kötésekét másutt.

Cukoriparunk, mely a békében távol világrészekbe szállította gyárterményeit, az ország megcsönkítése dacára is nagyobb teljesítőképeségű, mint amennyit a békebeli fogyasztás is igénybe venne; sőt Sopron és környékének visszanyerésével cukorgyáraink száma növekedett; tudunk ezenkívül újabb gyáralapításokról is. Hogy mégis hosszabb ideig cukorinségről kellett beszélnünk, s még 1922-ben is nagyobb tömeg külföldi cukor behozatalára szorultunk, annak a háború kezdetétől folytatott hibás cukorpolitikán kívül átmeneti okai voltak a szénhiány s a cukorrépa területnek nagy csökkenése. Ezidőszerint

mindkét nehézség nagyot enyhült, s mivel másfelől a belső cukorfogyasztás még távolról sem emelkedett a békebeli színvonalra, cukorgyáraink az 1922/23. évi termelésből ismét nagy kivittelt indíthattak meg.

Nehezebb a szeszipar helyzete, mely teljes kapacitásának mintegy 20%-át tudja csak kimeríteni. A kis mezőgazdasági szeszfőzdek nagyobb része a Felvidék elvesztésével határainkon kívül rekedt.

Itt említhetjük meg a borleparoló ipart, s az égetett szesz italok gyártását, amely a háború után igen kedvezőnek látszó kivitteli lehetőségekkel indult meg, később azonban, mint maga a bor is, több államban bevitteli korlátozásokra bukkant. Az ipar helyzetét gyöngítette a belföldön megindult verseny is, az aránylag csekély tökével létesített újabb vállalkozások.

A növényi konzervek gyártása figyelemreméltó lendületet vett, különösen 1922 óta, mióta konzervgyáraink a termelésükhöz szükséges cukorhoz inkább hozzáférnek. S minthogy a magyar konzerv külföldön elég biztosnak ígérkező elhelyezést nyert, gyümölcs- és főzeléktermelésünk fejlődését is várhatjuk ettől.

A sörgyártásunkról korábban hangoztatott aggodalmak nem voltak túlzók. Söriparunk elveszítette részben nyersanyagát, kivitteli alkalmait, s nagyon megcsappant a belső fogyasztás is. A megcsonkított Magyarországon lévő sörgyárak 1915-ben még 2-28 millió hektolitert termeltek, 1921-ben csak 442,000-et. Egy-két nagyobb gyár kénytelen volt üzemét beszüntetni, mások berendezéseik jobb kihasználása végett malátakészítéssel foglalkoznak kivitteli célokra.

A húsfeldolgozó ipar szintén megszenvedte az ország megcsonkítását; termelése az 1913. évi 16,3 millió aranykoronáról 1921-ben leszállt 5,2 millióra (szintén aranyparitásra számítva). Legfontosabb húsfeldolgozó telepeink, a szalámi gyárak békeidőben termelésüknek mintegy 60%-át a belföldön tudták értékesíteni, most pedig itt alig van kereslet árujuk iránt. S minthogy a sertésárak túlhajtásától tartva, egyelőre még kontingentálni kell a szalámi gyárak által feldolgozható mennyiségeket, a gyárak termelőképességüknek talán mintegy negyedét használhatják ki. Export lehetőségük azonban kétségtelen.

Mindezek dacára az élelmezési ipar legtöbb ágában

látjuk a — közelebbi vagy távolabbi — javulás lehetőségét, s mezőgazdasági termelésünknek a békeszínvonalra emelkedése is nagyban emeli az élelmezési ipar kilátásait.

Másodsorban a *vas- és fémipar* termékeiből produkáltunk eddig legtöbb értéket, közel 502 millió koronányit, azután a gépipar termelvényeiből több mint 305 milliónyit, a kettő tehát együttvéve is alig fele az élelmezési ipar termelési értékének. Az idegen megszállások nem egyformán érintik e két ipari csoportot, mert vas- és fémipari telepeink termelésének 50·7%-a maradna meg csak határainkon belül, a gépipari produkcióból azonban 82·2% esett a központi területekre. Mégis szükséges párhuzamosan foglalkoznunk e kettővel, mert mindegyiknek jövő sorsa attól függ, hogy vasanyagot mily mértékben használhatnak, s kokszhoz és szénhez — amelyekből e két iparág megmaradó területünkön eddig hozzávetőleg évi 16—17 millió métermázsát fogyasztott (közel harmadfél millió métermázsát kokszot) — mennyire jutnak?

A cseh megszállás alatt levő terület a vas- és fémipar terén 135, a gépgyártás terén 12 millió korona értéket produkált.

A román megszállás területén szintén a vas- és fémipar az elsőség 111·2 milliónyi produkcióval, míg a gépgyártás nem egészen 26 milliós értéket állított elő.

Nyugatmagyarországon s a délszláv megszállás alatt levő területeken a vas- és fémipar szerepe már sokkal jelentéktelenebb.

A megcsonkított központi terület a vas- és fémipar termékeiből 254·1 millió K értékűt állított elő, a gépgyártás terén pedig 250·9 millió értékűt termelt. A gépgyártás négyötöde (199·7 millió érték) Budapesten folyik s minthogy a vas- és fémipar termékeiből is 72·5 milliót a fővárosban állítanak elő, Budapest a legközvetlenebbül van érdekelve e két rokonipar jövő sorsában. A vas- és fémiparban Borsod (90 millió), Pest megye (65 millió) és Nógrád (15·6 millió) visznek még nagyobb szerepet.

A gyári munkás létszámából is következtelhetünk a megmaradó területen folyt nagy termelésre. A vas- és fémipar 68,134 nagyvállalati munkásából 43,478 dolgozott itt, tehát majdnem kétharmadrész, a gépipar 49,105 munkásából pedig 42,201, tehát 85·9%.

Az ország vasérc és vasszükségletét — az eddigi nagyobb gyárak üzemképességét figyelembe véve, tehát messze alul a helyreállítási munkák szükségletén s a kisipar által kivánt anyagon — az új határok szerint való megoszlással, az alábbi adatok mutatják be:

Az anyag megnevezése	A megcsontított Magyarországra	A cseh megszállás	A román megszállás	A délszláv megszállás	Az osztrák megszállás
	területén ezer métermázsákban				
Vasérc — — — —	4,024	4,462	5,017	—	—
Nyers- és ócskavas	4,583	2,303	1,597	6	6
Vas- és acél-félgyártmány —	4,056	2,001	1,661	17	178

Ha összevetjük e számokat a vastermelésünkről és forgalmunkról az előző fejezetben közölt adatokkal, látjuk, hogy megmaradó területünk a leghiányosabban van ellátva nyersanyaggal.

A forradalmak után vas- és gépgyártásunk a legtöbb nehézséggel küzdött, nyers- és segédanyag híján, úgy hogy ez iparágakban hosszabb ideig a munkanélküliség is nagy volt. A békeszínvontól természetesen ma is igen messze állunk, de a szén és kokszihiány enyhültével a hazai telepek is munkába állhattak, viszont a hiányzó anyagot gépgyártásunk cseh és német eredetű árúban szerezte meg. Nagyon érezhető, hogy megmaradt érc-telepeink minőségileg is gyöngébb vasat adnak s mennyiségileg is sokkal kevesebbet produkálnak, mint békeidőben. A gépiparnak válságos évei voltak, mikor a hadiszerek gyártásáról át kellett térniök — a legrosszabb politikai és gazdasági viszonyok közt — a közhasználati cikkek gyártására. Közben újabb, a háború alatt megkezdett üzemek is elkészültek s beállottak versenyzőnek a szénért, vasért és munkáért. Elsősorban inkább javítási munka foglalkoztatta gyárainkat, hazai és Balkánbeli vasúti megrendelésekre. Ezek ma is még jelentékeny hányadát képezik munkájuknak; hozzájárultak azóta egyéb, a külföldről érkező megrendelések, a hazai növekvő szükséglet kielégítése, úgy hogy némely gyárunk már a békebeli munkás létszámot is meghaladta s munkanélküliségről ezidőszert alig vagy csak szórványosan lehet szó.

A vas- és gépipar helyzetét még sem találjuk hosszú időre zavartalanul biztosítottak; külföldi piacaink nem állandóak, az osztrák és cseh ipar versenye pedig fenyegető.

A békebeli termelés értékét tekintve, *vegyészeti* iparunk válik ki ezután 230·6 milliós produkciójával, amelyből 54·9% került ki megmaradó területünkről. Az elszakított részek közül a cseh és román megszállás részesednek nagyobb összegekkel (43, illetve 41·1 millióval), azután Fiume következett a 10 milliót meghaladó értéktermelésével, (főleg kőolajfinomítás), majd a délszláv hódítás 7·2, s végül Nyugatmagyarország nem egészen 2·5 millióval.

Megmaradó központi területünkön a gyertya- és szappangyártásnak, a növényi olajgyártásnak, gyógyszergyártásnak, aszfalt-, kátrány-, gyufa-, enyv-, festék-, műtrágya-, keményítőgyártásnak és kőolajfinomításnak volt nagyobb jelentősége. A falepárlás teljesen hiányzik termelésünkéből, s a szódagyártás is alárendelt szerepű.

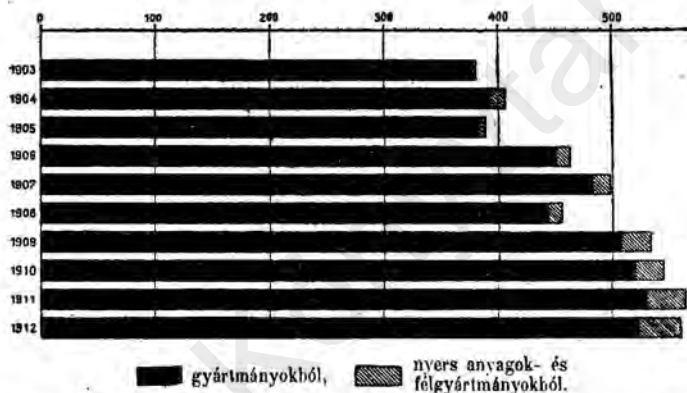
Vegyészeti iparunk a fát, mint egyik igen fontos nyersanyagot kénytelen nélkülözni.

A vegyészeti ipar félgyártmányai is jobbra határainkon kívül maradtak; a készgyártmányokat előállító néhány kisebb iparágban, amelyek nem kívánnak költséges berendezést, az utolsó években számos új vállalat létesült (szappan, droguacikkek gyártása), ami természetesen nem jelenti mindig az ipari értékek valóságos növekedését. Festékiparunk, műtrágyagyártásunk, a kőolajfinomítás, a gyufagyártás, a gyógyárúkészítés stb. az eddigi berendezkedések szerint a legfontosabb vegyészeti ipartelepeink, amelyek sorozata azonban a mezőgazdaság fejlődésével annak növekvő szükségleteinél és nyersanyag kínálatával könnyen bővíthet.

A fonó- és szövőipar termelése Magyarországon közel 193 millió békekoronát képviselt, ennek azonban csupán 41·8%-a maradna határainkon belül. Fonó- és szövőipari berendezésekkel aránylag a cseh megszállás alatti terület van legjobban ellátva; ezek a telepek több, mint 70 millió K értéket állítottak elő, a román megszállás közel 25 milliányi évi termelést hódított el. Nyugatmagyarországon 10 milliót meghaladó termelés folyt, a délszláv megszállás 6·7 milliós termelésű üzemeket választott el tőlünk.

Központi területünknek legkisebb részesedése volt a gyapjúiparban, melynek 8500 alkalmazottjából csak 600 esik ide. A pamutfeldolgozásban 2600 munkást foglalkoztattunk, a kenderiparban 2400-at, a jutaiparban közel 2000-et, selyemiparunk egy része is erre a területre esett, de már a leniparban ismét csekély volt a részesedésünk. A textiltermékek további feldolgozásában ismét vezető helyre kerültünk, különösen a kötő- és szövőiparban.

A magyar textilipar mindig csekély hányadát tudta fedezni a szükségletnek s behozatali többletünk a textil-

A textillák behozatali többletének alakulása millió koronákban Magyarországon.

ipari termékekből állandóan magas volt, amit az alábbi adatok is mutatnak. Behozatali többletünk volt a fonó- és szövőipari termékekből ezer koronákban:

1901—1905. átlag	327,654
1906—1910. «	420,904
1911-ben	450,295
1912-ben	440,737

Legújabb kereskedelmi mérlegünket pedig 1921-ben hozzávetőlegesen 16·8 milliárd koronával terhelte meg a textilárúk behozatali többlete, 1922-ben pedig több, mint 50 milliárddal.

Szükségleteink ellátása tekintetében tehát még szinte korlátlan volna a további ipari fejlődés lehetősége. A pa-

mut- és jutafeldolgozás növelését a nyersanyag behozatali eshetőségei erősen befolyásolják. A gyapjúipar nagyobb arányú fejlesztését korlátozza ugyan az a hanyatló tendencia, amely juhtenyésztésünkben évtizedek óta általában mutatkozott, s amelynek során különösen megmaradt területünk juhállománya fogyott, mégis a textiliparnak háború utáni történetében nevezetes eseményként jegyezhetjük föl a gyapjúiparnak, különösen a posztógyártásnak figyelemreméltó fejlődését, amelyet követett a gyapjúfonál készítő gyárak létesítése is. Annál fontosabb ez, mert fogyasztásunkat eddig sokkal jobb valutájú országok termeléséből kellett kielégítenünk. A magyar gyapjuszövő ipar 1922-ben 400 szövőszéket tartott üzemben, amelyek száma 1923-ban előreláthatólag 750-re emelkedik.¹

A kenderipar szintén fejleszthető még addig a határig, amíg a nyersanyagtermelést fokozni tudjuk, sőt a háziiparszerű feldolgozás is nagyon fokozható volna; még nagyobb mértékben áll ez a selyemiparra.

A fonó- és szövőipar további lehetőségénél ki kell emelnünk, hogy ez az ipar — ha sok gépi berendezést is, de — aránylag kisebb hajtóerőt igényel, s a női munkaerőt, melyben kisebb a hiányunk, jobban tudja értékesíteni.

A ruházati ipar termékeit jelentékeny részben kisüzemekben állítja ugyan elő, de gyári termelése is meghaladta a 32·3 milliós értéket. A ruházati iparban — Budapest nagy termelése révén — a megmaradó belső területé volt a vezető szerep; az eladási érték 74·7%-a esett az ország központjára. A román megszállás alatt lévő terület 14·4%-kal részesedik, a csehek kezére került vidék 6%-ot meghaladó, délszláv megszállók közel 5%-os hányaddal. Nyugatmagyarországon azonban számottevő gyári produkció egyáltalán nincs a ruházati ipar termékeiből.

Magyarország központi területén a ruházati iparnak minden fontosabb ága a nagyobb gyári üzemekben is képviselve van. Legnépesebb a szabóipar, azután a cipőgyártás, a fehérneműgyártás, posztó- és szalmakalap készítés, szemfedélygyártás, keztűipar, esernyő- és napernyőkészítés, művirág- és dísztollgyártás stb. mind kisebb-nagyobb tömeget foglalkoztatja a gyári munkásoknak. A 24 milliós termelési értékéből 17 milliót Budapest nagyipara állított elő.

¹ Tormay B.: Magyarország gyapjuszövetellátása.

A ruházati iparra még inkább illik az, amit a fonó- és szövőipari termékekről mondtunk, hogy a kisebb hajtóerőszükséglet, s a női munkáskezek könnyebb értékesíthetősége indokoltá teszi, hogy behozatalunk csökkentésére a hazai termelést fokozni igyekezzünk.

A *faipar* gyári termelése Magyarországon 186·3 millió K értéket állított elő, ebből azonban csak 22·3% esett központi területünkre. A termelésnek közel fele, 48·2%-a a román megszállás alá került, 24·3%-kal részesednek a cseh megszállás alatti részek, délen és nyugaton azonban már alig van súlya a faiparnak.

A román megszállás alatt túlnyomóan fűrésztelepek munkája folyt, közel 39,000 munkással; a faipar egyéb ágai közül a bútorgyártás, hajlitott fabútorkészítés, nád-szövetek készítése említhető még; ezek a telepek azonban együttvéve sem foglalkoztattak 3000 munkást.

A cseh megszállás területén is erős túlnyomóságú volt a fűrésztelepek szerepe, eléggé képviselve voltak még a hajlitott fabútorgyártás és egyéb bútór- és asztalosipar, a hordó-, bot-, parkettagyártás, gazdasági eszközök és apró árúk gyártása.

Országunk központi területén a hajlitott fabútorgyártás kivételével a faipar minden ága képviselve van, legelősebben a bútór- és asztalosipar, azután a nád- és szalmafeldolgozás, kocsigyártás, gazdasági eszközök készítése, parkettagyártás, hordó-, bot-, képkeretkészítés stb. Ez a sokoldalú hasznosítás azonban legnagyobb tömegében ismét Budapesten történt, ahol 20·6 milliónyi értéket termeltünk a faiparban és rokonágaiban.

Fahiányunk a legsúlyosabb gazdasági veszteségeink közé tartozik.

Nem szólva azokról a nehézségekről, amelyek közt évről-évre a tűzifát beszerezzük, fafeldolgozó iparunk is rendkívül drágán és bizonytalanul tudja anyagát megszerezni.

Ezidőszerint ennek legsúlyosabb következménye az épületfának drágasága, ami a rekonstrukciós munkákat nehezíti meg. Fejlett bútoriparunk termékei iránt a nyugati piacok érdeklődése csakugyan megélnékült; a műbútorkészítés terjedése még inkább meg fogja birni a fabe hozatal költségeit s növeli a Nyugaton való terjeszkedés lehetőségét.

A *kő-, agyag- és üvegipar* termelése sokkal nagyobb

mértékben folyt központi területünkön, főleg a téglagyártásnak a révén. 120,6 milliós termelésünk 59,7%-át mondhatnók továbbra is a magunkénak; 22,1% esnek a csehek által megszállt területre, 13,2% arra a vidékre, amelyet a románok özönlöttek el. A délszláv megszállás területén már sokkal kisebb arányú termelés folyt, 3,8% erejű, s jelentéktelen a nyugatmagyarországi ipar is.

Cseh megszállás alá került üvegyáraink legnagyobb része.

A román megszállás pedig egyebek közt egy speciális iparágtól foszt meg bennünket: a gipszgyártástól.

A téglagyártás volt a legkiemelkedőbb iparág megmaradó területünkön, ahol közel 19,000 munkásnak adott kenyeret; azután a kőipar következik, több, mint 4000, a cementgyártás 3500 munkással, majd a mészégetés, üvegyártás, üvegcsiszolás, a különféle agyagárúk készítése, műköipar stb.

Területünk megcsonkítása kétségtelenül ennek az iparnak is fontos létérdekeit támadja meg, de a veszteség itt aránylag mégis kisebb mértékű. Üvegyárunk, amely eddig sem volt nagyjelentőségű, eléggé összezugorodott. A központi területnek kőben való szegénysége a kőipar eddigi méreteit szabdalja szűkebbre: a mész hiánya az építkezéseknél nagyon érezhető.

Porcellán- és üvegyárúkért eddig is sokat fizettünk a külföldnek, a megcsonkítás óta csak palackgyártásunk tudott valamennyire fellendülni.

A téglagyártás hosszabb üzemszüneteltetés után megindult ugyan, de igen csökkent termeléssel; főleg a déli, északi és keleti határokon lévő telepek áruinak van kelete a közvetlenül szomszédos megszállott területeken. Élénkebben van foglalkoztatva cementiparunk, amelynek termékeit a határokon túl is igen keresik.

A *bőr-, sörte- és szőripar* termékeiből — melyek Magyarországon 78,1 millió K eladási értéket képviseltek — megmaradó területünkre esett 57,8%. Aránylag magas a cseh megszállás alatt levő vidékek szerepe, 32%-kal, messze mögötte marad a román megszállást szinylő terület 9%-os termelése.

Az ország központi területe a bőrgyártásban közel 2000 munkást foglalkoztatott, a sörte-, szőr- és tolliparban mintegy 1600 embert, a ruggyantaárúk készítésében

közel ezeret, s figyelemreméltó volt — bár kisebb arányú — a bőrdíszműkészítés s a viaszosvásongyártás is. A központosítás ezeknél az ipartelepeknél már erősebben mutatkozik: Budapest 14·8 milliós termelése mellett az újpesti nagy bőrgyárak révén Pest megye 21·6 millióval szerepelt, Győr város 3·2, Pécs 2·1 millióval, egyéb törvényhatóságok termelése alig számottevő.

Bőrgyártásunk szintén nehézségekkel küzd most: a cserzőanyagok s a só hiányával; minthogy azonban a közel multban is nagy nyersbőr kivitelünk volt, föltehető, hogy a gazdasági forgalom szabályozottabb működésével ezeknek a teljesítőképessége csorbíthatatlanul visszaáll, sőt a bőrárúkbán való nagy szükségletre való tekintettel még fejlődhetik is. A forradalmak utáni időhöz mérve bőrgyáraink munkája csakugyan fokozódott is, de termelésük alig tehető a békeprodukció 40—50%-ánál többre. A bőr finomabb kidolgozásában iparunk növelésének lehetőségei éppen úgy megvannak, mint a bútorigar művészeibb irányában. A ruggyantaárúgyártás kérdése kizárólag a tengerentúli nyersanyag beszerezhetőségén mulik; a gyártás azonban e cikkben annyira megsokszorozza a nyersanyag értékét, hogy legalább az eddigi nivón való fönttartását mindenestre lehetőnek tartjuk.

Sokkal vigasztalanabbak a kilátásaink egyelőre a *papír- és papíráruipar* kérdésében. A közel 50 milliós évi termelésből (amely különben távolról sem tudta fedezni szükségletünket) megmaradó területünk csak 23·4% erejéig részesedett, 56·9% esett arra a területre, amely most cseh megszállás alatt van, 15·4% a románok által előzőnlött földre, Fiuméra is jutott 4·3%-nyi.

A csehek a Felső-Vág mentén kerítették hatalmukba a legértékesebb papíripari berendezéseket.

Szűkre szabott határaink közt a papírgyártás megfelelő nyersanyag hiánya miatt egészen jelentéktelen, a további feldolgozás azonban jóval nagyobb arányú s ez a termelés legnagyobbrészt Budapesten összpontosul.

A megfelelő erdőségekben való hiányunk kizártta teszi, hogy a papírgyártás terén valamilyen életre való alakulást hozzunk létre.

A kukoricaszárnak, továbbá a káának s nádnek a papírgyártásban való fölhasználása ismételten szóba került. Ha ez technikailag megoldható, olyan papíripart teremthet-

nénk, amely a hazai fogyasztást alig elégíthetné ugyan ki, de kereskedelmi mérlegünk egy súlyos terhén könnyítene, s nem szolgáltatna ki oly mértékben a szomszédos államoknak, amelyeknek barátságos magatartása nem állandó. Mert a papirgyártás kérdése szorosan összefügg a kultúrával is, s ennek terjesztéséhez a papir beszerzésében, amennyire lehet, függetleniténünk kell magunkat.

A sokszorosítóipar pedig egyenesen a kultúra terjesztésének az eszköze, s ezért érthető, hogy központi területünk ebből vette ki legerősebben a részét, a termelés 89·2%-át állítva elő; magának Budapestnek a 39 millió koronát meghaladó termelése is 81%-át teszi az egész ország sokszorosító ipari tevékenységének. Az idegen megszállás alatt sínylő vidékeken is ott magaslik ki a sokszorosító ipar szerepe, ahol a magyar kultúrának meleg, tiszta műhelyei voltak. Így érezzük kiemelkedni a cseh megszállás területén Pozsony és Kassa kulturális felsőbbségét, ahol a sokszorosítóipar is legélénkebb volt, a románok által megszállt vidéken Nagyvárad, Arad, Temesvár, Kolozsvár nagy szellemi és nyomdai munkásságát, amelyek mellé Nagyszében is csatlakozik, s ezért válik jelentéktelenné a sokszorosító ipar terén a délszláv hódoltság.

A sokszorosítóipar mai termelése is alul marad a békeszínvonalon, ami a papir drágaságával, a nyomtatványok megcsökkent közönségével, a munkabérek emelkedésével stb. mind összefügg.

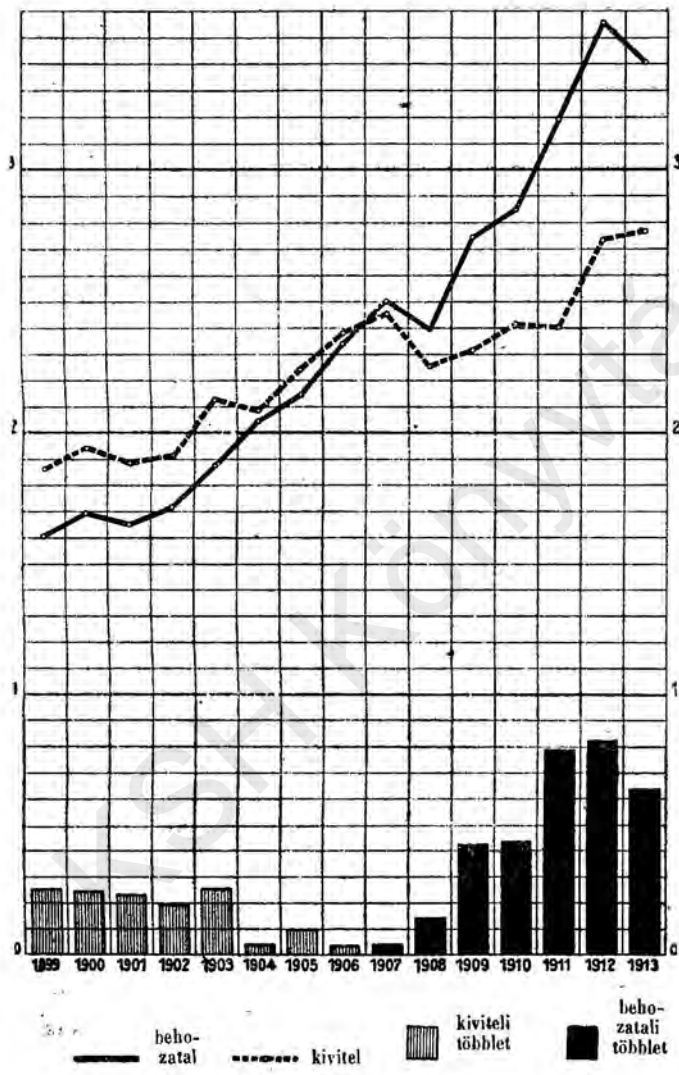
Iparunk helyzetéről általában azt mondhatjuk, hogy a legtöbb vonatkozásban fejlődött ugyan az ország megcsonkítása óta, de békebeli teljesítményeitől — csekély kivételen kívül — még messze elmarad. A világpiac árviszonyai, a nyersanyag hozzáférhetősége, az elhelyezés lehetősége folyton ingadoznak, a ma kedvezőbbnek látszó helyzetet holnap borúsra változtatják, hogy később esetleg megint más oldalról derüljön. Ezért nem mernék állítani, hogy iparunk túl van már a válságos időközön, s a megindult fejlődés továbbra is egyenes vonalú lesz. Azon a mozdulatlan tehetetlenségen, amelybe az ország megcsonkítása folytán került, mindenestre túl van: de érezni fogja tovább is a közvetlen kapcsolat hiányát az elszakított területekkel.

X. KERESKEDELEM.

Hogy a kereskedelem — ha kisebb részét foglalkoztatja is az ország lakosságának — egyre növekvő, mutatja az utolsó évtizedek fejlődése: 1890-ben a kereső népességnek 2·7%-a tartozott a kereskedelemhez, 1900-ban 2·8%, 1910-ben pedig már 3·6%, számszerint 278,104 ember.

A magyar kereskedelemnek Budapest a központja s az ország megmaradó belső területén 4·6%-os volt a kereskedők aránya, míg az elszakított vidékeken 3·1%-os, sőt a Romániához csatolt területen 2·6%-os. A kifejezetten oláh és tót ethnikum esvén legtávolabb a forgalom útjaitól, itt sülyedt legalacsonyabbra a kereskedő népesség szerepe is.

Az 1920. évi népszámlálás adatai valószínűleg sokkal magasabbnak fogják mutatni a kereskedők arányát. Emelte számukat kétségtelenül a kereskedelem lebonyolításának az ország megcsonkítása s a határok lezárása folytán megnőtt sok nehézsége, amelyek folytán jóval kevesebb árút sokkal több kereskedői munkával lehet rendeltetési helyére juttatni. Emelte számukat az a kényszerűség is, amely a periferiákról kiüldözött, itthon egyéb elhelyezést nem találó hivatalnoksereget kergette más pályára s mert a közvetlen termelő-foglalkozásokba nem tudott bekapcsolódni, mert ezek maguk is nagy nehézségekkel küzdöttek, a kereskedelem terén próbálkozott meg, amelyhez némi kezdő tőkéje volt is. De tagadhatatlanul emelte számukat az a tömeg is, mely a nyereség nagyobb kilátásait kereste s a békebeli kereskedelem és fogyasztás közé mint újabb közvetítőréteg beilleszkedett. Ez a folyamat már a háború alatt megindult s a kiadott új iparigazolványok mind nagyobb része esett az ügynöki s élelmiszerkereskedelmi vállalkozásokra.

Magyarország külkereskedelmi forgalma milliárd koronákban.

Ha legújabbán ez az irányzat talán enyhült is, igen valószínű, hogy nemcsak a népességnek, hanem a jövedelem-megoszlásnak aránya is eltolódott a kereskedelem javára.

Hogy a kereskedelem a határokon belül az árúk szétosztásában mekkora munkát végez, arról alig gyűjtene adatokat, annál gondosabban figyelik a külkereskedelem adatait s a kereskedelmi mérleg alakulását.

Magyarország külkereskedelmi mérlege a háború előtt nem volt kedvezőtlen s bár számszerűleg újabbán passzivitást mutatott, ez sem volt rossz irányú: kivitelünk majdnem kizárólag évi termelésünk fölöslegeiből alakult, behozatalunkban pedig szükségleteink kielégítésén kívül mindig nagy szerepe volt a beruházási tárgyakkal, gépeknek és egyéb olyan felszereléseknek, amelyek a további termelés fokozását segítették elő. Külkereskedelmi mérlegünk végső adatai — millió koronákban — a háború előtt a következőkben alakultak:

	Behozatal	Kivitel	Behozatali többlet	Kiviteli többlet
	millió koronákban			
1901—1905. év átlaga	1,242·7	1,338·9	—	96·2
1906—1910. « «	1,685·7	1,625·6	60·1	—
1911.	2,082·2	1,830·5	251·7	—
1912.	2,212·1	1,962·8	249·3	—
1913.	2,075·3	1,904·8	170·5	—

Hogy áruforgalmunkban minő részt veltek korábban a tőlünk elszakított területek s kereskedelmünk mekkora volt azokkal az új államalakulatokkal, amelyek a volt Ausztria töredékeiből önállósultak, azt csak nagy vonásokban tudjuk jelezni.

Kivitelünknek eddig a mezőgazdasági termelés volt a legbőségesebb forrása, nevezetesen az állattenyésztés és a növénytermelés.

Az állattenyésztés termékeiből a szarvasmarhakivittelt kell elsősorban említenünk, amiből 1913-ban 347,318 darabot vittünk ki. A főfogyasztó Ausztria volt, mely 20,000 darab híjján az egész mennyiséget átvette, főleg a mai Ausztria, sokkal kisebb részben annak cseh és olasz uralom alá került területei számára. 132,000 darabot megmaradó központunkról indítottak útnak, de elég nagy a cseh és román megszállás területéről exportált mennyiség is.

A sertéskivitel 893,192 darabot tevő mennyiségét jóformán kizárólag Ausztria vette át, főleg a mai Ausztria. A kivitelnek mintegy fele ugyan a megcsontított Magyarországról indult ki, azonban a sertés s a kukorica is a délszláv megszállás vidékéről való, másik felében Horvátország s a román megszállás alá került vidékeink részesednek.

Ló kivitelünk 46,567 darabnyi mennyiségéből több mint felerészt a mostani Ausztria vásárolt, de jutott a cseh és lengyel részekre is, továbbá Romániára, Német- és Olaszországra. A megmaradt magyar terület közel 27,000 lovat exportált, a megszállás alá került lótenyésztő vidékeink egyenként 4--5000 darabot szállítottak.

Az eleven szárnyas 6·3 millió darabbal került külföldi piacra, kétharmadában Ausztriába (a mai Ausztriába s a cseh részre), egyharmadában Németországba; Svájc, Olaszország szintén vásároltak kisebb tételeket. Közel négymillió darabot megmaradó központi területünkön adtak fel, bár ez nemcsak termelő-, hanem gyűjtőhely gyanánt is szerepelt. Szárnyasból közel kétmilliónyi behozatalunk is volt, főleg Szerbiából s elsősorban központi területünkre.

Leölt szárnyast közel 140,000 mm-át vittünk ki, elsősorban a mai Ausztria használatára, azután Németország, Anglia számára s a cseh és olasz uralom alá került osztrák tartományokba. A kivitel kétharmada központi területünkről indult ki; említésreméltó még a délszláv megszállás alatti vidék közvetlen exportja is.

Tojás kivitelünk 354,000 mm volt, megmaradó területünknek mintegy 30%-os részesedésével. A kivitel felezésben Ausztriába (főleg a mai Ausztriába), harmadrészen Németországba irányult; kisebb mennyiségeket vittünk ki Svájcba és Nagybritanniába.

Disznósírból és szalonnából 225,000 métermázsát vittünk ki, legnagyobb részét Ausztriába, annak német és cseh vidékeire. Az export leginkább központi területünkről indult ki, nagyrészt a délszláv megszállás alá került vidékek árujából.

Friss húsból 134,000 métermázsát adtunk el s ebből 100,000 mm került a mai Ausztriába, nem egészen 10—10,000 annak cseh és olasz kézre jutott részeibe. A kivitel fele központi területünkről való.

A hozzánk érkezett 69,000 métermázsa friss hús fele Szerbiából való, azután Ausztria lengyel része, Románia s a bécsi piac szállítottak legtöbbet, főleg Budapestre, kis mértékben a nyugati határszélekre.

A növénytermelés eredményeiből elsősorban a gabonaneműek érdemelnek említést, amikből 13·5 millió métermázsát szállítottunk külföldre. 12·4 millió Ausztriába irányult és pedig elsősorban a mai Ausztria területére s azontúl egy és két millió métermázsa közt ingadozó mennyiségekkel Ausztriának cseh, lengyel és délszláv uralom alá került részeibe. A kivitelből 7·9 millió métermázsát központi területünk indított útnak, 3·5 milliót a nyugati határhoz közel eső, a cseh megszállás alá került részek küldtek a mai Ausztriának s a cseh és lengyel tartományoknak.

Liszkivitelünk a 8 millió métermázsát haladta meg s kisebb mennyiségekkel minden piacot fölkeresett, de 7·2 milliót Ausztria részére szállított, főleg a mai Ausztriának (2·6 millió), azután a cseh és lengyel uralom alá került vidékeknek (2·2, illetve 1·4 millió). Budapesti nagy malmaink révén a kivitel zöme (5·1 millió) központi területünkről indult ki.

A hüvelyesekből való 522,000 métermázsa kivitelünk sokféle oszlott el; Ausztriára (még pedig főleg annak olasz és német részeire) 153, Németországra 106 ezer mm jutott. A kivitelből 162,000 mm került ki központi kereskedelmünkből, kisebb a részesedése a cseh és délszláv uralom alá került vidékeinknek.

Friss gyümölcsexportunk — amelynek mennyisége annyira ingadozó — 1913-ban 376,000 métermázsát tett, kétharmadában Ausztria, egyharmadában Németország javára. Ausztriába főleg a német s azután a lengyel részekre szállítottunk. Központi területünk szerepe ezeknél a szállításoknál nem olyan túlnyomó. A román megszállás alatt levő vidékeink főleg almakivitelükkel válnak ki. Behozatalunk közel 200,000 métermázsájából is az almára jutott legnagyobb rész s leginkább a mai Ausztriából érkező árú volt.

Friss zöldségből és főzelékféléből közel 800,000 métermázsát exportáltunk (ennek majdnem fele hagyma volt) ismét több európai állam felé, amelyek közül Németország válik ki, közel 136,000 és Ausztria 547,000 métermázsányi

vásárlással. Ez utóbbit főleg a mai Ausztria vette. Szállításunknak több mint fele központi területünkről való, ez látta el a német kivitel legnagyobb részét s az osztrák

I. Nyersanyagok.

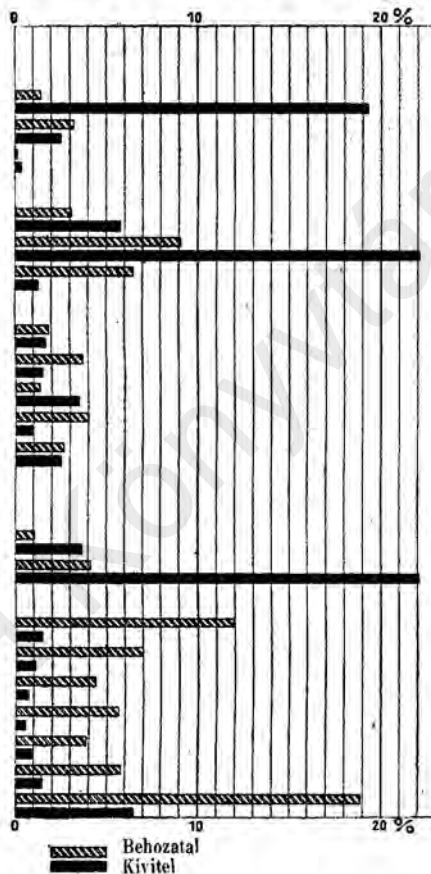
1. Élelmezési és élvezeti cikkek :
 - a) az állatországból
 - b) a növényországból
 - c) az ásványországból
2. nyersanyagok a mezőgazdaság és ipar részére :
 - a) az állatországból
 - b) a növényországból
 - c) az ásványországból

II. Félgyártmányok.

- Vatták és fonalak
Kikészített bőrök
Faipar félgyártmányai
A kohászati és fémipar félgyártmányai
Egyéb félgyártmányok

III. Gyártmányok.

1. Élelmezési és élvezeti cikkek :
 - a) mezőgazd. termékei
 - b) ipar termékei
2. A textilipar gyártmányai
 - a) pamutból
 - b) gyapjuból
 - c) egyéb anyagokból
3. Konfekcionált árúk
4. Vasárúk
5. Gépek, készülékek
6. Egyéb. gyártmányok.

Magyarország külkereskedelmi forgalma az 1911—1913. évek átlagában az összes behozatali és kiviteli érték százalékában.

export felét is. A 132,000 métermázsa behozatal Ausztriából (főleg a déli tartományokból), Olaszországból, Németalföldről s Egyiptomból érkezett, központi területünkön kívül leginkább a cseh megszállás vidékeire.

Mezőgazdasági iparunk legfontosabb terméke a cukor. 2·4 millió métermázsa fogyasztási és 1·7 millió mm nyers cukrot osztottunk szét a világ minden tája felé, főleg Brit-Indiába, a Levanter s Angliába s jóformán semmit Ausztriába. Cukorbehozatalunk 278,000 mm volt, leginkább Ausztriából, a cseh vidékekről s központi területünk után főleg a csehek által megszállt megyéinkbe.

Söriparunk termékeiből 85,000 métermázsa került kivitelre, központi területünkön kívül leginkább Horvát-Szlavonországo kból. A kivitel fele Ausztriába irányult, a horvát termelést inkább Bosznia vásárolta. A sörbehozzatal 575,000 mm-ja legnagyobb részét a mai Ausztriából, egyötöd részben Csehországo kból került hozzánk.

Szesztermelésünk ből 155,000 mm került külföldre, kisebb mennyiséget vett át Szerbia, a többi t Ausztria, főleg a német, kisebb mértékben a cseh és lengyel rész. Az export nagyobb fele központi területünkről való; jelentékeny hányad ered a csehek által megszállt vidékeünkről.

Borkivitelünknék az egy millió métermázstát meghaladó tömegét majdnem kizárólag az osztrák kereskedelem vette át, még pedig túlnyomóan a mai Ausztria, kisebb mértékben a cseh részek. A kivitelnek több mint fele központi területünkről eredt s utána a délszláv és román megszállás alatt álló területek részesedése említésreméltó. A borbehozzatalnak 440,000 métermázstát tevő mennyisége leginkább tengeren jött Isztriából és Dalmáciából.

Az olajos magvakból 120,000 métermázsan yi kivitelünk főleg az ország központjából s majdnem kizárólag Ausztriába irányult. Behozatalunk 360,000 métermázstás mennyisége nagyrészt tengerentúli termék.

Heremagvakból 56,000 métermázstát szállítottunk külföldre, Németországo n kívül főleg Ausztriába, ennek is leginkább cseh, azután lengyel és német részeire. A kivitel fele központi területünkről történt. A behozatal 29,000 métermázstája olasz, osztrák és francia eredetű.

Mezőgazdasági termelésünk fontosabb termékei közül még a nyers bőrök szerepelnek, mintegy 145,000 métermázstával a kivitelben és 155,000-rel a behozatalban. A kivitel Németországo n kívül főleg Ausztria felé irányult, inkább a német, kisebb mértékben a cseh részek felé. Központi területünk után a cseh megszállás alatt

lévő részek exportáltak legtöbbször. A behozatal sokfelől áradt, de több mint fele Ausztriából, annak lengyel, olasz és német részeiről.

Hosszú sorozata következik most azoknak a cikkeknek, amelyekből vagy mindig behozatalra szorultunk vagy megcsönkítésünk tartamára szűnik meg korábbi kivitelünk.

Ezek sorába tartozik a fa. Megmunkálatlan épület- és műfát 2·9 millió métermázsát szállítottunk ki, nemcsak Európa majd minden államába, de tengerentúlra is. Legjobb vevőnk Ausztria volt, főleg a cseh részek, továbbá Németország. Kivitelünknek több mint fele irányult Ausztria cseh tartományai felé; a szlavóniai fát inkább Németország vásárolta, keleti erdősegeink fája pedig Románián át indult útjára. Ugyancsak Románia szolgáltatta többnyire drótkötélpályán a magyar fűrészgyár határmenti romániai erdősegeiből a 2·4 milliós behozatal közel felét.

Bárdolt fából 1 millió mm kivitelünk és 870,000 mm behozatalunk volt. A kivitel a világ minden táját fölkereste, de főleg Francia- és Olaszországban s Ausztria német és cseh piacain talált vevőre. A behozatal majdnem kizárólag Ausztria német, délszláv és lengyel vidékeiről túlnyomóan központi területünkre érkezett.

Kiviteli többletünk legnagyobb volt a fűrészelt fából; az 5·2 milliós kivitellel nem egészen 2 milliós behozatal áll szemben. Ez a kivitel már túlnyomóan a románok által megszállt vidékeinkről eredt.

A textilanyagok és árúk nagy tömegénél főképpen az érdekelhet bennünket, hogy központi területünk kereskedelmi közvetítése mekkora szerepű volt.

A pamutból való szövőfonalak 98,000 métermázsás behozatalából, mely majdnem kizárólag Ausztriából érkezett, kétharmadrészben annak német és s egyharmadban cseh vidékeiről, központunk vett át legnagyobb részt, azután a keleti részek, majd Horvátország s a cseh uralom alá került vidékek.

A pamutszöveteknek 460,000 métermázsás behozatala — értékben egyik legnagyobb tétele kereskedelmi mérlegünknek — majdnem kizárólag Ausztriából érkezett, háromnegyedében a német és egynegyedében a cseh részekről. Bécsnek a közvetítőszerpe itt nagyon szem-

beötlő. Központi kereskedelmünk vásárolt több mint 300,000 métermázsát, az elszakított részek kisebb hányadokat.

A pamutból való kötött és köttszövött árúk (behozatal 52,000, kivitel 7000 métermázsá) majdnem kizárólag Ausztriából s főleg ennek német részeiről valók; központi területünk nagy vásárlásain kívül legfőljebb a Felvidék részesedése említésreméltó.

Lenből alig volt számottevő külforgalmunk.

Kenderkivitelünk 137,000 métermázsá volt, amelynek közel felét Németország vásárolta, leginkább délszláv megszállás alá került vidékeinkről. Központi területünk kenderkivitele azonban szintén számottevő volt s más piacokat is felkeresett. 39,000 métermázsás behozatalunk főleg Olasz- és Oroszországból, elsősorban központunk felé, kisebb részben a délvidékre irányult. Fontosabbak a len- és kenderszövetek, amelyekből közel 30,000 métermázsát importáltunk Ausztria német- és cseh vidékeiről. Ez utóbbi árúk legnagyobb része az ország központja felé irányult.

Jutabehozatalunk kizárólag tengerentúli eredetű s a központi területen s Nyugatmagyarországon lévő feldolgozó telepeinkre irányult. Jutaszövetekből és jutaszákokból behozatalunk 134,000 métermázsá volt, egytizede Angliából, a többi Ausztriából jött. 57,000 métermázsás kivitelünk Nyugatmagyarországból és központi területünkről indult ki s a Balkánállamokon kívül Ausztriát kereste föl.

Gyapjúból és gyapjúhulladékból 65,000 métermázsás kivitelünk körülbelül kétszerese a behozatalnak. Leginkább Ausztria cseh részeit kerestük fel s a kivitel elsősorban központunkból indult ki. A behozatal több irányból jött; Romániának, Németországnak volt benne legnagyobb szerepe s főleg a csehek által megszállt vidékünkre irányult.

Gyapjúszövetekből behozatalunk a 130,000 métermázsát meghaladta; kis német és angol szállítmányokon kívül felerészben Ausztria német, felerészben cseh területeiről; túlnyomóan központi kereskedelmünk vette át. Kivitelünk a behozatal egytizedéig ért csupán.

Férfiruhákból való 27,000 métermázsás behozatalunk főleg a mai Ausztriából s a cseh tartományokból inkább országunk központja felé törekedett s innen indult ki a

csekély kivitel is; a női ruhák útja ugyanez volt, bár a kész ruhák importja itt sokkal kisebb.

A konfekcionált árúk sorából a kalapokat érdemes említeni, amelyekből a nagy behozatali többlet főleg Ausztriából eredt, továbbá a fehérneműeket, amelyek ugyaninnen érkezve, elsősorban szintén központi területünk kereskedelmét gyarapították.

Külső forgalmunknak jelentékeny tétele volt a papíros, melyből 630,000 métermázsánál többet hoztunk be, majdnem kizárólag a mai Ausztriából és túlnyomóan központi területünk részére; a 168,000 métermázsas kivitel viszont főleg cseh megszállás alatti gyárainkból való s Ausztria német, cseh és lengyel részein kívül sok egyéb államban igyekezett elhelyezkedni.

Bőrbehozatalunk 132, kivitelünk 57 ezer métermázsát tett. Az import főleg Ausztria német részéből a megcsonkított Magyarország felé irányult; a kivitelben központi területünkön kívül északi Felvidékünk és Horvát-Szlavonországok is részesedtek s exportunk zömét Német-Ausztria felé küldtük. Bőrárukban 58,000 mm behozatal mellett 12,000 mm kivitel tudtunk elérni. E forgalomban az ország központjára volt a főszerep; amíg azonban a behozatal főleg Ausztriából eredt, addig a kivitel Németországban és a Balkán-Államokban is elhelyezte árúit.

Az üvegárúk behozatalában Ausztria szerepe majdnem kizárólagos; öblösüveget főleg a cseh tartományokból, táblaüveget ugyaninnen s a német részről is hoztunk be.

A vasgyártmányok közül említésreméltó a pléh-edény, melynek behozatala Ausztria német és cseh részeiről főleg központi területünk felé irányul s ugyanakkora (54,000 mm) kivitele cseh megszállás alatt lévő gyárainkból történt. Szerszámokat, csavarokat, szegeket főleg Ausztria német részeiből szereztünk s leginkább az ország központján vettük át.

A gépipar termékei közül a stabil-gőzgépek behozatala érdekelhet bennünket; ez 28,100 métermázsát tett, főleg cseh vidékről eredt s leginkább központi kereskedelmünk felé irányult. Az egyéb hőmotorok 54,000 métermázsányi behozatalában német és amerikai gyártmányokon kívül főleg osztrák árú szerepel, de már inkább a német részeiről s újra az ország központja felé gravitálva.

A mezőgazdasági gépek nagy mennyiségéből (236,000 métermázsa) központi területünkön kívül a csehek által megszállt vidék is nagyobb tömeget vásárolt; a behozatalban Németország s Anglia kisebb, Amerika nagyobb mennyiséggel szerepelt, de Ausztria német és cseh részei ismét messze elől jártak. Kivitelünk Ausztrián kívül főleg Romániát és Oroszországot kereste föl, inkább az ország központjáról.

Textilipari gépeinket Ausztria, Németország és Anglia szállította. Varrógépbehozatalunk (39,000 métermázsa) első sorban Ausztriából s azután Németországból és Angliából származott, főleg központi kereskedelmünk javára.

A keményítőtől jelentéktelen behozatalunk mellett 200,000 métermázsat meghaladó kivitelünk volt, majdnem felében a Felvidékről.

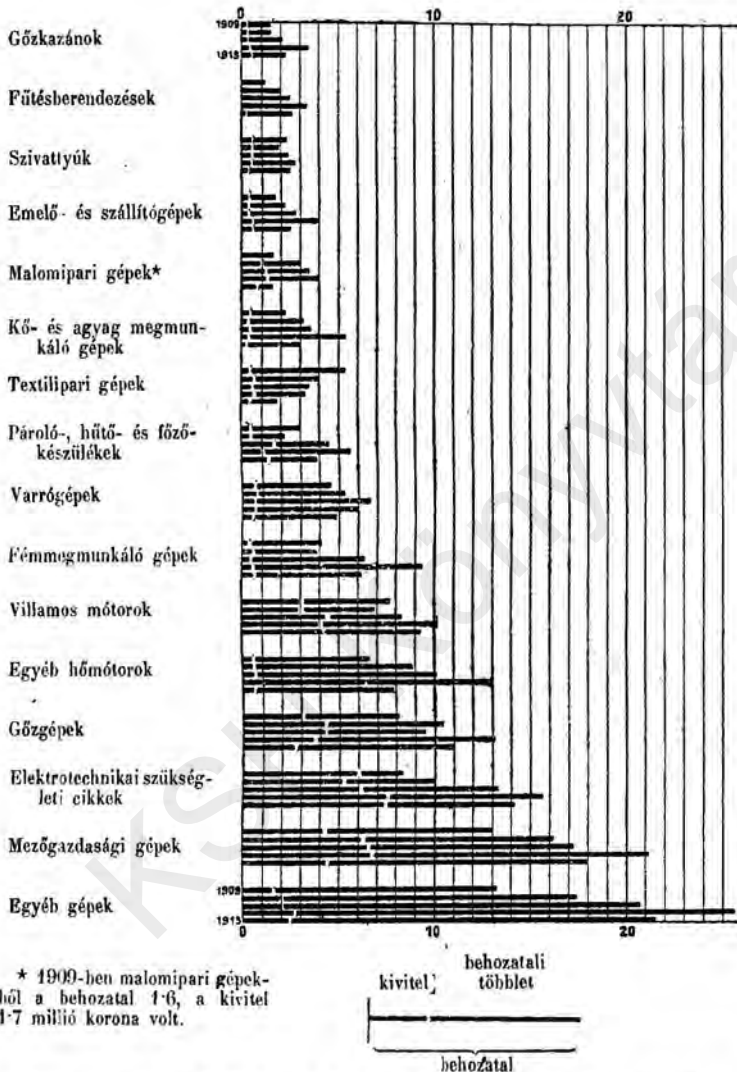
Csekély szappankivitelünk Ausztria és Bosznia felé irányult, országunk központjáról s Nyugatmagyarországról; ennek közel tízszerese azonban a 150,000 métermázsat meghaladó behozatal, mely túlnyomóan Ausztria német részeiről eredt.

19,000 métermázsa gyufabehozatalunk főleg Ausztria német részéből Magyarország központja felé tartott, a 35,000 mm kivitel azonban nagyrészt a Felvidékről eredt.

E felsorolásnak a behozatalnál majdnem mindig Ausztria német és cseh részeit kellett említenie, a kivitelnél pedig központi területünkön kívül — amely az egész országról gyűjtötte s az egész országba osztotta szét az árut — többnyire csak iparos Felvidékünket. A Felvidéknek a csehekkel való kereskedelmi összeköttetése eddig is élénk volt; egyéb megszállt területeink sokkal kevésbé érintkeztek gazdaságilag azzal az állammal, amelyhez most csatolták őket, mert alig volt kicserélni, illetőleg esetleg kínált árújukért kapni valójuk.

Az ország megcsonkítása után kereskedelmünk csak lassan tudta újra szőni azokat a szálakat, amelyek a külföldhöz s még lassabban azokat, amelyek elszakított területeinkhez fűzték.

Kezdetben csak egy út volt számunkra nyitva a külfölddel való érintkezésre: az, amely Ausztrián át vezetett. Sok egyéb mellett ez is egyik oka annak, hogy az osztrák, főleg bécsi közvetítő kereskedelem járószalagjáról nem tudtuk elszakítani magunkat. Lassan megnyíltak

Magyarország gép-behozatala és kivitele az 1909—13. években millió koronákban.

később a határok más irányban is: először Csehország felé, mely ipari áruinak közeli piacot keresett, később kelet- és délfelé is; gyakran meglátszik azonban ma is, hogy a határsorompók megnyitása mennyire önérdékből történik, mert azok le is zárulnak mindannyiszor, amikor szomszédaink érdeke mást kíván vagy szorongatott helyzetünket ki akarják használni.

1920-ban külkereskedelmünk képe még nagyon fonák volt; a kifosztott ország azt vásárolta, amit hajlandók voltak neki adni s szinte végeladásszerűen azt nyújtotta, amije a háború, a belső forrongások s a megszállások után még megmaradt. Az élelmiszerek elég nagy szerepe a behozatalban, a használt gépeké a kivitelben szomorú jellemzői ez év külkereskedelmi forgalmának.

Az 1921. év forgalma már inkább gazdasági jellegű; a behozatalban azok az árúk szerepelnek, amelyeket a megcsonkított ország maga nem tud kellő mennyiségben előállítani, a kivitelben pedig azok, amelyeket a hazai termelés — sajnos, nem nagy mennyiségben — feleslegként elő tudott állítani. Fokozódott a forgalom 1922-ben. Az utolsó két évi főbb tételek ismertetésénél igyekszünk megvilágítani azt a forgalmat is, amelyet elszakított részeinkkel bonyolítunk le. Bár azok termelésére most már más gazdasági területek is igényt tartanak, fogyasztásukat pedig ugyancsak mások is igyekeznek ellátni árúkkal: ez adatok egyes árúknál arra lesznek jellemzők, hogy az elszakítás minden igyekezete dacára a gazdasági egymásrautaltság mégis mily erősen jelentkezik, másoknál pedig arra, hogy az elkülönítő törekvés eléggé érvényesült.

A vámtarifa csoportjai szerint haladva, a gyarmat-árúk sorában a kávénak mintegy 25,000 mmázsás behozatala ötlük szemünkbe, német, olasz, németalföldi, osztrák közvetítéssel, de egyenesen Braziliából is. Csekély kivitelünket (mintegy 1000 mm) a román megszállás alá került magyar részekre küldjük. Fűszerféléből borsot és egyéb tengerentúli árut szerzünk, növekvő mennyiségben, 1922-ben 9000 mm körül; kivitelünk főleg paprika, mintegy 7000 mm a szomszédos államokba, köztük a megszállt területekre is s azonkívül Németországba. A déli-gyümölcsök közül a citrom szerepel a behozatalban nagyobb mennyiségben (24,000 mm) Olaszországból; úgy

ennek, mint a többi déligyümölcsnek forgalma 1922-re nagyot csökkent.

A cukorbehozatal viszont majdnem megháromszorozódott s 1922-ben nincs sokkal alul a 87,000 mm-án, mely németalföldi, Egyesült-Államokbeli, kanadai származású, de sokat veszünk Németországból, Csehországból, kisebb mértékben cseh uralom alá került Felvidékünkről. Az 1922/23. évi cukor-kampagne megkésett; hazai termelésünk elég nagy fölöslegéből 1922-ben semmit sem vittünk ki, sőt míg 1921-ben 23,000 mm melasszt vittünk Ausztriába, 1922-ben ebből is 46,000 mm behozatalunk volt főleg Németországból.

Nyers dohányt 1921-ben 10,000, 1922-ben 25,000 mm-t szereztünk, főleg Németalföldről s 1921-ben körülbelül ugyanannyit, a következő évben közel 35,000 mm-t vittünk ki, főleg Csehországba. Dohánygyártmányokban való forgalmunk jelentéktelen.

Nehéz egyelőre képet adni a gabonának s őrlményeknek, régi külkereskedelmi forgalmunk legfontosabb exportjának alakulásáról, az 1922. évi kivitel eltolódása miatt.

Behozatalunknak mindkét évben főtétele a hántolatlan rizs, 1921-ben közel 140,000, 1922-ben 120,000 mm-ával, Olaszországból, de tengerentúlról is, továbbá a kukorica, 1922-ben jó ötszörösével az előző évi 11,000 mm-ának. A kukorica délszláv és román megszállás alatt lévő magyar területekről jött, továbbá Bulgáriából. A gabona- és őrleménykivitel 1921-ben 2·4 millió mm volt, 1922-ben csak 2·1 millió, de máris látni azt az átalakulást, hogy az utóbbi évben nagyobb a szerepe a feldolgozott árúnak: lisztnek (1·63 millió mm), malátának (127,000 mm), árpagyöngynek stb., míg az előző évben inkább előtérben voltak a nyerstermékek. Lisztünknek s a gabonaneműeknek is legjobb piaca Ausztria, azután Csehország s főleg a megszállt magyar területek; malátánk több nyugati államban eltudott helyezkedni s ezenkívül Jugoszláviában is, részben magyar területeken.

A gyümölcsfélékből behozatalunkban csak az alma, körte figyelemreméltó, mintegy 19,000 mm-ával, főleg román megszállás alá került vidékeinkről; kivitelünkben a szőlő, alma, szilva, cseresnye, meggy, barack szerepelnek a terméstől függően változó mennyiségben. Szőlőn-

ket Lengyelországban helyeztük el, az almát, szilvát Olaszországban, a barackféléket Ausztriában, Német- és Csehországban.

A behozatalban csökkent, a kivitelnél nőtt 1921-ről 1922-re a különféle olajos magvak és vetőmagvak forgalma; viszont a hagyma 1921. évi 130,000 mmázsás forgalma a következő évben 50,000-re apadt. Nőtt a cirokszakáll és nád kivitele is (35,000, illetőleg 21,000 mm), főleg Német- és Olaszországba, míg a szénaexport nagy része megszállott Felvidékünkre irányult. 1921. évi 209,000 mmázsás burgonyakivitelünk, melyet Ausztria kapott, 1922-ben elenyésző csekély volt s helyette közel 110,000 mm-át hoztunk be, felében a Felvidékről.

Jöllehet 1922-ben is több ízben voltak állatkiviteli korlátozások, az élőállat-export 1921-hez képest annyira föllendült, hogy szinte szeretnők újabb állatszámállással megállapíttatni, hogy ez az iram nem túlgyors-e? Mintegy 37,000 szarvasmarhát és borjút vittünk ki 1921-ben, a következő évben már 110,000-et; juhot, kecskét 11,000-rel szemben 32,000-et, sertést, malacot 10,570-nel szemben 70,000-et, lovat stb. 950-nel szemben közel 13,500-at. Az állatkivitel kétharmada Ausztriába irányult; sokat szállítottunk — főleg szarvasmarhát és sertést Németországba, leginkább sertést Csehországba, többnyire lovakat Olaszországba, különféle állatokat egyéb nyugati országokba.

A hazai baromfi is kezdi megtalálni korábbi piacait; 1921-ben egy negyedmillió drb élő baromfit s 15,000 mm leölt baromfit szállítottunk külföldre, 1922-ben ez az export még nagyobbra növekedett. Olaszországon, Ausztrián, Németországon kívül Németalföld és Anglia a magyar baromfi fővásárlói, bár ez utóbbi piacon a fagyaszott tengerentúli árú erős versenyével kell küzdenünk.

A tojáskivitel 18,000 mm-ről 30,000-re nőtt; főleg Svájc, de Olaszország, Franciaország és Anglia is vásárolják. Angliában a dán tojás versenye erős. A nyersbőrök exportja 1921-ben 36,000 mm felé járt, 1922-ben csak 23,000 mm volt; főleg Németország, Svájc és Franciaország a vásárlók. A behozatal mintegy 4000 mm-nyi. Tollkivitelünk 21,000 mm-ről 26,000-re nőtt, főleg Németországba.

Az 1921. évi 25,000 mmázsás amerikai zsírbehozatal a következő évben valami kevéssel még növekedett is.

A borkivitel, dacára az 1921-ben felmerült nehézségeknek, közel 500,000 mm-ával nőtt s 1922-ben 860,000 mm-át tett, főleg Ausztria, Németország, Svájc, Lengyelország s cseh uralom alatt lévő Felvidékünk számára. Nőtt friss húskivitelünk is, a 77,000 mm-át meghaladva, leginkább Amerika felé; szalámi- és kolbászkivitelünk (közel 14,000 mm), Nyugat felé, de főleg Ausztriába.

A szén újabb külforgalmi adatait már említettük; a faanyag az ország megcsonkítása óta átvándorolt az importárúk közé. Évi tűzifaszükségletünk közel 10 millió mmázsásnak látszik; 1921-ben nagyobb részét Felvidékünkről szereztük, a következő évben Erdélyből; Csehország és Románia változó kegyétől függ, hogy melyik oldalon nyílik meg a határ. A hazai faipar növekvő elfoglaltságára vall, hogy a bányafa kivételével minden faneműben növekedett 1921 óta a behozatalunk. A fenyőgömbfának $1\frac{1}{2}$ millió mm behozatala főleg a Felvidékről ered; a bárdolt és fűrészelt fenyő 3·7 milliós importja pedig leginkább Erdélyből, a bányafa (1922-ben 0·8 millió, az előző évben 1·2 millió mm), ismét főleg a Felvidékről.

Vasérből majdnem 1·5 millióra növekedett a behozatalunk, főleg elszakított felvidéki bányáinkból; kivitelünk pedig, mely 1921-ben 1·4 millió mm volt, egytizedére süllyedt. Gépeket 130,000 mmázsát hoztunk be, főleg Ausztriából és Erdélyből. A nyers és égetett mész 700,000 mmázsás behozatala a Felvidékről ered; amerikai foszfátot 1921-ben 115,000 mmázsát importáltunk, 1922-ben semmit. A cserzőanyagok behozatala is növekvő; tömegben legfontosabb a 65,000 mm tölgy- és fenyőkéreg, mely főleg a Felvidékről való.

A textilanyagok, fonalak és készárúk kereskedelmi forgalmát ismét nehezebb megítélnünk, mert a mennyiség jelzése itt legkevesebb támpontot ad az érték megbecslésére. Nyerspamutbehozatalunk több mint kétszerese (22,000 mm) az előző évinek, sokkal több a pamutfonalak és cérnák behozatala is (42,000 mm.), ellenben a pamutszöveteknek és kötött pamutárúknak 1921. évi 124,000 mmázsás behozatalát nem értük el egészen. A kenderbehozatal 21,000 mmázsás mennyisége korábban főleg megszállt Délvidékünkről eredt, 1922-ben már az olasz behozatal is szerephez jutott. A jutabeho-

zatal (54,000 mm körül) tudvalevőleg Britindiából ered, a zsákárúk 30,000 mmázsás tömege felében Ausztriából, a kötélverő árúkból való növekvő kivitelünk piaca 1921-ben jóformán kizárólag a román megszállás alá került magyar vidék volt, 1922-ben a nyugati külföld is. Nyers gyapjúkivitelünk 1922-ben 43,000 mm mennyiségével jóval mögötte marad az előző évi, közel 69,000 mmázsának; a gyapjuszövetek behozatala pedig (Csehországból, Angliából, Ausztriából, Lengyelországból) az előző évi színvonalat egy negyedével meghaladva, 39,000 mmázsát tett. Selyemárúbehozatalunk csökkent, selyemfonalkivitelünk emelkedett, de a forgalomba került árúk mennyisége jelentéktelen.

Több mint 230,000 drb férfikalap, 75,000 nőikalap, 18,000 esernyő behozatala terheli mérlegünket, főleg az osztrák, német és olasz kereskedelem javára; 1921-ben 170,000 férfikalapot szállítottunk a román uralom alatt lévő magyar területekre, 1922-ben a kivitel csak 25,000 drb volt. A férfi- és nőiruhák s a fehérneműek behozatala 1921-ben jelentékenyen nagyobb volt, mint 1922-ben.

Egyre súlyosabb tehernek látszik a papírféléknek beszerzése; 1922-ben 200,000 mm kész papírt hoztunk be, főleg Ausztriából; 1921-ben jóval nagyobb volt a szerepe elszakított Felvidékünk importjának. Viszont a bőrárúk forgalma némi javulást sejtet: 1921-ben 34,000 mm kikészített bőrt hoztunk be s közel 10,000 mm cipőt és cipőfelsőrészt; 1922-ben az előbbieket behozatala a 24, az utóbbiaké a 8 ezer mmázsán alul maradt s kivitelünk némileg emelkedett. A gyalult faárúk behozatala 10—14,000 mm, a kivitelben a bútorok máris nagyobb tömegűek (23,000 mm), mint 1921-ben s parkettből, furnérból, hordókból szintén növekszik a kivitelünk. Bútorárúinkat Erdélyen kívül a nyugati államok vásárolják. Üvegárúkból 1921-ben 150,000 mm behozatalunk volt, 1922-ben 90,000 mm. Figyelemreméltó azonban, hogy míg palacküvegből 1921-ben 32,000 mm behozatallal szemben csak 20,000 mm kivittél érhattünk el; 1922-ben már a 13,000 mm behozatallal kivitelünk egyenlő nagyságú volt, jobbra román uralom alá került vidékeinkre. A kőárúk forgalmából a cement említésreméltó, ebből 1921. évi, mintegy 70,000 mmázsás kivitelünk 1922-ben már több mint negyedmilió mmázsára emelkedett; piacunk főleg Ausztria;

az előző évben az elszakított magyar területek is sokat vásároltak. Az agyagárúk behozatala 1921-ben s 1922-ben 135,000 mm volt. A legfontosabb tételek itt a keramitis a porcellánárúk; kivitelünkben viszont a téglá és a cserép, amelyekből 1921-ben mintegy 43,000 mm-át, 1922-ben pedig több mint egymillió mm-át exportáltunk. Ausztrián és Jugoszlávián kívül a cseh és román megszállás alá került magyar területek a vevőink.

A nyersvas és vasárúk forgalmánál ki kell emelnünk, hogy az 1922. évi 300,000 mm nyersvasbehozatal majdnem háromszorosa az előző évének, nagyra nőtt (250,000 mm) az ócskavas-import is, de már a rúdvas, pléh, vascsővek, tengelyek, szegek, csavarok, szerszámok s a különféle kész vasárúk importja jelentékenyen csökkent. Ezek egy részéből viszont kivitelünk erősen emelkedett s vevőink közt a román és délszláv megszállás alatt levő magyar területek a legfontosabbak.

Ólomból, rézből és egyéb nem nemes fémből való anyagbehozatalunk az 1922. évi 123,000 mm-átszával szintén háromszorosa az előző évének; kivitelünk a gyártmányokból valamennyit nőtt, az anyagokból csökkent. A gépekből való forgalmunkban a 93,000 mm behozatal 178,000-re nőtt, a 105,000 mm kivitel pedig negyedmillióra. Kivitelünk nagyrésze keleti és déli elszakított területeinkre irányul; a kivitelben nagyobb szerepűek a mezőgazdasági és malomipari gépek, a behozatalban a textilipariak. A villamos gépek csekély behozatala csökkent, a kivitel 25,000 mm-val az előző évi szintét jóval meghaladta. A járművek forgalmában a kerékpárok csökkenő szerepe okozott visszaesést.

A vegyeszeti nyersanyagok közül a szódnának, marószódnának behozatala fontos, melyek többnyire elszakított területeinkről érkeznek, részben növekvő mennyiségben, azután a trágyasók és chilisalétrom, melynek behozatala 17,000 mm-val több mint négyszerese az előző évének; a kivitelben a borkőn, borseprőn kívül a keményítő emlitésreméltó, szintén növekvő mennyiséggel.

Gyertyaárúkból mindkét évben behozatali többletre szorultunk, gyufából is, de az 1921. évi nagy behozatal jelentékenyen leapadt; szappanból 1922-ben már kiviteli többlet mutatkozik.

Bár az 1922. évről nyújtott kép még nem mutatja

külforgalmunk további fejlődésének tiszta képét, abban a tekintetben kedvező jeleket állapíthatunk meg, hogy egyfelől mezőgazdasági termékeinkből többet nyújthattunk már a külföldnek, másfelől pedig behozatalunk sem áll oly kizárólagosan használásra vagy elhasználásra szánt kész árukból, hanem részben oly ipari anyagokból, melyeknek tovább megmunkálása nálunk történik s a gyártmányokkal újból exportra jelentkezhettünk. Fogadjuk azonban még mind a kettőt bizonyos óvatossággal. Mezőgazdaságunkon két egymást követő jó esztendő segített: szolgáltató képességét kedvezőtlenebb évek rosszabb megvilágításban mutathatják be. Iparunk fejlődésének nagy segítsége a megélhetésnek a külföld leg több államához viszonyított olcsóbbtsága s az, hogy anyagainak egy részét szintén gyöngye valutájú országokból szerezheti be (Ausztria, Németország). Felőtli, hogy számos árúnál 1921. évi feleslegünk még túlnyomó részben cseh és román megszállás alatt lévő területeinkre irányult, a következő évben pedig egyebütt keresett elhelyezést; az onnan szerzett anyagainkat pedig szintén sok árúnál egyéb eredetűvel kellett fölcserélnünk. A zaklató határozatokon kívül e változásnak egyik főoka lehet valutáris értékeink távolodása. Bármennyire átmenetinek tartjuk is ezt, azt a következményét, hogy gazdasági kapcsolataink egyik évről a másikra meglazultak s az elszakított területek szükségletét más oldalról fedezték, nagyon komolynak kell tekintenünk.

Hogy 1922-ben behozatalunkban a készárúk szerepe nem oly túlnyomó, azt sem fölszereltségünknek nem köszönhetjük, sem ipari termelésünk fokozódásának (bár ez is értékelhető), hanem főleg annak, hogy valutáris okokból a nem föltétlenül szükséges behozatalnak útját állották. S itt jutunk a tetszetősebbre vált külforgalom legkritikusabb pontjához: a növekvő termelés s a szinte erőltetett kivitel dacára külkereskedelmi mérlegünk passzivitása egyre jobban megterheli az országot. Az 1921. év külkereskedelme 20·7 milliárdnyi behozatali többlettel járt; 1922 első három negyedében már 34·7 milliárd volt a behozatal többlete s az év utolsó negyede ezt a passzivitást a csökkent koronaárfolyam mellett már 75·1 milliárdra emelte.

XI. ÁRVISZONYOK.

A mérhetetlen drágaság, amelynek ha egyik fejét lenyiszálják, kettő nő helyette újból, egyik állandó és mindig élesebb panasza a megcsönkített Magyarország lakóinak, akik kétségbeesve néznek körül a külföldön, valamint a tőlünk elszakított területeken s a hírek apró morzsáiból, amelyek innen is, onnan is érkeznek, azt böngézik ki, hogy a legtöbb vonatkozásban mindenütt jobbak az állapotok, mint nálunk s ez a megcsönkített ország egyéb szenvedései mellett még a drágaság rendkívüli terhe alatt is roskadozik.

Ezt a panaszt, amely némely részében tárgyilag is indokolt, minden részében pedig sok szubjektív keserűségnek és nyomorúságnak a forrása, érdemes számszerűleg is megvilágítanunk.

Nyilvánvaló, hogy a hosszú háború mohó anyag és értékfogyasztása az anyagokat, árukat ritkábbakká, tehát kapósabbakká tette s egyre több pénz (a pénz alatt itt a világszerte szokásos csereeszközt, az aranyat értve) kellett az áruk megvásárlásához. Az áruk értékének a szokásos pénzmennyiség értéke fölé való emelkedése ingatta meg a kettő között azelőtt évtizedeken át csekély eltéréssel meglevő egyensúlyt s behozta a közforgalomba a világaritás jelszavát. A világaritás mutatja meg, hogy oly államokban, amelyeknek nemes valutája van s amelyek a termelés és forgalom tekintetében nincsenek nyűgös, kicsinyes korlátok közé szorítva, az áruért mennyivel több nemes pénzt kell adni, mint azelőtt.

A világaritás áradatai azt mutatják, hogy ma, körülbelül négy és félével a fegyverletétel után a nagy világpiacon 150—200%-os drágulás van. Bár hosszú idő óta megszűnt az anyagok esztelen tékozlása, az újabb ter-

melés nem tudja még kielégíteni a régóta felgyülemlett s kielégítésre váró szükségletet: az árú kevesebb, szükségesebb, tehát értékeesebb is, mint a pénz.

Ne tévesszen meg bennünket az, hogy közben voltak múlt időszakok, mikor némely árúban olyan fölösleg látszott, amely hirtelenében nemcsak maga nem tudott elhelyezkedni, hanem az árnívót az egész vonalon átmenetileg lejjebb nyomta. Nem lehetett itt még szó valószínűségi túlermelésről, csupán a termelés olyan mértékéről, mely a fogyasztóknak nem a szükségleteit, hanem a pillanatnyi vásárlóképességét haladta meg. S mert a termelés nem várhat sokáig arra, hogy a feldolgozásba fektetett tőkét visszakapja, a kelleténél hamarabb megijedve, szinte végeladást kezdett rendezni árúiból.

Ez volt az az időpont (1921 tavaszán, az amerikai gyapotárak csökkenésének idején), amikor a drágulás hullámzásának visszafordultát kezdték hinni s ezt a reménységet többen azzal a naiv okoskodással magyarázták meg, hogy a világháborúban oly tömeg ember pusztult el, hogy ezeknek elmaradt fogyasztása máris túlermelésre vezet. Ez az okoskodás nyilvánvalóan téves, hiszen a világháborúban elpusztultaknak fájdalmasan nagy tömege mégis csak elenyésző kicsi hányada az emberiségnek, de még kisebb töredéke a fogyasztóknak. A nagyobb igényű angol és amerikai háborús halottak csekély számával szemben mennyivel több orosz katona pusztult el, akinek primitív életszükségei alig érintik a világtermelést. Csak a háborúban körülzárt központi hatalmak lakosságának négy-öt éven át ki nem elégíthető s így feltorlódott textil-árúszükséglete sokszorosát teszi a háborús halálozások folytán elmaradt fogyasztásnak.

Ma is hallunk még itt-ott túlermelésről s nálunk gyakran idézik a cseh bányászat és ipar túlermelését is, pedig a világpiac szükségletéhez mérten ez mind nem túlermelés, hanem pillanatnyilag elhelyezkedni nem tudó árú, amelyet szabad mozgásában az államoknak elzárkózottsága, a közlekedésnek megbontott volta s a valutáknak az ingadozása akadályoz meg.

Az árak világparitásának hullámvonala valóban csak akkor indulhat meg, amikor a termelés utóléri a soká ki nem elégített fogyasztást, s az árúknak versenyképes elosztása kereskedelmi szerződések létesítésével, tilalmak

megszüntetésével újra meg nem indulhat. Ennek a bekövetkezésére is várnunk kell még, nemcsak azért, mert Európának nagy függő kérdései elintézetlenek s a békeszerződések — amelyeknek végrehajtása lehetetlen, okos revíziója pedig késik — szinte puskaporos hordókat gördítettek az egyes államok közé, bármely pillanatban felrobbanni készülök. És még egy okból késik a világtermelés rendjének, következésképpen a világparitás árák lejobb szállásának ideje, ami bizonyos mértékig *circulus vitiosus*: a nemes valutájú országok termelési költségeit a leromlott valutájú országok nem tudják megfizetni, ezért a termelés nem fejtheti ki teljes intenzitását, s amíg a fegyverletételkor a legyőzött országok fenyegető réme volt a munkanélküliség, most a nemes valutájú országok szociális és termelési bajait szaporítja ez.

Nekünk ez kevés vigasz, mert árviszonyainkat nem a világparitás igazítja csupán — amely nem mutat szélsőséges kilengéseket s emelkedő irányzata is lassú — hanem az aranyparitás is, mely valutánknak a békebeli arany koronához való viszonyát mutatja, jobb mérték híján pénzünknek külföldi értékelésével. Valutánknak az utolsó félév leszámításával való rendkívüli ingadozásai, amely ingadozások azonban rövid átmenet kivételével hanyatló irányzat felé törekedtek, részben az alább elmondandó állampénzügyi okok következményei.

Az áralakulások azonban szorosan tapadtak a korona sorsához, mikor ez esőben volt, siettek elválni tőle, s külön úton járni, mikor a korona emelkedett, s még erősebben függetlenítették magukat, mikor a korona stabilizálása, amelyet korábban egyedüli és gyorsan ható orvosszernek hirdettek, egyidőre bekövetkezett.

Az indexszámítás, a háború utáni gazdasági élelnek ez a népszerűvé vált hőmérője, egyre szédítőbb létráját mutatja az áremelkedésnek.

Hosszú ideig nyugodtan hangoztathattuk, hogy a korona belső vásárló ereje jóval fölötte áll pénzünk külföldi értékelésének. Ez volt az az időszak, amikor ipari üzeinket a külföldi megrendelések bér munka alakjában fölkeresték, mert itt a megélhetés költségeinek s a munkabéreknek viszonylag olcsóbb volta a termelés költségeit leszorította. Kedvező volt ez az állapot azért, mert a munkanélküliséget nagyon enyhítette; kedvezőtlen azért,

mert a nagyobb kereslet az áruk megvásárolhatóságát, ez utóbbi pedig a munkabéreket ismét drágította. Amikor a korona kissé hosszabb ideig állomásozott egy szintvonalon, az árak és bérek mindjárt emelkedni kezdtek s igyekeztek haladni a fõntemlített aranyparitás felé, amely 1922 végén átlagos számítással 500-szorosa volt az akkori árfolyamnak.

Ennek az áremelkedésnek még nincs vége, mert a világgpiaci áráktól való függésünkön kívül saját pénzünk külföldi értékelése, külkereskedelmi mérlegünk alakulása, államháztartásunk bajai mind közrejátszanak, mint rendkívüli árbefolyásoló tényezõk.

Nem lehet azonban szó nélkül hagyni, hogy a drágulásnak ezt a mértékét bizonyára lassította volna az, ha az áremelkedés fokozására való spekuláció kevésbé igyeckszik a várható — de be nem következett — veszteségeket előre leszámítolni és megfizettetni a fogyasztóval. A tagadhatatlanul gyors ütemben érkező újabb állami terhek igen gyakran szolgálnak alkalmul oly áremelésekre, amelyekbõl az új terhek fedezete sokszorosán kikerül; a késõbbi beszerzés költségességétõl való félelem megteremtette az utánpótlási ár kényelmes elméletét, amely az olcsóbban szerzett árut akkora nyereséggel igyekezett eladni, amely a normális hasznot biztosítaná a legpesszimistább módon számított jövõ beszerzés eshetõségeire is. Jogosult lett volna ez az eljárás, ha az utánpótlási ár számításánál egyöntetű árnívóra törekedtek volna; minthogy azonban a késõbb szerzett áru nagyobb költségeihez ismét hozzájárult bizonyos bőven számított pótlék a következõ beszerzés nehézségei címén, a veszteségnek az az árnyéka, amely az áruközvetítés mögött kísértett, de valóságban elõ nem lépett, többszörös indokolatlan drágítást okozott.

A mezõgazdaság terményeinél, mint említettük, szintén hasonló jelenség mutatkozott, a vidéki állatvásárok sokszor pánikszerű áresései a budapesti piac húsárain egyáltalán nem voltak érezhetõk; a budapesti tõzsde gabonaárjegyzései rendszerint kevés effektív eladás nyomán alakultak ki, amikor pedig 1922 végén — bár szintén csekély mennyiségekre szorítókozó — határidõs kötések történtek, ezeknek áremelő hatása azonnal érezhetõ volt.

Az a meggyökeresedett felfogás, hogy a búza ára diktálja nálunk az egyes cikkek áralakulását is, éppen a tőzsdei kötések folytán formailag igazolódott ugyan most is, de nem szabad elfelednünk, hogy a mezőgazda a búza árának kialakulására most sokkal kisebb befolyással van, mint korábban, mert a pénzgazdálkodásról, ahol lehetett, visszatért a terményben való cserére, ez pedig az ár-különbségek finomabb árnyalatait sohasem juttatja kifejezésre.

Ha az árviszonyok alakulását néhány adattal is meg akarjuk világítani, idézhetjük mindenekelőtt a nagykereskedelmi árakra vonatkozó adatokat egy külföldi összeállítás nyomán, amelyből Magyarország adatai hiányoznak ugyan, de amely élenken mutatja, mily eltérően emelkedtek a nagykereskedelmi árak a hadban vesztés, a győztes s végül a semleges vagy a háború által kevésbé érintett államokban: 1922 novemberében a nagykereskedelmi árak Németországban a békebeli árszínvonal 945-szörösére rúgtak, Csehországban 102-szeresre, Olaszországban 6-szorosra, Franciaországban 35-szörösre, Norvégiában 22-szeresre, Japánban 19-szeresre, Dániában 18-szorosra, Svájcban 17-szeresre, Angliában ugyanannyira, Németalföldön 16-szorosra, Svédországban és az Északamerikai Egyesült-Államokban 15-szörösre.

Az ily összeállítások mindig önkényesek, s attól függnek, hogy mily árúknak minő csoportosításban foglaltatnak bennük. A részleteket mellőzve, annyit még kiemelhetünk, hogy az áraknak a háború kezdete óta való lassú emelkedése 1917-ben ugrott először nagyobb magasságra, azután folytatólag növekedve, 1920-ban ismét lökészerűen emelkedett, a következő évben némi hanyatló irányt mutatott, 1922-ben azonban, különösen az év közepén túl, újra fölfelé tört.

Ha nem a nagykereskedelemnek, hanem a kisforgalomnak árait vizsgáljuk, meg kell állapítanunk, hogy az élelmiszerek drágulása mindenütt alulmaradt a ruházati cikkek drágulásán s a tengerentúli államokat érintette a drágulás folyamata legkevésbé. A békeárakkal szemben százalékokban kifejezve az 1922 szept. 30-án volt árakat némely államban szédítő számokat kapunk: ¹ így Ausztriá-

¹ Dálnoki és Hallósy: Közgazdasági Figyelő.

ban az élelmiszereknél 1.353,000 %-ot, Lengyelországban 101,358-at, nálunk 30,480-at, Németországban 15,327-et, Bulgáriában 2279-et, Csehországban 1005-öt, Finnországban 1065-öt, Olaszországban 398-at, Belgiumban 286-öt, Franciaországban 191-et, Norvégiában 128-at, Dániában 84-et, Spanyolországban 81-et, Svédországban 80-at, Angliában 72-öt, Svájcban 52-öt, Németalföldön 40-et.

A ruházati cikkek drágulásánál Ausztria 1.915,800% áremelkedést mutat. Magyarország 41,856 %-ot, Németország 25,900-at, Finnország 999-et, Olaszország 521-et, Franciaország 215-öt, Norvégia 142-öt, Anglia 140-et, Dánia 117-et, Svédország 105-öt.

A kispolgári tisztviselő vagy jobb munkáscsaládok békebeli tényleges háztartási költségeinek és szükségleteinek figyelembevételével az azóta történt árváltozások alapján készített megélhetési jelzőszámok szerint (D. Kovács Jenő számításai) nálunk a megélhetés drágulása a háború kitörése óta 1922 december végéig több mint 256-szoros; legjobban a ruházatkodás költségei drágultak (420-szorosra), azután a fűtés és világítás költségei, 389-szeresre. Az 1922. év folyamán, november kivételével, minden hónapban emelkedtek az árak, január, március, június és október hónapokban, több mint 10%-kal, február, április, május, augusztus és december hónapokban a 10%-on alul maradó hányaddal, de magában júliusban 48,7, szeptemberben pedig újabb 36,3%-kal. Az egész éven át a drágulás 322% volt, az év egyes hónapjaiban pedig (az 1921 december 31-iki árakat 100-nak véve) a következő:

Január	111,5	Július	258,2
Február	116,6	Augusztus	273,8
Március	134,5	Szeptember	373,6
Április	142,0	Október	413,2
Május	149,0	November	406,8
Június	173,6	December	422,0

Mindezek a számok azonban még alatta maradtak az aranyparitásnak, aminthogy az utolsó év árainak szinte lázas előretörtetése is azt mutatja, hogy az árak így akarják csökkenteni azt a távolságot, mely őket az arany-színvonalától elválasztja. Ez nyilvánul meg úgy a mezőgazdasági cikkek, mint az ipari termékek áránál, úgyszintén az értékpapiroknál. Ez emelte — szintén az utolsó

másfélévben — az ingatlanok árát is, ez utóbbiak legbiztosabb értékonzerválónak mutatkozván, áruk már az aranyparitáson is túl mozog, s a szántóföld holdja negyed- és félmillió K körül van.

Az áralakulások jellemzésére bemutatunk még néhány számot. Az élelmiszerek köréből a kenyér (barna kenyér), s a disznózsír a legfigyelemre méltóbbak. Ezeknek az 1914. évi június 30-án volt árát 100-nak véve, a további árak a következők voltak:

		Kenyér	Zsír
1916.	I. 15.	175·0	448·7
1918.	I. 15.	217·5	679·5
1920.	I. 15.	1275·0	6469·2
1922.	I. 15.	2287·5	9950·0
1922.	XII. 15.	43700·0	49101·8

A kenyéráraknak a háború folyamán való kisebb emelkedése természetesen az ármaximálásokkal függ össze.

A legismertebb értékpapiroknak az utolsó években való árhullámozását pedig a következő adatok mutatják:

	1920	1921 december végén	1922
Magyar hitel _ _ _ _	2070	1990	11,000
Osztrák hitel _ _ _ _	1190	1170	1850
Ganz-Danubius _ _ _ _	25,500	37,600	1.020,000
Ált. Kőszénbánya _ _ _	12,150	11,750	129,000
Salgótarjáni _ _ _ _	9475	5850	54,250
Rimamurányi _ _ _ _	4175	2860	12,400

A budapesti tőzsdén jegyzett értékpapírok ára 1922 év folyamán általában 463·2%-kal emelkedett; az 1921 december végi árfolyamot 100-nak véve, a vasművek és gépgyárak részvényei érték el a következő év végén viszonylag a legmagasabb árakat, 941·3-at, azután a bányák és téglagyárak részvényei 748·8-at, majd a közlekedési vállalatok következnek 635·6-tal. Legkisebb az áremelkedés a takarékpénztárnál (276·3) és a bankoknál (297·1).

XII. KÖZLEKEDÉS.

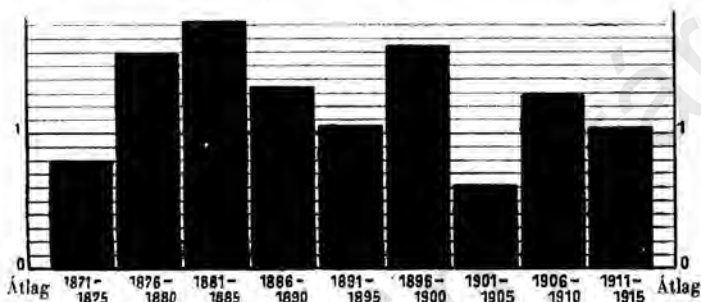
Több, mint félmillió ember (586,227) élt már 1910-ben Magyarországon a közlekedésből; ezek 51·8%-a azon a központi területen, ahol az ország főközlekedési vonalai összefutottak; román megszállás alá került a közlekedésből élő népesség 20·4%-a, a cseh megszállás területén élt 18·7%. Országos átlagban a lakosság 3·2%-a fűződik a közlekedéshez; a megcsonkított Magyarországon 4·1%-ra emelkedik az arány, a békeszerződéssel elszakított részen pedig csak 2·6%-ot ér el.

Közlekedési hálózatunkból kiesett a legfontosabb, a leghabzabosabb és legfüggetlenebb, a tenger. A magyarhorvát tengerpart jelentéktelenebb kikötőit nem is említve, egy fontos kikötőváros elvesztését kell siratnunk, Fiumét. Nem szólva azokról az egyéb áldozatokról, amelyeket a magyar állam ennek a városnak a fejlesztésére fordított, legyen elég kiemelnünk azt, hogy magának a kikötőnek a kiépítésére fordított állami kiadások 1870 óta 55.066,856 békekorona költséget emésztettek föl. Bár Fiume sorsa nemzetközileg még nincs tisztázva, valószínű, hogy Olaszország a békeszerződéseken és egyezményeken kívül megszerzett szupremáciájához ragaszkodni fog. Az elhagyott kikötő és kihalt város képe mutatja, hogy Fiume tengeri forgalmának azt a tápláló forrását, amelyet eddig a magyar mezőgazdasági és ipari termelés bőségében birt, elveszíti, mert minden egyéb szomszédos területnek meg van a maga megszokott útja a tengerhez más irányban.

Ma még korai arról beszélni, hogy Magyarország gazdasági megerősödése esetén hol fog újra föléledni a magyar kereskedelmi tengerészet. Amily érdeke gazdasági területünknek, hogy minél olcsóbb, rövidebb és barátságosabb úton jusson a tengerhez, úgy érdeke lesz nem

egy kikötőnek, hogy megfelelő gazdasági háttérrel biztosítson magának, amely forgalmát táplálja.

Kereskedelmi tengerészetünk hajóállománya 1914-ben, a világháború kitörésének évében 549 volt és pedig 412 vitorlás, 1837 tonnataralommal, továbbá 137 gőzös, 147,906 tonnataralommal. Az utolsó békeévben a fumei kikötőn át lebonyolított tengeri kereskedelmünk a behozatalban 9'23, a kivitelben 11'74 millió métermázsát tett.

A magyar állam kiadásai a fumei kikötő építésére 1871-től 1915-ig öt éves átlagokban millió koronákban.

Ugyanezen idő alatt fejlődött:

a) a város lakossága
17,884-ről 49,806-ra.

b) a kikötő forgalma
1.7 millió q-ról 15.1 millió q-ra.

Kikötőnk elvesztése folytán legnagyobb hajózási társaságunk, az Adria, olasz vállalattá vált. Olasz hangok hallatszanak ma is már, melyek Fiume felé hívogatnak újra; de amíg árúinknak a délszláv gyűlölet hídján kellene átmenniök, addig a fumei út nem barátságos és biztató.

A belső hajózás lehetőségei szintén nagyon csekélyre zsugorodtak. Korábban 6011 km. hajózható vízi utat tartottunk számon, amiből 2511 km. hosszúságban gőzösök is járhattak. Most, hogy Dunánk Budapesttől 70 kmnyire

már határfolyóvá vált, a hajózható viziútak hossza csak 2128 km. marad, gőzerővel pedig legfeljebb 1063 km. hosszúságot járhatunk be.

A hajózható vizekből csak a következő töredékek maradnak meg:

a) Gőzhajóval az év legnagyobb részében szabadon járható utak:

1. A Duna az Ipoly torkolatától a délszláv állam határáig (ide számítva a győri és szentendrei mellékágakat is) _ _ _ _ _	343 km.
2. A Tisza Szegedtől Szolnokig _ _ _ _ _	192 «
3. A Körös Szarvasig _ _ _ _ _	30 «
4. A Balaton _ _ _ _ _	121 «
b) Részben hajózható vonalak:	
1. A Tisza Szolnoktól Vásárosnaményig _ _ _ _ _	352 «
2. A Maros Makóig _ _ _ _ _	25 «

Ezekon kívül mint hajózható határfolyók szerepelnek a Duna (a jobbparton) a cseh felső határtól az Ipolyig 159 s a Dráva (a balparton) Podgajcától Barcsig 78 km. hosszúságban.

A Ferenc-csatorna összekötő vonala teljesen kiesik hatalmunkból.

A Duna és Tisza között évtizedek óta tervezett újabb csatorna a Tiszavölgy termékeit könnyebben terelné nyugat felé; a csatorna közvetítése nemcsak a gazdasági élet forgalmát szabályozná jobban, hanem áldásos könnyítést szerezne a vasútnak is, sőt az Alföld öntöző berendezéseit is szolgálva, a mezőgazdasági termelés hozamát emelné nagy mértékben.

Hajózó vállalataink forgalma természetesen nincs oly szűk határok közé szorítva, mint a magyar folyó fölötti impérium. A Duna nemzetközi jellegét a békeszerződés biztosítja, s ha a dunai kérdések intézésében meglehetősen alárendelt szerepre szorultunk is le, hajóink kihasználhatják a folyami út előnyeit. A Dunára vonatkozó végleges(?) szabályzat ügyében ezidőszent az 1921 július 23-iki párisi egyezmény az irányadó. Eszerint a Dunán kívül nemzetközilek a bennünket érdeklő alábbi folyamszakaszok is: a Dráva Barcstól, a Tisza a Szamos torkolatától és a Maros Aradtól. Az Európai Dunabizottság, melynek hatásköre a tengeri Dunára terjed ki, Francia-

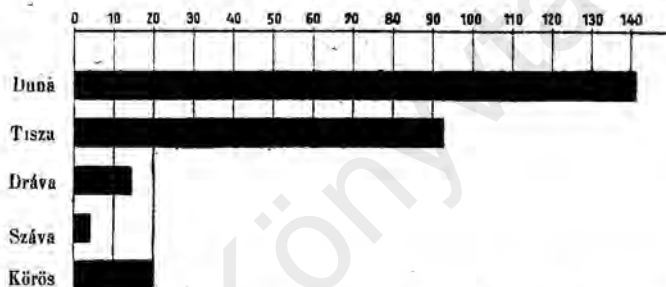
ország, Anglia, Olaszország és Románia kiküldötteiből áll; a nemzetközi Dunabizottság a hajózható folyami Dunára kiterjedő hatáskörrel, a parti államoknak s így Magyarországnak képviselőiből alakult. E bizottság székhelye öt évi időtartamra Pozsony. A szabályzat a folyam szabályozásának, javításának, az illetékek és vámok szedésének módjairól olyan körülményességgel intézkedik, s annyi közbenső hivatalt szervez, ahogy azt az újabb nemzetközi szerződéseknél megszokhattuk.

Meg kell még említenünk, hogy a Duna hajóforgalma újabban ismét élénkül. 1920-ban Budapestre 4443 hajó érkezett, 1921-ben 5710. A Budapestre hajón szállított árúk mennyisége 1921-ben 3·98 millió mm. volt, az innen elszállítottaké pedig 1·05 millió. A tiszta transitó forgalomról, amely pedig a Balkán-államoknak a pozsonyi kikötővel való élénkülő forgalma folytán növekszik, nincs adatunk.

Vasúti hálózatunknak és kiépített utainknak hosszáról az alábbi adatok tájékoztatnak:

T e r ü l e t	A vasutak hossza	Az állami	A törvény- hatósági	Az állami és törvény- hatósági
	u t a k h o s s z a			
	k i l o m é t e r e k b e n			
Cselh meg szállás	3,833	2,548	6,931	9,479
%-ban	19·5	23·1	21·2	21·7
Román meg szállás	5,263	4,552	7,946	12,498
%-ban	26·6	41·3	24·5	28·7
Délszláv meg szállás	1,834	490	2,510	3,000
%-ban	9·3	4·4	7·7	6·9
Osztrák meg szállás	424	272	962	1,234
%-ban	2·2	2·5	2·9	2·8
Fiume	5	3	85	88
%-ban	0·0	0·0	0·3	0·2
Összes meg szállás	11,359	7,865	18,434	26,299
%-ban	57·6	71·3	56·6	60·3
A megcsonkított Magyar- ország	8,364	3,163	14,167	17,330
%-ban	42·4	28·7	43·4	39·7
Magyarország összesen	19,723	11,028	32,601	43,629

Csak kevéssel volt a 20,000 kilométeren alul a magyar sínhálózat hossza, s a töredék, amit megtarthatunk belőle, alig haladja meg a 8000 kilométert, valamivel emelkedve fölül a népességi arányon, amelyben részesednünk még megengedték. A cseh és román megszállás területe a terepviszonyok miatt lakosságához viszonyítva gyöngébben van ellátva vasúthálózattal, a délszláv uralom alatt lévő terület s Nyugatmagyarországnak határsávjá pedig jóval kedvezőbben, mint a megcsonkított Magyarország, amelynek sűrű népességéhez, különösen pedig nagyranőtt városaihoz képest a megmaradt vasúthálózat csekélynek mutatkozik.

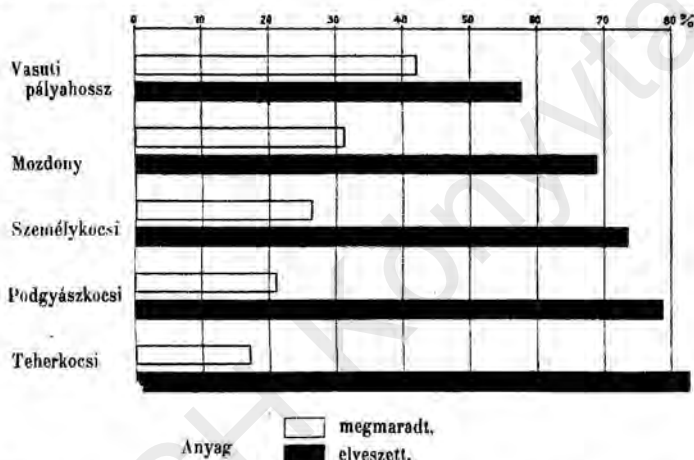
A magyar állam kiadása a fontosabb folyók szabályozására az 1871–1915. években millió koronákban.

Nehéz is azt az összehasonlító formulát keresni, mely az ország nagy népességű és nagy gazdasági forgalmú közepének megfelelő vasúti erőviszonyokat tudná bemutatni. A sínhálózat hosszúsága alig irányadó erre; a vonatforgalomnak adatai egyáltalán nem számíthatók ki oly pontossággal, hogy még lehetne állapítani, mennyi esik ebből a megcsonkított Magyarország javára, mennyi az elszakított részekre. Hiszen a gazdasági kapcsolat oly erős volt, hogy a központ s a végek egymást segítve, önmagukat táplálták s a Budapestre befutó vonatok hosszú sorai egyszerre szolgálták mindkét fél érdekeit.

A vasutakban való nagy veszteségünk inkább abból tűnik ki, hogy a központi gazdagabb vidékek tökeerejéből sokszor igen súlyos gazdasági áldozatok árán építettük ki a magyar állam pénzügyi helyzetének igen válságos éveiben a rendkívül költséges hegyi pályákat a kisebb

forgalmú vidékek javára, hogy azok bekapcsolódhassanak az egész ország elevebb gazdasági életébe. A nekünk maradó sík terület olcsóbb előállítású, nagyforgalmú vonalainak jövedelmén túl is komoly állami költségeket kellett fordítanunk a kevésbé jövedelmező s igen nehéz terepviszonyú vasútak építésére, amelyeknek gazdasági hasznát most idegen államok élvezik.

És élvezik a magyar vasútnak azt a fölszerelését, amely sokkal nagyobb arányban volt szükséges a központi területek forgalmának lebonyolításához, mint az elszakított részekének.

Magyarország vesztesége vasutakban és vasúti felszerelésben a trianoni béke folytán a régi állapot százalékában kifejezve.

A magyar vasúti park 1913 novemberében 4949 mozdonyból, 8718 személykocsiból, 3537 podgyászkoocsiból, 105,837 teherkocsiból állott, amivel szemben 1920-ban mintegy 1549 mozdony, 2284 személykocsi, 749 podgyászkoesi és 18,010 teherkocsi állhatott rendelkezésünkre, forgalmunk lebonyolításához megközelítően sem elégséges állomány s a vonalhosszúsághoz való arányításban is jelentéktelen kis töredék.

Amíg a vasúti vonalak 57,6%-át veszítettük el, a mozdonyoknak 68,7, a személykocsiknak 73,8, a podgyászkoocsiknak 78,8 s a teherkocsiknak 83%-át ragadták el

tőlünk, holott a nép nagyobb sűrűségéhez s a forgalom intenzívebb voltához képest szállítási eszközeink nagyobb hányadát kellett volna itt hagyni, mint ahogy a vonalak hosszúságában részesedünk.

Vasúti hálózatunk megcsonkítása, fölszerelésünk legnagyobb részétől való megfosztás mellett közlekedésügyünk egységét abban sújtották legvégzetesebben, hogy a forgalmi csomópontokat határaink megállapításánál következetesen az új államoknak adták, hogy egymásra utalt vidékeink ne tudjanak érintkezni egymással s vasúti vonalaink csonkán, befejezetlenül meredjenek a mesterséges határok felé.

Ha a határok átlépésénél nagyon lényeges könnyítések nem történnek, Magyarországnak tulajdonképpen új határain belül körvasutat kellene építenie, hogy a csonka vonalakat összekapcsolja s így a levágott vérző tagokat bekötözze.

A vasút- és úthálózatnak a területhez és népességhez való viszonyítását az alábbi adatok mutatják be:

Terület	A vasutak hosszából esik		A közutak hosszából esik	
	száz km ² -nyi területre	százezer lélekre	száz km ² -nyi területre	százezer lélekre
Cseh megszállás --	6	107	15	265
Román „ --	5	100	12	237
Délszláv „ --	9	122	14	200
Osztrák „ --	11	145	31	425
Fiume -----	24	10	419	177
Összes megszállás--	6	107	14	247
A megcsonkított Magyarország --	9	110	19	228
Magyarország összesen	7	108	15	239

A népességhez való arányról már szólottunk; a területi viszonyításban a tanulság az, hogy a pályaépítésre alkalmas sík vidékeken körülbelül egyforma sűrű a vasúthálózat (úgy Magyarország központi területén, mint a délszláv uralom alá került vidéken s Nyugatmagyarországon), a lakatlanabb s csak a folyó völgyekben megköze-

A megcsönkített vasúti csomópontok.

lítható vidékeken, tehát a cseh és román megszállás területén pedig ritkább.

Vasúthálózatunk megcsonkítása s a folyamhajózással való kapcsolat megrontása annál súlyosabb ránk nézve, mert gazdasági életünk berendezkedése mellett az év bizonyos hónapjai igen nagy feladatok elé állítják közlekedési szerveinket s ekkor minden kis eltolódás súlyos anyagi károkat okozhat: az év más részében pedig nincsenek teljesen kihasználva forgalmi vonalaink.

Mégis erősen hangsúlyoznunk kell, hogy Magyarország közlekedésügye attól a mély ponttól kezdve, amelyet a románok kifosztó hadjárata jelentett, nagyon figyelemreméltóan javult a szén- és vashiány nagy akadályai dacára is.¹ Jelentős állami beruházások sorozatának kellett ugyan megindulnia, hogy ez megtörténhessék, s a teljesen leromlott mozdony- és kocsiállomány hasznavehetővé legyen, de a vasúti járatok sűrűségében, rendszerességében, a forgalom gyors lebonyolításában szinte hónapról-hónapra javult a teljesítmény. Ijesztő momentum ugyan, hogy 1922 őszén a szénhiány miatt ismét forgalmi korlátozásokra volt szükség: ez azonban nem vasúti gazdálkodásunk hibája, hanem azé a szerencsétlen helyzeté, amelybe országunk a megcsonkítás folytán került s a szomszédok hajlandóságának van kitéve.

Vasútaink nagy teljesítményeit nem méltányolva, sokat támadják újabban az ismételt s valóban nagymérvű tarifaemeléseket. Kétségtelen, hogy minden tarifaemelés fokozza az általános drágaságot, s így emeli a vasutak üzemi költségeit, úgy hogy a tarifaemeléستől várt pénzügyi haszon mindig kisebbre zsugorodik össze. Az is bizonyos, hogy az a felfogás, amely a vasutakban elsősorban a közgazdasági jelentőséget látva, jövedelmezőséget nem keres, a mai nehéz állami pénzügyi viszonyok közt ideálnak jó, de közvetlenül nem alkalmazható. A tarifák súlyos emelése nemcsak nálunk következett be, hanem egyéb államokban is, s ahol újabban tarifaeszállításról beszélnek (mint Csehországban), ott ez inkább egy válságos gazdasági élet galvanizáló kísérlete. Amíg a tarifaemelés — s ez áll vasútra és postára egyaránt — az

¹ A kifosztás méreteiről s a rekonstrukció munkájáról l. Kelety Dénes; A megcsonkított államvasutak c. művét.

üzemi költségek megtérítésére szolgál, addig — ha kellettlenül is — bele kell nyugodnunk; mihelyt csupán pénzügyi érdek az indoka, az általa keltett drágulás olyan erős visszahatást okozhat, hogy az orvosság a beteget még csak elgyöngíti.

A közlekedés hálózatának szétágazóbb fonalai, a közutak még nagyobb mértékben kiesnek impériumunk alól. A kiépített állami és törvényhatósági utaknak 43,630 kilométernyi hosszúságából csak 39,7% marad a megcsonkított Magyarország területén; az állami úthálózatnak 28,7, a törvényhatóságiaknak 43,4%-a.

A kétféle úttípusnak ezt a nagyon eltérő arányát az magyarázza, hogy az állam a nehezebb építésű, fontosabb vonalakon vezető utak gondozását — röviden szinte azt lehetne mondani, a drágábbakat — vette magára, a könnyebbeket, a kevésbé jelentőseket a törvényhatóságoknál hagyta, s állami útnak minősített olyanokat is, amelyeknek fönntartására a törvényhatóságok anyagi eszközei elégtelenek voltak. Így történt, hogy a perifériáknak úthálózata — ismét a központi vidék nagyobb adózóképeségéből — javarészt igen jól megépített állami út, s különös gonddal készültek éppen azok az útszakaszok, amelyek hágókon és szorosokon át a szomszéd államokba közvetítették az átjárást, az ország központi vidékei pedig gyérebb szövésű úthálózattal maradtak s inkább törvényhatósági utakkal.

Az utak építéséhez szükséges kőanyag nagyobb részét elvesztettük s arra egyelőre nem is gondolhatunk, hogy az úthálózatnak itt számszerűleg még nem is említett további erezeit, a községi és közdülő utakat jobb karba hozzassuk. Az Alföld termékei pedig ezeken át jutnak a forgalom nagyobb vonalaihoz, s a nemcsak számban megcsökkent, de teljesítőképességben is gyöngült igaerő most sokkal nagyobb nehézségekkel küzd az árúszállításában, mint eddig, jóllehet a fogyasztó sürgősebben várja az árút, mint korábban.

A kiépítettnek nevezett utak is annyira le vannak romolva a háború alatt s óta elmulasztott, vagy rendkívül megdrágult útfenntartás hiányos teljesítményei miatt, hogy a közutak rendbehozása hosszú időre terjedő, nagy költséget igénylő beruházási programot jelent.¹ Az állam-

¹ Buday Béla: Magyarország közútairól.

nak az a törekvése, hogy saját üzemben tartott kőbányák termékeivel igyekeznek az útfenntartó anyag hiányát csökkenteni, a rendkívül nagy szükséglethez képest csekély eredményű.

A közlekedési hálózatba újabban inkább bekapcsolták a gépkocsi járművek, azonban legtöbbször nem a munka első kiadásában ajánlott módon, hogy a vasúti szállítás kiegészítő funkcióit lássák el, hanem a vasúti tarifák emelkedése óta a vasúttal versenyzően. A légi forgalomban pedig Budapest közbenső állomása lett egy francia és román érdekeltség által alapított Konstantinápoly—Páris közötti járatnak, melyen személyforgalom mellett posta- és csomagforgalom is rendszeresítve van. E kezdeti kísérletekről tüzetes adataink még nincsenek.

A posta- és táviróintézményről kell még megemlítenünk, hogy 4324 postahivatalunk közül 1849-et tarthatunk meg, ez 42·8%-ot jelent, s 4972 távirdahivatalunkból 2105 marad meg, ez 42·3%-os részesedést jelent, valamivel nagyobb, mint amekkora a népesség számából országunknak visszahagyott hányad.

A megmaradt posta- és távirdahivatalok azonban az ellenséges megszállás után úgy ki voltak fosztva, hogy csak fokozatosan kezdhették meg működésüket, s mint a vasútnak, úgy a postának is szívós energiára volt szüksége, hogy a nehéz viszonyok közt szervezetét újra kiépítse.

XIII. TÖKESZERVEZET.

A magyar tőke a korábbi századok zivataros erőpazarlása miatt nem halmozódhatott föl úgy, hogy elegendő legyen gazdasági életünk állandó táplálására; idegen tőkék vegyültek már a multban is hitelszervezetünkbe, főleg osztrák eredetűek, s nem tudjuk kimutatni, mekkora a részesedésük. A magántőkéknek a gazdasági vállalkozásokban való szerepe számszerűen nem ismeretes előttünk; a magyar földnek, legfőbb erőforrásunknak terheiről csak néhány vázlatos adatot nyújthatunk. Tőkéink a hitelintézetekben, bankokban, takarékpénztárakban és szövetkezetekben vannak leginkább megszerelve; ezenkívül a kereskedelmi és ipari részvénytársaságok gyűjtötték össze nagyobb tőkeerőt, de részben a bankszervezet segítségével s a kettőnek egybefonódása szintén ismeretlen mértékű. Az utolsó békés évtizedekben pedig a hitelintézeteknél úgy, mint a termelő részvénytársaságoknál hazai, de velünk ellentétes irányú tőkecsoportosulásokat is tapasztalhattunk, a nemzetiségi intézetekét, amelyek nem erőink gyarapítására, hanem azok elforgácsolására törekedtek.

A magyarországi hitelintézetek számáról és tőkeerejéről a következő oldalon levő táblázat tájékoztat.

Magyarország hitelszervezetének 24 milliárdos saját tőkéjéből tehát kereken 70% esett a megmaradó központi terület tőkegyűjtő intézeteire. S ezek jobban vonzották magukhoz az idegen tőkét is. Több, mint tízmilliárdnyi idegen tőke bizalma kereste föl ezeket az intézeteket, 78,4%-át téve az összes hazai hitelintézetek fölszívott tőkéjének. Központi területünkön kívül legerősebbek a hitelintézetek a románok által megszállott vidéken, ahol nemcsak az Alföld szorgalmának gyümölcsét forgató

Terület	A hitelintézetek		
	száma	saját tőkéje	idegen tőkéje
		millió koronákban	
Cseh megszállás —	723	172·1	772·7
%-ban — — — —	15·1	7·0	6·0
Román megszállás —	1,651	428·0	1,488·5
%-ban — — — —	34·5	17·5	11·6
Délszláv megszállás —	443	105·3	375·4
%-ban — — — —	9·3	4·3	2·9
Osztrák megszállás —	93	11·8	88·3
%-ban — — — —	1·9	0·5	0·7
Fiume — — — — —	9	14·3	57·5
%-ban — — — —	0·3	0·6	0·4
Összes megszállás —	2,919	731·5	2,782·4
%-ban — — — —	61·1	29·9	21·6
A megcsonkított			
Magyarország — —	1,861	1,713·2	10,057·9
%-ban — — — —	38·9	70·1	78·4
Magyarország összesen —	4,780	2,444·7	12,840·3

nagy magyar városok pénzintézetei vannak, hanem Erdély tőkegyűjtő szervei is, valamint a takarékos és fejlett hiteléletű szász faj pénzintézetei is: sőt itt kezdett lassan szétágazni az oláh nemzetiségi hitelszervezet újabb keletű növénye is.

A népességhez viszonyítva, a délszláv uralom alá került intézetek valamivel gazdagabbnak látszanak, s a felvidékiek és a nyugatmagyarországiak legkevesebbé tőkeerősek. Az intézetek saját tőkéjéből ugyanis Magyarországon általában egy lakosra 134 K esett; az ország központi területén ez az átlag 225 K, a délszláv megszállás alatt álló intézeteknél 69, a románoknál 82 korona, a cseh megszállás alatt azonban 48, s Nyugat-Magyarországon 40 korona.

A bankok és takarékpénztárak működési iránya közt Magyarországon oly kevés a különbség, hogy bátran egybefoglalhatjuk őket, hozzájuk csatolva a számra kevés földhitelintézet adatait is. Az intézetek számát és tőkéjét ebben a csoportosításban ezek az adatok világítják meg:

Terület	A bankok és takarékpénztárak				
	száma	saját tőkéje	idegen tőkéje		
			összesen	ebből	
				takarék- betétek	zálog- levelek
millió koronákban					
Cseh megszállás	286	152·2	717·2	631·8	—
%-ban	16·0	7·0	5·9	11·2	—
Román megszállás	603	390·2	1,356·8	843·6	265·7
%-ban	33·7	18·0	11·2	15·0	7·0
Délszláv megszállás	188	85·0	308·8	259·7	—
%-ban	10·5	3·9	2·6	4·6	—
Osztrák megszállás	31	8·3	79·0	75·1	—
%-ban	1·8	0·5	0·7	1·3	—
Fiume	6	11·7	56·8	28·6	—
%-ban	0·3	0·5	0·5	0·5	—
Összes megszállás	1,114	647·4	2,518·6	1,838·8	265·7
%-ban	62·3	29·9	20·9	32·6	7·0
A megcsonkított Magyarország	674	1,517·0	9,567·9	3,796·0	3,516·5
%-ban	37·7	70·1	79·1	67·4	93·0
Magyarország összesen	1,788	2,164·4	12,086·5	5,634·8	3,782·2

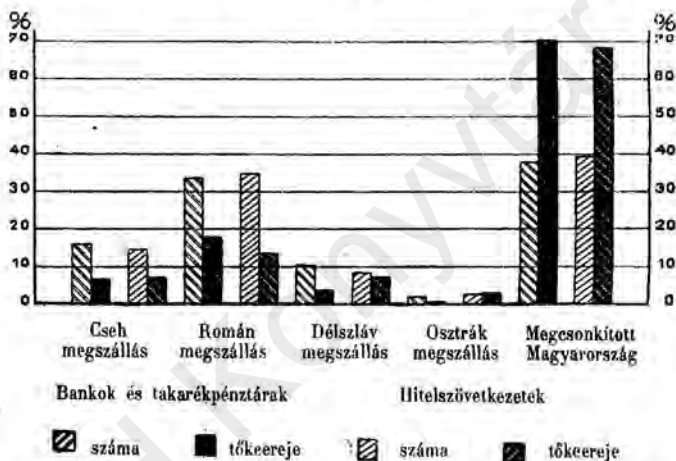
Az ország megmaradó részének a központi helyzetnél fogva is nagyobb tőkegyűjtő ereje tehát itt még feltűnőbben kidomborodik, mint az összes hitelintézetekről szóló adatoknál láttuk. A záloglevélüzlet nagyobb aránya az, amely központi területünk passzív üzletkörét leginkább megkülönbözteti az elszakított részekétől. A délszláv hódítás területe, s Nyugat-Magyarország határszéli csikja meglehetősen kis terjedelmű önálló hiteléletre mutatnak: ezeknek a gazdasági kapcsolata eddig is sokkal szervezettebb volt az ország központjával.

A cseh megszállás által elvágott hitelintézetek tőkéjének fele a magyar nyelvterület városaiban halmozódott föl, s ezenkívül a Felső-Vág mentén látunk nagyobb koncentrációt.

A magyar tőkeszervezkedés még nagyobb erejű volt a románok által előzőlött vidéken. E terület bankjainak 390·2 milliós saját tőkéjéből a máramarosi és besztercei oláhság csak 6·7, a Marostól északra eső oláh nyelv-

terület 17·9 milliós tőkeerőt képviselt. A Maroson aluli részben már sok a magyar tőke is, a szászoklakta földön az ő tőkeerejük a túlnyomó, a többi területen pedig majdnem kizárólag magyar alapítások szolgálták a hitelszükségletet.

Az ország visszamaradó központi területén természetesen Budapest tőkeszervei viszik a vezetős szerepet, az 15 milliárdos saját tőkéből 1·1 milliárd, a 9·6 milliárdos idegen tőkéből 8 milliárd a budapesti intézetek vonzó-

A hitelintézetek számának és tőkeerejének szétosztása a régi állapot százalékában kifejezve.

körébe gyűlt. Valószínű azonban, hogy az utolsó években a vidéki tőkeszervek is inkább izmosodtak, mert maga a vidék fejlődött, s a helyi alakulások iránt a bizalom nőtt.

A hazai bankok aktív üzletágainak alakulásáról a túloldalon levő táblázat tájékoztat.

Az összes bankvagyonnak a 14·4 milliárdot meghaladó összegéből megmaradó területünk 11·2 milliárdal részesedett, s így 77·7%-os erejű. A váltótárca szerepe legkisebb az ország belsejében; a jelzálogos kölcsönök viszont az ország belsejében kötnek le legtöbb tőkét.

Terület	A bankok és takarékpénztárak vagyona				A bankok, takarékpénztárak nyeresége
	össze- sen	e b b ő l			
		váltó- tárca	jelzálogos kölcson	érték- papirtárca	
millió koronákban					
Cseh megszállás	883·4	290·7	222·4	99·2	14·0
%-ban	6·1	9·7	4·8	5·5	7·5
Román megszállás	1,773·0	631·3	449·7	209·3	26·1
%-ban	12·3	21·1	9·9	11·6	14·0
Délszláv megszállás	401·9	186·6	51·8	49·4	8·0
%-ban	2·8	6·2	1·1	2·7	4·3
Oszták megszállás	88·5	11·8	44·7	15·2	1·2
%-ban	0·6	0·5	0·9	0·8	0·6
Fiume	69·9	3·4	13·8	13·8	1·4
%-ban	0·5	0·1	0·3	0·8	0·7
Összes megszállás	3,216·7	1,123·8	782·4	386·9	50·7
%-ban	22·3	37·6	17·0	21·4	27·1
A megcsonkított Magyarország	11,221·6	1,864·5	3,809·5	1,424·2	136·6
%-ban	77·7	62·4	83·0	78·6	72·9
Magyarország összesen	14,438·3	2,988·3	4,591·9	1,811·1	187·3

Ha még megemlítjük, hogy a vagyonmérlegben a nyereség az ország belsejében lévő intézeteknél a legkisebb, kialakul előttünk az a kép, hogy a központi terület intézeteinek bizonyos előkelőbb szoliditása volt meg, kisebb nyereséggel, több hosszú lejáratú hitellel, nagyobb tőkefelszívó erővel, s mert a záloglevélüzlet fejlett, mégsem túlságos lekötöttséggel.

Gazdaságilag egységes területen ez természetes és helyes elrendezkedés is: a végeken lévő kisebb pénzüintézetek előőrsei és gyűjtői a központi nagy szervezeteknek. Az előőrseknek a mobilitásukat meg kell őrizni, a nyereséget gyors lebonyolítású kis üzletekben fölhajtani, s az erős központokra bízni a nagy tőkebefektetést kívánó, s kései gyümölcsöket ígérő nehezebb üzleteket.

A nagy magyar bankok siettek külföldi tőkeforrásokat nyitni, hogy a nagy pénzszükséglet és a valutaadósságok terhei mellett az elszakadás veszedelmét, s működésük sugarának megrövidítését kevésbé érezzék; aggódni kell azonban a határainkon kívül esett kisebb

intézetek sorsán, amelyeket a kapcsolat elvesztésén kívül a súlyosabb gazdasági helyzet válsága is fenyeget.

A hitelszövetkezetek, bár országos hálózatba vannak is kapcsolva, mégis inkább a helyi tőkeigényeket szolgálják, idegen értékek alig sietnek a támogatásukra, úgy, hogy valóban a helybeli és szomszédos érdekelttség vagyoni erejének a kifejezői. Ezeknek jövő sorsát az ország szétválása talán kisebb mértékben fogja befolyásolni, s erejét az országos érvesztés kevésbé csökkenti, mint ahogy a kisiparos, kiskereskedő is kevésbé szenved a nagy kapcsolatok meglazulása folytán. A hitelszövetkezeteknél is megérezni azonban a magyar központi medencében lakó nép serényebb rétegének fejlettebb gazdálkodását s ehhez képest nagyobb vagyoni erejét.

Ahogy a következő tábla mutatja, a szövetkezetek száma tekintetében is látszik némi különbség a megmaradó Magyarország javára: hitelszövetkezeteink 39,7%-a marad magyar földön, holott községeinkből számszerint csak 27,5%-ot tarthatunk meg.

Terület	A hitelszövetkezetek			
	száma	saját tőkéje	idegen tőkéje	
			összesen	ebből takarékbetétek stb.
millió koronákban				
Cseh megszállás	437	19·9	55·5	38·0
%-ban	14·6	7·1	7·3	14·5
Román megszállás	1,048	37·9	131·6	73·4
%-ban	35·0	13·6	17·6	28·0
Délszláv megszállás	255	20·2	66·6	33·9
%-ban	8·5	7·2	8·8	12·9
Osztrák megszállás	62	3·5	9·3	8·1
%-ban	2·1	1·3	1·2	3·1
Fiume	3	2·6	0·8	0·6
%-ban	0·1	0·9	0·1	0·2
Összes megszállás	1,805	84·1	263·8	154·0
%-ban	60·3	30·1	35·0	58·7
A megcsonkított Magyarország	1,187	196·1	490·0	108·9
%-ban	39·7	69·9	65·0	41·3
Magyarország összesen	2,992	280·2	753·8	262·9

Ami a hitelszövetkezetek mérlegét illeti, ott már nagy felsőbbsséggel ugrik elő a megmaradt területek szövetkezeti mozgalmának az ereje. A szövetkezetek 1051·7 milliós vagyonállapotából, mint a következő táblázatos összeállítás mutatja, 698·4 millió K esett 1915-ben az új határokon belüli szűk vonalra, ahol a szövetkezeti alakulatok legnagyobb részének országos központja is fennállott, s csupán 353·3 millió Magyarországnak elszakadásra ítélt többi részeire.

Terület	A szövetkezetek vagyona				A szövetkezetek nyeresége
	összesen	ebből			
		váltótárca	jelzálogos kölcsön	értékpapirtárca	
millió koronákban					
Cseh megszállás	76·5	13·4	8·1	4·0	1·1
%-ban	7·3	8·5	6·4	7·9	6·1
Román megszállás	171·7	40·0	22·8	10·1	2·2
%-ban	16·4	25·4	18·1	20·0	12·3
Délszláv megszállás	88·6	19·8	21·3	4·4	1·8
%-ban	8·4	12·6	17·0	8·8	10·1
Osztrák megszállás	13·1	1·8	3·8	1·1	0·3
%-ban	1·2	1·2	3·0	2·3	1·4
Fiume	3·4	0·7	—	0·1	0·06
%-ban	0·3	0·4	—	0·3	0·4
Összes megszállás	353·3	75·7	56·0	19·7	5·4
%-ban	33·6	48·1	44·5	39·3	30·3
A megcsonkított Magyarország	698·4	81·6	69·9	30·6	12·2
%-ban	66·4	51·9	55·5	60·7	69·7
Magyarország összesen	1,051·7	157·3	125·9	50·3	17·6

Az elszakadásra ítélt területen is főleg a magyarajkú vidékek azok, amelyeknek hitelszövetkezetei legforgalmasabbak és legnagyobbak.

A cseh államhoz ítélt terület 76·5 milliós hitelszövetkezeti vagyonából 36 milliót meghaladó rész tiszta magyar nyelvterületre esik; a románok követelésénél 172 millióból 90 millió magyar falvak filléreiből verődött össze; a délszláv állam zsákmányában is 55 millió körül jár a magyar nyelvterületeknek szövetkezetekben összekuporgatott pénze.

A szövetkezeteknél a takarékbetét-gyűjtés kisebb jelentőségű üzletág, s feltűnően nagyobb az elszakított perifériákon, mint a magyar állam visszamaradó központi területén, amelyen egyéb hitelintézetek egész hálózata szítja föl magába a tőkefölösleget.

Szövetkezeteink aktív üzletágai közül — s ez főképpen az északi és keleti elszakadó részekre, valamint a megnyirbált Magyarország hitelszövetkezeteire is áll — a váltótárca a legjelentékenyebb, bár összesen 157, az új határokon belül 82 milliót tevő összegével általában nem magyarányú. Kisebb a jelzálogos kölcsönök szerepe 126, illetve 70 milliós tételével.

Összegében csekély mindenütt az értékpapírtárca, mindössze 50 milliónyi, ebben azonban a magyar vidéknek már aránylag jóval nagyobb a részvétele.

Szövetkezeteinknek 176 milliónyi évi nyereségéből 12·2 millió esett az új határokon belüli részekre, az összes nyereség 69·7%-a. Minthogy a megcsontított Magyarország a szövetkezetek összes vagyonának 66·4%-át bírja, az üzletév nem volt ezeknél sokkal jobb, mint az ország többi részében.

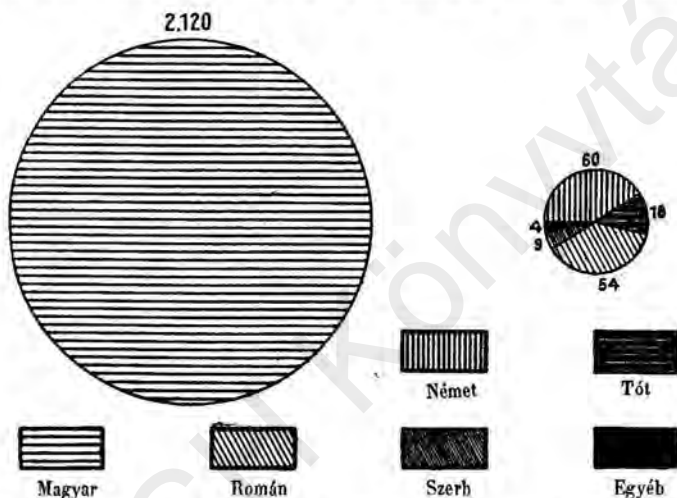
A hitelszervezetünkről nyújtott vázlatos kép fontos kiegészítője az, hogy beszámoljunk nemzetiségi pénzüzeteteinkről, amelyek csak az utolsó évtizedekben fejtettek ki olyan élénk működést, hogy a közfigyelmet magukra irányították.

Az 1789 magyarországi bank és takarékpénztár közül az 1915 végi állapot szerint 1468 volt magyar, 95 német, 36 tót, 156 oláh, 30 szerb, 3 olasz és egy cseh. Az átlagos tőkeerő tekintetében messze előljár a magyar intézetek tőkéje, azután az olaszoké: az előbbieket 1·4, az utóbbiakat 1·2 millió átlagos tőkéjük. A német intézeteknél az átlag 630, a tótoknál 500, oláhoknál 350, szerbeknél 285 ezer koronára száll le. A terjeszkedő jelleget mutatja azonban az alakulás időpontja. 1900 előtt alakult 12 tót pénzüzetet, 1900 óta 24; az oláh intézetek közül 57 keletkezett 1900 előtt s 99 azóta; a szerb intézetek közül 6 alakult a múlt század végén s 24 az új század elején.

A hitelszövetkezetek sorában a nemzetiségi intézetek már 1890 óta nagyobb mértékben szaporodtak; a fejlődés menete elég tanulságos azonban akkor is, ha —

mint fõntebb — az 1900. évet jelöljük meg választóvonal gyanánt. A tót szövetkezetek közül ugyan 14 való a mult század végérõl, s 10 alakult 1900 óta, de már a szerb szövetkezetek között csak 5 régibb alakulás van, s 7 keletkezett 1900 óta, az oláh szövetkezetek sorában pedig 17 régibb alakulással szemben 84 új intézet van.

Ezek az aprónak látszó alakulások mégis nagy fát mozgattak. Nem a nem magyarok népe hitelszükségletének kielégítését, amire megfelelõ hitelszervek voltak már korábban is, hanem az állammal ellentétes irányú

A pénzüintézetek tőkeereje millió koronákban nemzetiségek szerint.

középosztály fejlesztését. E hitelintézetek adtak kenyeret takarékpénztári igazgatóknak, ügyvédeknek, lapszerkesztőknek, akik vagyoniilag erősödtek az államellenes propaganda üzése közben. Majdnem minden — nem teljesen homogén nyelvű — európai állam politikájából hozhatnánk föl példát arra, hogy az ily mozgalmakat sehol sem túrték volna oly liberálisan és hallgatagon, mint az elnyomónak hirdetett Magyarország.

A jelzalogos kölcsönöket, mint a hazai tőkeszervezetnek a békés időkben egyik legfontosabb teljesítményét, érdemes még az új határok szerint való megosztottságukban is áttekinteni.

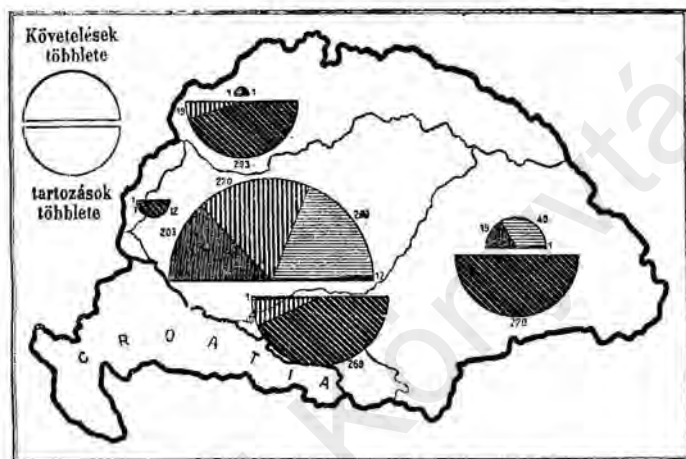
Az összes hazai hitelintézetek 36 milliárdnyi jelzálogköveteléssel bírtak Magyarország területén az 1915. év végén; ehhez járult az Osztrák-Magyar Bank 237 milliós jelzálogkövetelése, úgy hogy közel 4 milliárdnyi az ezen tőkeszervezetek által a hazai ingatlanokra nyújtott kölcsön. A hitelintézetek követelésének 56·5, a jegybank kölcsönének 61·5%-a terheli az ország központi területét; a román megszállás hatalmas területe valamivel több, mint 700 milliós jelzálogterhet hord, a csehek uralma alá került vidéken mintegy 460 milliónyi a jelzálogkölcsön, 414 milliót ér el a délszláv megszállás területén, 61 milliót Nyugat-Magyarország határrészein. Külföldi pénzintézetek, hazai nem nyilvános számadásra kötelezett vállalatok és magánosok hitelezései természetesen nem szerepelnek ezekben az adatokban.

Hogy a jelzáloghitelt nyújtó tőkeszervezet elhelyezkedése, s az általa megterhelt ingatlanok fekvése közl milyen az összefüggés, azt a következő érdekes viszonyszámok jellemzik:

A megterhelt ingatlanok területi csoportosítása	Cseh megszállás	Román megszállás	Délszláv megszállás	Osztrák megszállás	Összes megszállás	A megcsonkított Magyarország
	pénzintézetei által nyújtott jelzálogkölcsönök %-okban					
Cseh megszállás	44·3	4·8	—	—	49·1	50·9
Román „	0·2	49·9	1·5	0·0	51·6	48·4
Délszláv „	0·4	12·8	9·1	0·1	22·4	77·6
Osztrák „	1·8	1·2	—	19·8	22·8	77·2
Összes „	12·5	26·3	2·9	0·8	42·5	57·5
A megcsonkított Magyarország	0·8	2·8	1·8	2·2	7·6	92·4

Az ország központi nagy tőkecsoportjai adták tehát a megszállott területek jelzálogos kölcsöneinek is 57·5%-át, megmaradó területünk földterhei pedig csak 7·6%-os arányban erednek a megszállott vidékek pénzintézeteitől. A csehek által lefoglalt vidéken a jelzálogos kölcsönök 50·9%-a a központ hitelszerveitől ered, a román megszállásnál ez az arány 48·4%-ra száll le, s itt csekély viszonylagos többségre emelkedik az ugyancsak román megszállás alatt levő pénzintézetek kölcsöne. Ez a magas arány a megszállott magyar városoknak és a szászoknak jelzálogüzleteire vezethető vissza.

Szűkebb határainkon belül természetesen szintén előfordul az, hogy a jelzálogos terhek megszállott területről erednek, legtöbbször szomszédos nagyobb városból, amelyet az új határmegszakítás váratlanul elszakított, de gyakran elég távoli vidékről, annak a bizonyosságaként, hogy mily élénk volt országunk egységén belül a gazdasági élet forgalma.

A felső félkörben feltüntetett követelési többlet, valamint az alsó félkörökben feltüntetett tartozási többlet:

magyar cseh román délszláv osztrák

uralom alá tartozó területtel szemben áll fenn.

Jelzálogkölcsonők mérlege millió koronákban a szétdarabolt ország egyes részét között.

Végeredményben azonban nem nagy az az összeg, amelyért a központi terület a megszállott vidékeknek tartozik; a cseh uralom alá került hitelforrások 17 milliót nyújtottak, a román megszállás területéről 56,5 millió jelzáloghitel ered, a délszlávok által elfoglalt városok hitelintézetei 36 milliót nyújtottak (elsősorban Baranyának), az Ausztria részére követelt sávon pedig 46 milliónyi jelzálogkövetelés mutatkozik, legnagyobbbrészt vasmegyei ingatlanok ellenében.

A perifériák tehát az itt felsorolt adatok szerint is erősebb függésben voltak a központtal szemben, de ezt az utóbbi területet is át és átjárja a végekről kiinduló gazdasági munka vékony erezete.

Ugyanezt a benyomást nyerhetjük akkor is, ha a tőkeszervezetnek egyéb tényezőit kezdjük vizsgálni, az ipari és kereskedelmi részvénytársaságokat, valamint a szövetkezeteknek még nem ismertetett egyéb típusait.

Az ipari részvénytársaságok tőkéit, s azok eredetét az alábbi összeállítás mutatja be:

Terület	A befizetett részvények, elsőbbségi kötvények millió K-ban	E részvényekből és kötvényekből érték szerint		
		Magyarországban	Ausztriában	Németországban
		van elhelyezve millió K-ban		
Cseh megszállás	100·7	61·9	22·0	2·2
%-ban	9·5	7·9	11·6	9·3
Román megszállás	85·0	66·6	11·5	2·0
%-ban	8·0	8·6	6·1	8·3
Délszláv megszállás	16·1	13·4	2·8	0·0
%-ban	1·5	1·7	1·6	0·0
Oszták megszállás	10·3	4·0	6·0	0·3
%-ban	1·0	0·5	3·2	1·2
Fiume	15·7	9·1	1·6	1·3
%-ban	1·5	1·2	0·8	5·2
Összes megszállás	227·8	155·0	43·9	5·8
%-ban	21·5	19·9	23·3	24·0
A megcsonkított Magyarország	831·5	623·8	145·1	18·3
%-ban	78·5	80·1	76·7	76·0
Magyarország összesen	1,059·3	778·8	189·0	24·1

Az egy milliárdot valamivel meghaladó befizetett tőkéből tehát 78·5% esik a szűkebb határainkon belül alakult társaságokra, s a legiparosabb északi felvidékre is csak 9·5% jut. A külföldi tőkének részvételéről is vannak itt már adataink, de nem aggasztóak; 189 millió volt Ausztriában elhelyezve a részvényekből és elsőbbségi kötvényekből, 24 millió Németországban s mintegy 67 millió egyéb külföldi, főleg nyugati államokban.

A megcsonkított területünkön maradó ipari részvénytársaságok közül a budapestieknek van legnagyobb külföldi érdekeltsége: a 688 milliós tőkéből 124 osztrák s 16 német eredetű.

A részvénytársaságok vagyonmérlegének főbb adatait a következő számok mutatják be:

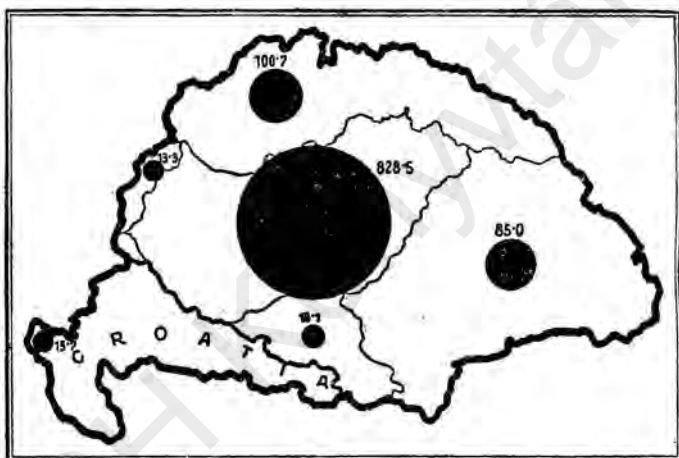
Terület	V a g y o n					Nyereség	Veszteség
	összesen	gyártelek és épületek	gyári berendezések, felszerelés	anyagkészlet	árúkészlet		
millió koronákban							
Cseh megszállás	329·6	61·2	76·1	28·7	33·8	18·7	3·1
%-ban	9·9	8·7	10·1	10·4	11·1	13·1	6·2
Román megszáll.	228·7	49·8	50·8	29·0	31·9	8·7	3·3
%-ban	6·8	7·1	6·8	10·6	10·5	6·1	6·7
Délszláv megszáll.	43·0	10·1	11·8	3·0	6·5	2·3	0·4
%-ban	1·3	1·4	1·6	1·1	2·1	1·6	0·8
Osztrák megszáll.	20·9	5·9	4·0	1·7	1·8	1·3	0·2
%-ban	0·7	0·8	0·6	0·6	0·6	0·9	0·3
Fiume	50·9	10·7	7·2	3·7	4·6	1·1	1·9
%-ban	1·5	1·6	0·9	1·4	1·5	0·8	3·8
Összes megszállás	673·1	137·7	149·9	66·1	78·6	32·1	8·9
%-ban	20·2	19·6	20·0	24·1	25·8	22·5	17·8
A megcsonkított Magyarország	2,663·8	564·6	600·1	209·2	226·9	110·8	40·8
%-ban	79·8	80·4	80·0	75·9	74·2	77·5	82·2
Magyarország összesen	3,336·9	702·3	750·0	275·3	305·5	142·9	49·7

Az összes vagyonnak 3·3 milliárdot tevő összegéből tehát központi területünk erősebben részesedett, mint a befizetett részvénytőkéből; megfelelően nagyobb a szerepe a gyári telkek és épületek, továbbá berendezések és felszerelések értékében, ellenben kisebb az anyag- és árúkészletek tekintetében. A nyereséggel dolgozó vállalatok sorában kisebb nyereséget ért el, a veszteséges üzemeknél nagyobb veszteség terheli.

A cseh megszállás területén a felső Vág-völgyi ipartelepek nemcsak aránylag nagy vagyonukkal tűnnek ki, hanem értékes gyári berendezésükkel, nagy anyagkészletükkel, s elég nyereséges üzleteikkel is; a magyar

nyelvidéken lévő társaságok szerényebb mérlegadatokat mutathatnak föl. A románok által megszállt vidékeken a magyar nyelvterület részvénytársaságai szintén kisebb nyereségűek.

Az ország megcsonkítása folytán az ipari részvénytársaságok erőviszonyai kétségtelenül eltolódtak, mert a megcsonkított központban székelő részvénytársaságoknak az elszakított vidékeken lévő telepeiket naturalizálni kell. Az öncsonkításnak egy kényszerű faja ez, melyben úgy az anyaintézet, mint a támasz nélkül maradt telepek egyaránt veszítenek.

Az ipari részvénytársaságok tőkeereje millió koronákban.

A szövetkezetnek azon típusai közül, amelyek nem csupán hitelközvetítéssel foglalkoznak, hanem a termelés, beszerzés, vagy értékesítés szolgálatába állítják tőke-szervezetüket, elsősorban a fogyasztási szövetkezeteket kell említeni, amelyeknek hálózata az országban legsűrűbb volt, s amelyek nagyrésze a Hangya központban összefoglalva, egyre növekvő forgalmat bonyolít le.

Fogyasztási szövetkezeteink száma 1915-ben 1803 volt. Országunk belső területére 728 esik ezek közül; a Felvidéken 555 fogyasztási szövetkezet volt, kevésbé jelentős a mozgalom a román megszállás alá került részeken, ahol csak 457, még kezdetlegesebb a délszláv

megszállás alatt, ahol 27 szövetkezet működött; Nyugat-Magyarországon 36-ról vannak adataink. A megmaradt szövetkezetek izmosabb voltára jellemző az üzletrészek száma, s az árucikkek forgalma, amely így alakult:

	Üzletrészek száma	Eladott árúk ezer koronákban
Cseh megszállás	252,758	39,013
Román megszállás	121,840	20,896
Délszláv megszállás	10,971	1,758
Osztrák megszállás	14,016	3,098
A megcsonkított Magyarország	437,593	75,471
Magyarország összesen	837,178	140,236

A tejszövetkezetek szintén az ország központjában — különösen Dunántúl, s itt is leginkább Baranyában — fejlődtek ki legjobban; a szövetkezetek 436-nyi összes számából megmaradó területünkre 258 jut. A beszállított tejről, s az eladott termékek áráról az alábbi adatok tájékoztatnak:

	Beszállított tej hektoliterekben	Termékek eladása 1000 K-ban
Cseh megszállás	28,610	1,564
Román megszállás	28,120	1,694
Délszláv megszállás	20,310	933
Osztrák megszállás	28,830	1,620
A megcsonkított Magyarország	179,620	9,206
Magyarország összesen	285,490	15,017

Egyéb szövetkezeteink száma 1915-ben mindössze 1008 volt, 202,036 üzletrésszel, 12·4 millió tőkével. Ezek között 793 mezőgazdasági, 163 ipari, 14 kereskedelmi és 38 egyéb szakszövetkezet volt. A tőkeerőt s a résztvevő tagok számát tekintve, mindegyik típus az ország központi medencéjében fejlődött eddig legjobban: számszerint azonban a mezőgazdasági szakszövetkezetek a román és cseh megszállás területén sűrűbb hálózatot alkotnak.

A szövetkezeti mozgalomnak ezek a differenciáltabb alakjai különben legfeljebb a jövő tőkeszervezésben játszhatnak komolyabb szerepet, mikor a kistermelők között is jobban utat tör magának a munkamegosztás és az erőegyesítés gondolata.

A szövetkezeti mozgalom mégis az ország szétdarabolása óta is fejlődik. Az Országos Központi Hitelszövetkezet tagjainak száma 1920 végén 921, 1921 végén 993 volt, 1922 végén pedig 1069, a Hangya kötelékébe tartozó fogyasztási szövetkezetek száma pedig 1920 végén 1777, 1921 végén 1911-re, 1922 végén pedig 1969-re rúgott. A háború alatt részben megszűnt, részben sok nehézséggel küzdő tejszövetkezetek pedig legújabbban Országos Központba egyesítve igyekeznek újabb erőre kapni.

Az Országos Központi Hitelszövetkezet működési körét a földbirtokreformmal kapcsolatos teendők is gyarapították: földbérlő szövetkezeteket létesít és támogat, valamint földkölcsönöket nyújt. Az intézmény saját tőkéje 1921 végén 151 millió volt, kötelezvény állománya 29 millió, váltóállománya 78 millió, terhei közt pedig betétállománya 2227 millió volt.

A hitelintézetek és részvénytársaságok számbeli és üzleteredményben való fejlődése nagyobb arányú, ha nem is minden tekintetben egészséges. 1920-ban 15, 1921-ben 29 új bank és takarékpénztár alakult s 1921-ben 435, 1922-ben pedig 447 ipari és kereskedelmi részvénytársaság. Magánösszeállításból¹ ismerjük 648 pénzügyintézet 1920. évi mérlegének adatait, amelyek elég jellemzők az üzletágak eltolódására. Az összes vagyon 42·36 milliárdos csoportjából kiemelkedik 3·64 milliárd, mint elhelyezett készpénz, 4·58 milliárd értékpapír, 4·12 milliárd váltó, 24·05 milliárd egyéb adós (fedezettel vagy anélkül), 4·16 milliárd jelzálogos és községi kölcsön, 0·41 milliárd ingatlan, 1·4 milliárd egyéb aktíva. A teheroldalon szerepel 3·14 milliárd alaptőke, 2·87 milliárd tartalék, 15·65 milliárd takaré- és folyószámlabetét, 0·37 milliárd viszontleszámítolás, 15·28 milliárd egyéb hitelező (fedezettel vagy anélkül), 3·83 milliárd saját kibocsátású kamatozó kötvény, 0·74 milliárd egyéb passziva és 0·49 milliárd nyereség.

Ebből a néhány adatból is kitűnik, hogy a magyar pénzügyintézeteknek korábban oly virágzó üzlete, a jelzálogkölcsönüzlet jelentőségében igen alacsonyrendűvé vált, aligha csak abból az okból, mintha az ingatlanok nem keresték volna a kölcsönöket, hiszen ezidőben az ingatlanokban nagy forgalom volt, hanem azért is, mert a

¹ Magyar Nemzetgazda.

jelzálogkölcsönüzlet nem bírja azt a magas kamatoztatást, amelyet a pénzüzetek nagyra növelt adminisztratív költsége ezidőben már megkívánt. Alacsony összegű a váltótárca is, még kisebb a visszleszámitolás. A takarékbetétek és folyószámlák együttes összegében alighanem az utóbbiaké a döntő szerep, a hitelintézetek ügykörének súlypontja pedig valószínűleg abban a tételben van, amely az adósokat, illetve hitelezőket említi, s amely az áruk vásárlására adott hiteleket, árüzletekben való részvételt stb. takarja. A nagyobb hitelintézeteknek súlyos terhe volt a személyzeti illetmények nagy összege, a hadikölcsönállomány, s itt-ott tetemesebb külföldi adósságok, amelyek a valutáris különbségek folytán egyre nyomasztóbbak lettek. Ezeknek a terheknek a könnyítésére formálódott át a pénzüzetek működési köre is, a nagyobb nyereséget kereső vállalkozások irányában.

A pénzüzetek hatalmi köréhez tartozó ipari vállalatok is egyre nagyobb összegeket igényeltek, s mind e tényezők együttvéve a tőkeemelések hosszú és folytatódó sorozatát indították meg.

Mióta a Devizaközpont létesítése megszüntette azt a játékot, amely az idegen pénzek vásárlásával, s a koronabaisse spekulációval állami pénzügyeinknek annyit értett, azóta az elhelyezést kereső tőke az értékpapírpiacon vetette magát. Nem értéktelen tehát a budapesti tőzsdén jegyzett értékpapírok tömegére is néhány pillantást vetni. 1922 december 31-én szerepelt a tőzsdén²

24 bank	11.6	millió részvényel	29.81	} milliórd értékben
7 takarékpénztár	0.9	«	2.41	
6 biztosító	0.1	«	1.28	
8 malom	0.7	«	12.76	
18 bányászati és téglamű	1.6	«	82.49	
6 könyvnyomda	0.3	«	1.61	
27 vasmű és gépgyár	4.6	«	67.96	
23 faipari vállalat	3.1	«	26.16	
10 közlekedési vállalat	2.4	«	38.30	
63 vegyes vállalat	7.0	«	105.95	

tehát összesen 192 vállalat 32.3 millió darab részvényel és 368.73 milliórd december végi árfolyamértékkel. Az

² Pester Lloyd, 1922 dec. 31.

1921 december havában a tőzsdén jegyzett s tényleg forgalomban levő értékpapírok száma 178 volt, 22·7 millió darab részvényvel és 42·04 milliárd december végi árfolyam értékkel. A részvények száma 1922-ben 9·6 millióval szaporodott, ebből azonban a tőzsdére való újabb bevezetésre 2·1 millió esik, a tőkeemelések folytán előállott részvénytöbbletet pedig kerekén 7 millió darab.

Hogy az értékpapírkereskedelem 1922-ben az előző évekhez képest mekkora arányokat öltött, mutatja az, hogy a budapesti tőzsde giroforgalmában

1913-ban	1·08	millió	részvény	cserélt	gazdát	0·61	} milliárd értékben
1918-ban	7·20	«	«	«	«	7·65	
1920-ban	39·91	«	«	«	«	30·32	
1921-ben	20·38	«	«	«	«	25·24	
1922-ben	78·07	«	«	«	«	143·39	

Az 1921. évi csökkenést annak tulajdoníthatjuk, hogy koronánk árfolyama ez évben lévén a legingadozóbb, ez elsősorban a legtöbb nyereséget kínáló valutaüzletre csábított; 1922-ben attól fogva, hogy az idegen pénznemekben való üzérkedést korlátozták, a nyereségvágy még erősebben tódult a részvénytőzsdére.

Vajjon a tőkeösszeg, amely e játékba tódul, nem tudna-e más téren az ország közgazdaságának jobban használni? S vajjon annak a reménytelenségnek az idejét éljük-e, amikor már csak a kockajáték véletlene segíthet rajtunk?

Ugy érezzük, hogy a magyar tőkének s a magyar tőkeszervezetnek fontosabb feladatai vannak, minthogy egyéb papírértékek felhalmozása mellett a részvényinflációt is növelje.

XIV. AZ ÁLLAM PÉNZÜGYEI.

Magyarország állami költségvetése a háború előtt szerény keretek közt mozogva, mégis elég biztos alapon nyugodott. A háború rohamosan növelte a tehertételeket.

Mikor a nagy erőfeszítésnek összeroppanás lett a vége, a megcsonkított kis Magyarországnak kellene felelősséget vállalnia a mult adósságaiért, a jelen óriási költségeiért, s még az a gondolat is egyre kísért, hogy a szétdarabolt ország meghagyott kis csonkjával a temetés költségeit is fizesse meg jóvátétel címén.

Az a bizodalom, hogy a békeszerződés pénzügyi részeiben annyira túlzott és vérengző, hogy nem is lehet végrehajtani, talán nem alaptalan; az országnak azonban szomorú vigasztalás az, hogy annyira szegény, hogy nincs mit elvenni tőle.

Számszerűen azt nem lehet pontosan megállapítani, hogy a magyar állam jövedelmeiből mennyi vész el az új határok folytán s terheiből mennyit lehetett volna igazságosan áthárítani a hódító új szomszédokra. Az állami számadások korábban sem gondoltak sokat a pénzügyi eredményeknek földrajzi tagolásával, az új határmegosztás váratlan kanyarulataival pedig igazán nem számolhattak előre. A pénzegység változó értékmérő ereje pedig úgy is alkalmatlanná tette volna az összehasonlításra a különböző időkből eredő beruházások s egyéb kiadások összegét.

Néhány adatot mégis föl kell említenünk, hogy az ország állapotairól e munka egyéb részeiben rajzolt kép az állami pénzügyek sötét árnyalatával is teljesebb legyen.

Ahogy a gazdasági fejlettség és vállalkozó kedv terén

a magyarság volt mindig az első ebben az országban, úgy az adóteherből is sokkalta jobban kivette a részét, mint — a német kivételével — a többi itt lakó faj. Egy békés időbeli összeállítás (1904) a 24 éven felüli férfiak egyenesadó szolgáltatásáról a következő tájékoztatást nyújtja:

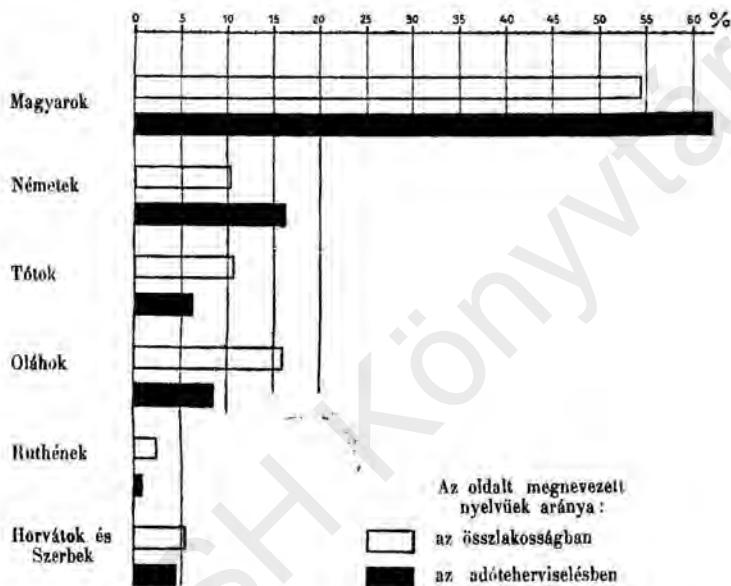
Anyanyelv	Az egyenesadó koronákban	%-ban
Magyar — — — — —	64.084,926	62·1
Német — — — — —	16.812,688	16·3
Tót — — — — —	6.383,932	6·2
Oláh — — — — —	9.010,580	8·7
Ruthén — — — — —	848,676	0·8
Horvát — — — — —	898,715	0·9
Szerb — — — — —	3.611,519	3·5
Egyéb — — — — —	1.532,599	1·5
Összesen:	103.183,635	100·0

A magyarságnak ebből a magasabb adóterheből azonban nem az következik, hogy a megcsonkított Magyarországnak adóviselő képessége volna valami nagy, s az elszakított részeké igen csekély. Igaz, hogy a legnagyobb vállalatok Budapesten összpontosultak, s ezeknek adója még csak növelte a magyarság teljesítő képességét; de a legnagyobb árnyékok is ideestek, s a városi és falusi szegény napszámosok is nagyobb részben a megcsonkított központi területen maradtak.

Az új szomszédállamok oly ügyes körültekintéssel hasították ki területüket, hogy nemcsak magyar nép, hanem magyar vagyon és teherbíróképesség is kerüljön hozzájuk. Erdély népességi arányából például a magyarságra 34·3, a németekre 8·7, az oláhokra pedig 55% jutott; a 24 éven felüli férfiak egyenesadójából ellenben a magyarságra 41·2, a németekre 17·4, s a románokra 40·8%. A magyar és német vállalatok adójának figyelembevételével az oláhoknak az adózásban való részvétele még alacsonyabb hányadra zsugorodna, úgy hogy nyugodtan lehet állítani, hogy az Erdély lakosságának több mint felét

képviselő, s az állami kiadásoknak valószínűleg felét igénybevevő oláhság az állami terhekhez legföljebb, ha egy harmadrésznyivel járult. A kép alig változnék, ha a csehek által megszállt területről vennők a példát.

Az egyenesadó-, fogyasztási adó- és jövedelmi adóeredményeket bizonyos hozzávetőlegességgel még megkísértjük az alábbiakban az új határmegoszlás szerint is

Az adóteher anyanyelv szerint Magyarországon.

részletezni. Az adatok nem egyöntetűek, mert nem ugyanazon évről valók; amíg azonban a fogyasztási adónak, e két rugalmasabb adónemnek eredményei az újabb időkből s egymáshoz közeleső évekből származnak, addig az egyenesadó-eredményeknél kevésbé hiba az, hogy régibb keletűek, mert ezeknél nagyobb fejlődés nem történt. Adataink a következők:

Terület	Egyenes adó	Fogyasztási adó	Jövedelmi adó
	eredményei ezer koronákban		
Cseh megszállás — — — —	24,244·6	65,188·5	2,943·7
%-ban — — — — —	14·2	22·0	11·6
Román megszállás — — —	32,792·2	56,950·0	2,606·8
%-ban — — — — —	19·3	19·3	10·3
Délszláv megszállás — — —	20,183·0	13,258·4	1,177·1
%-ban — — — — —	11·9	4·5	4·6
Osztrák megszállás — — —	4,980·2	6,864·1	838·9
%-ban — — — — —	2·9	2·3	3·3
Fiume — — — — —	739·6	2,566·5	312·6
%-ban — — — — —	0·4	0·9	1·2
Összes megszállás — — — —	82,939·6	144,827·5	7,879·1
%-ban — — — — —	48·7	49·0	31·0
A megcsonkított Magyarország — — — — —	87,429·0	150,425·9	17,581·7
%-ban — — — — —	51·3	51·0	69·0
Magyarország összesen — —	170,368·6	295,253·4	25,460·8

Ez az összeállítás mindegyik adónemnél a megcsonkított Magyarország sokkal erősebb teherviselését mutatja. A központi terület erősebben megadóztatott voltát különben még tisztábban látjuk, ha az itt felsorolt adónemek összegét a népesség számához viszonyítjuk. Az egész Magyarországon ez adókból az egy főre eső teher 26·90 korona. A megcsonkított Magyarország lakóira 34·13 K adóteher esik fejenként, s ezen alul marad minden egyéb követelés. Nyugatmagyarország módos népe is csak 32·32 koronát fizet fejenként, a csehek által megszállt területen a városi népnek s a nagy ipartelepeknek adójával sem jut egy főre több, mint 25·83 K, a délszláv megszállás vidékén a föld gazdagsága dacára is 23·09 K az adóteher, az ország keleti felében pedig leszál 17·54 K-ra.

A megcsonkított Magyarország állami pénzügyi helyzetét különböző adatsorozatokról kell mozaikként összeraknunk.

Egyik legfontosabb ismérv az államadósságok összege, amely több eltérő s különféle kulccsal értékelendő tételből áll. A megcsonkított Magyarország állami pénzügyi helyzetét a következő főbb adatok jellemzik:

Az ország államadóssága hozzávetőleg 116 milliárd koronára tehető, amiből 8·3 milliárd a háború előtti időből származik, 32·7 milliárd adósság keletkezett a háború alatt és 75·8 milliárddal növekedett a passziva a háború befejezése óta. Ez az utóbbi összeg — amelyet jobb lesz minimumnak tekinteni — valamint a háború alatt felvett adósság — kizárólag a megcsonkított Magyarországot terheli. A háború előtti adósságterhen a szomszéd új államoknak is megfelelően osztozniuk kell. E kölcsönök névértéke 1914 július 28-iki álladék szerint 8317 millió korona, amelyek közül a biztosított adósságok összege 4178 millió, a nem biztosítottaké 4139 millió; aranyra vagy idegen valutára szól a háború előtti kölcsönök 31·73%-a. A biztosított adósságokból (amelyekre vasutak vagy más javak le vannak kötve) az utódállamok oly részt tartoznak vállalni, aminő a jóvátételi bizottság megítélése szerint megfelel az illető államok birtokába került biztosítékoknak. A nem biztosított adósságok megosztására pedig azok az állami bevételek szolgálnak, amelyek az 1911—13. évek középeredménye szerint legalkalmasabbak az illető területek pénzügyi teljesítőképességének megítélésére. A fentebb közölt adatokból is nyilvánvaló azonban, hogy a bevételek területi megosztása — Budapest központi jellege miatt — a teherviselőképességre nem igazán jellemző.

A biztosított államadósságok megosztása a biztosítékok területi fekvése szerint való megítéléssel könnyebb; szakértő-bebecslés szerint¹ ezekből a megcsonkított Magyarországra jutna 1·38 milliárd (34·6%), Csehországra 826 millió (20·73%), Romániára 1·16 milliárd (27·98%), a délszláv államra 564 millió (14·16%), Ausztriára 21 millió (0·53%), Fiuméra 79·7 millió (2%). A nem biztosított adósságokra irányadó volna az 1911—13. évi bevételek megosztása; ez utóbbiak az említett időpontban így alakultak: az egész magyar birodalomban volt 922 millió, a megcsonkított Magyarországon 429 millió (46·6%) (ebből Budapesten 188 millió, 20·4%), a cseh megszállás területén 149 millió (16·1%), a román megszállás területén 198 millió (21·5%), a délszláv megszállás területén (Horvát-

¹ Szabóky Alajos: Javaslat az államadósságok megosztására stb.

Szlavonországgal együtt) 125 millió (13·6%), Nyugat-magyarországon 13 millió (1·5%) és Fiumében 7 millió (0·8%). Ezek az arányok a megcsonkított Magyarországra nagyon kedvezőtlenek, s nyilvánvaló, hogy a szétszakított részek gazdasági erejének nem felelnek meg.

A háború óta fölvetett államadósság nagyjában azonos az állami jegyintézet forgalomban lévő államjegyeinek összegével, mely 75·8 milliárdot tett 1922 december 31-én, de mennyisége időről-időre változik és inkább emelkedő irányzatú. 1923 március 15-én már a 77 milliárdot meghaladta. Az évfordulón az állami jegyintézet kimutatásának főbb tételei a következők voltak: A követelés sorában 16 milliónyi érckészlet, az Osztrák-Magyar Bank jegyei és visszaváltott magyar állami pénztárjegyek 18 milliárd, postafakarékpénztári jegyek 1·2 milliárd, 1 és 2 koronás bankjegye: 10 millió, váltóleszámtolás és értékpapírok 31 milliárd, kölcsönök kézzizálogra 2 milliárd, az államkincstárnak adott előlegek 16 milliárd, értékpapírok 1 millió, egyéb követelés 25 milliárd. Ezzel szemben a tartozások közt szerepel a fentemlített államjegymennyiség, 22 millió pénztárjegyforgalom, közel 5 milliárd girokövetelés és 13 milliárd egyéb követelés.

A második adat, amely az ország pénzügyi helyzetét megvilágítaná, az állami költségvetés lenne.

A megcsonkított ország első költségelőirányzatát az 1920/21. pénzügyi évre állította össze, azzal a jó szándékkal, hogy 8·4 milliárdnyi rendes kiadása fedeztessék a 8·8 milliárdra számított rendes bevételekből, míg az átmeneti kiadásoknak 10·8 milliárdos s a beruházásoknak 1 milliárdos tételeivel szemben csak 1·7 milliárdnyi rendkívüli bevételt tudván remélni, végeredményben 9·7 milliárdnyi lett volna a hiány.

A valóságban azonban a korona értéktelenedése folytán a kiadások sokkal nagyobbakká nőttek, s hasonló módon csak illúzió maradt az 1921/22. évi költségvetési tervezet is, amely az első kísérleti év tapasztalatait igyekezett ugyan fölhasználni, s több állami pénzügyi reform hatásával is számol, csak azzal nem, hogy a messze jövő megalapozására szánt pénzügyi reformok eredményeit föl emésztí a koronának újabb nagy zuhanása, s az állami kiadásoknak ezzel járó rendkívüli emelkedése. Ki kell emelnünk ebből a költségvetésből, hogy 26·8 milliárdnyi

kiadással szemben 20·3 milliárdos bevételt remélt, s így a költségvetés hiányát 6·5 milliárdban irányozta elő, úgy azonban, hogy szakítva a költségvetések korábbi rendszerével az állami igazgatást külön választotta az üzemektől, az előbbi ágban közel egy milliárdnyi fölösleget remélvén, az állami üzemeknél azonban a szükséges beruházásokkal együtt megfelelő hiányt.

Az 1922/23. költségvetés közel két évvel jelenvén meg elődje után, a koronának hosszabb idő óta tartó stabilizációja után mégis több időszerű realitást tartalmaz. Hogy nem lehetett deficitmentes, az természetszerű; kevés európai állam tudja ma hiány nélkül zárni költségvetését, pedig egyikre sem zúdult a gazdasági csapások olyan özöne, mint Magyarországra.

Az 1922/23. költségvetés — amennyiben a hátralevő néhány hónap nem fogja zavarani számításait — 40·6 milliárd hiánnyal végződik; az állami igazgatás hiánya 15·6 milliárd, az üzemeké pedig 40 milliárd.

A korona áringadozása, amely csak következmény lehet, okká erősödött, s kilengéseivel az állam pénzügyeire s az állami költségvetésre rendkívül káros hatást gyakorolt. Az ellenséges megszállások óta eltelt idő néhány állomásáról följegyezhetjük itt a korona zürichi értékelését, mely volt:

1920.	II.	28-án	2·30
1920.	VI.	30-án	3·60
1920.	XII.	31-én	1·15
1921.	VI.	30-án	2·10
1921.	XII.	31-én	0·85
1922.	VI.	30-án	0·51
1922.	XII.	31-én	0·275
1923.	III.	20-án	0·14.

A korona áresése s a jegyforgalom növekvése édes testvérek; az országban mégis megindult a vita afelől, hogy deflációs politikát kell-e követnünk, vagy szabadjára engedhetjük a jegyforgalom növekvését. Valóban, ha a békebeli pénzforgalomra gondolunk (1895 végén az Osztrák-magyar monarchia pénzszükséglete 2200 millió korona volt, egy főre tehát átlag 52 korona esett), a most forgalomban lévő bankjegyek mennyiségét aránylag csekélynek mondhatjuk, vásárló erejüket tekintve; de a béke-

idők ércfedezete, rendezett államháztartása, sokkal kisebb kamatterhe és kedvezőbb fizetési mérlege egészen más jegypolitikát engedtek meg. A háború óta a semleges és győztes államok jegyforgalma fokozatosan apad, a vesztes államoké nő, valamint két déli szomszédunké, amelyek nagyobb berendezkedésre vállalkoztak, mint amennyit megbírnak.

Igaz, hogy a deflációra való hajthatatlan törekvésnek megvannak a maga áldozatai a termelés terén, s a pénzügyi politika igazi erejét akkor fejtheti ki, ha a gazdasági munkára serkentő is tud lenni, de a mai helyzetben az ingadozás az összeroppanás veszedelmével fenyeget.

Jegyforgalmunk lehető korlátozása, a Deviza-központ fölállítása, mely a valutaeszközökkel pénzünk kárára történt üzérkedést megállította, az adócsavarnak erélyes forgatása azok az eszközök, melyekkel az állam pénzügyeinek zilált helyzetét ezidőszerint nem annyira javítani, mint inkább a további romlástól megóvni kívánják. A fontosabb új adótörvények (a föld-, ház- és társulati adó) pénzügyi eredményét 12·5 milliárd koronára lehet becsülni. A pillanatnyi helyzetet semmi esetre sem tarthatjuk rózsásnak, s kétes öröm az (bár pénzügyi politikánk határozott érdeme, hogy legalább ezt elértük), hogy pénzünket jobban értékelik Ausztriánál, amely kezdettől fogva életképtelenebbre volt szabdalva a megcsonkított Magyarországnál, s már nemzetközi gyámság alá is került, vagy Németországnál, melyen most végzik a jóvátétel legborzalmasabb viviszekcióit.

Az állam pénzügyeiről szólván, meg kell még emlékeznünk a nemzeti vagyponra, nemzeti jövedelemre, s az ország fizetési mérlegére vonatkozó számításokról. Ezek egytől-egyig elég ingatag alapon nyugosznak, s az ily számításoknak hozzávetőleges becslük volt még akkor is, mikor nem éltük a gyors értékeltolódások idejét. Az ingatag pénzügyi viszonyok nem indokolják ezeknek a többnyire elméleti összeállításoknak a megismétlését; az ország megcsonkítása folytán azonban mégis szükségesnek látszott, hogy ennek az új töredéknek adatait külön igyekezzenek megkonstruálni.

Előre bocsátva, hogy az 1912. évre Fellner Frigyes által kiszámított 41·5 milliárd békekoronányi tiszta nemzeti vagyomból a megcsonkított Magyarországra 37·8%

esett, a cseh megszállás területére 16,4, a román megszállásra 24,5, a délszláv megszállásra 19,1, Nyugat-magyarországra 1,7, Fiuméra pedig 0,6%, az 1913. évi tiszta nemzeti jövedelemnek 6,7 milliárdos összegéből 39,7% a megcsonkított Magyarországra, 16,9% az elszállított Felvidékre, 21,4% a román megszállás területére, 19,8% a délszláv megszállásra, 1,8% Nyugat-Magyarországra és 0,4% Fiuméra, az 1921. évi számítások szerint a megcsonkított Magyarország nemzeti vagyonáról a következő adatokat tudjuk idézni:

1. Földbirtok	491,010	millió K
2. Bányák, kohók	54,616	« «
3. Épületek	67,399	« «
4. Közlekedési eszközök	143,319	« «
5. Ingó javak	318,849	« «
6. Külföldi követelések	113	« «

Összes bruttó nemzeti vagyon: 1.075,306 millió K

Tartozások a külföldnek: 221,413 « «

Tiszta nemzeti vagyon: 853,893 « «

Ugyancsak az 1921. évi állapot szerint a megcsonkított ország nemzeti jövedelmét következően becsülték:

I. Őstermelés.

A) Mezőgazdaság:

1. Földművelés és állattenyésztés 101,083 millió K

2. Szőlő- és borkörmelés 8,959 « «

3. Gyümölcskörmelés és kertészet 3,300 « «

B) Erdészet 1,025 « «

C) Vadászat és halászat 462 « «

D) Bánya- és kohókörmelés 8,715 « «

I. Összesen: 123,544 millió K

II. Ipar.

A) Gyáripar 16,144 millió K

B) Kézműipar 4,394 « «

II. Összesen: 20,538 millió K

III. Kereskedelem és szállítás.

A) Kereskedelem _ _ _ _ _	3,237	millió K
B) Szállítás _ _ _ _ _	2,979	« «
III. Összesen: 6,216 millió K		
Követelések a külföldtől _ _ _ _	5,454	« «
Összes nemzeti jövedelem:	155,752	millió K
Tartozás a külföldnek _ _	12,789	« «
Tiszta nemzeti jövedelem:	142,963	millió K

Az ország 1921. évi fizetési mérlegére vonatkozó számítások súlyosabb jelentőségűek az előbbieknél, mert — ha pontosságuk némely rovatnál nem is teljesen megbízható — mutatják azt, hogy az ország egyetlen évben mekkorát sülyedt a külfölddel szemben való eladósodás tekintetében. Gondoljuk hozzá, hogy ebben a tekintetben 1922 sem mutatkozik sokkal derekabbnak elődjénél, s tekintsünk csak a szétszakítás óta eltelt 1919. és 1920. évekre, s akkor nyilvánvaló lesz nemcsak mérhetetlen nyomorúságunk, hanem az is, hogy ez az ország jóvátélt fizetni egyáltalán nem képes.

A fizetési mérleg aktív tételei a következők:

1. Nemes ércforgalom _ _ _ _ _	506	millió K
2. Vasuti tranzitó-forgalom _ _ _ _	18	« «
3. Vándormozgalm _ _ _ _ _	5,449	« «
4. Külföldi értékpapírok kamata _ _	5	« «
5. Külföldre adott jelzálogos kölcsön kamata _ _ _ _ _	0.003	«
Összes követelésünk a külföldtől:	5,978	millió K

Ezzel szemben a teheroldalon a következő súlyos tételek vannak:

1. Külkereskedelem _ _ _ _ _	20,700	millió K
2. Külföldön lévő államkölcsönök kamatai _ _ _ _ _	5,603	« «
3. Hozzájárulás Ausztria régi állam- adósságához _ _ _ _ _	23	« «
4. A háború utáni államadósságok kamatai _ _ _ _ _	111	« «

5. H. é. és magánvasutak külföldi kötvényei után kamatjárulék	19	millió	K
6. Külföldön lévő hazai záloglevelek és közs. kötvények kamata	795	«	«
7. Külföldről nyert jelzálogos kölcsön kamata és annuitása	12	«	«
8. Ipari részvénytársaságok által külföldre fizetett osztalék stb.	12	«	«
9. Hitelintézetek osztalékai	46	«	«
10. Pénzintézetek külföldi tartozásai	1,065	«	«
11. Magánosok külföldi tartozásai után esedékes kamat	360	«	«
12. A kamatjaradékon kívül a konvenciók szerint Angliának és Franciaországnak fizetendő évi járulék	3,034	«	«
13. Kamat a főváros külföldi tartozásai után	1,275	«	«
14. Sorsjegynyeremények és törlesztési összegek	1	«	«
15. Magyarországon lévő külföldi ipari részvénytársaságok nyeresége	7	«	«
16. Idegen kézben lévő ingatlanok tiszta hozadéka	87	«	«
17. A diplomáciai és konzuli költségek egyenlege	333	«	«
18. A posta, távirtda és távbeszélő külföldi elszámolásának egyenlege	100	«	«
Összes tartozásunk a külföldnek :	33,583	millió	K
A követelést levonva, marad, mint tartozás-egyenleg	27,605	«	«

1922-ben a vándormozgalomból eredő aktív tétel valószínűleg kisebb lesz, a passzívumok közt pedig jelentősen nőhet az ipari társaságok és hitelintézetek külföldre fizetett osztaléka, tekintettel értékeink folytonos kiönlésére, valamint a külkereskedelmi mérleg hiánya.

XV. A JÓVÁTÉTEL KÉRDÉSE.

Magyarország még nem szabadult meg attól a gondtól, hogy jóvátétel címén bizonytalan összegű, elviselhetetlen hadisarcot rójanak ki rá.

Ha anarchisztikus állapotok közt lennének, és tétlenül néznők, hogyan sodródunk az összeomlás felé, akkor talán kevésbé volna fenyegető ez a veszedelem; de mert a magyar közgazdaság a romokon is kezdett újra dolgozni és nem vesztette el a hitét önmagában, megkísérlik, hogy újból lesujtsanak rá, hadd essék vissza megint a romokig.

Bizonyos jóvátételi szállításokat már eddig is kellett teljesítenünk; több szomszéd országnak nagyobb számú állatot, a délszláv államnak pedig a pécsi bányák kőszénét.

A magyar közönség előtt nem kell bizonyítani, hogy már ez is mennyire túl esik fizetőképességünk határán; az állami pénzügyeknek, adósságainknak, fizetési mérle-günknek adatai mind amellettszólnak, hogy jóvátételi számla nélkül is közel vagyunk az összeroskadáshoz.

De meg kell emlékezni arról, hogy ezt a fenyegető pénzügyi helyzetet mi teremtette meg a háborún s a forradalmokon kívül: hadianyagaink elvétele, az idegen megszállások, az entente-bizottságok költségei, tehát mind olyan tehertételek, amelyek egytől-egyig jóvátételszámba mennek, s oly nagy összegűek, hogy állambáztartásunknak és közgazdaságunknak végzetes terheivé váltak.

A hadianyagok elvesztése nemcsak fegyverek és löszerek elvesztését jelenti, amikbe egy legyőzött államnak végre is bele kell nyugodnia: hanem elvesztését milliárdokat érő olyan cikkeknek, amelyekre a békegazdaságnak égető szüksége volt, hiszen tőle vonták el több, mint

négy éven át. Rendkívül sok ruhanemű és ruházati anyagok, élelmezési cikkek, vasuti és egyéb vontató felszerelések, állatok, készpénz, irodai, kórházi felszerelések stb., amelyeket a fegyverszünet szabályai ellenére a katonai megszállások folytán elvettek tőlünk, közgazdaságunk akkori állapotában a gyorsan jövő segítség kétszeres gyógyító erejével bírtak volna. Akkori értékelés szerint, s a katonai keretek hirtelen felbomlása folytán igen hiányos becsléssel nyolc milliárdnyi volt az az összeg, amelyet e címen a ránk legalkalmatlanabb pillanatban elveszítettünk.

Azok az állami javak, építmények, felszerelések, amelyek az ország megcsonkítása miatt idegen uralom alá kerültek, aranykoronákban számítva legalább 16 milliárdot érnek; megtérítésükre, ha csak államadósságok biztosítékát nem képezik, aligha van kilátás.

Az entente-bizottságok huzamos itt tartózkodásának költségei még nincsenek összeállítva, de a hírlapokban itt-ott megjelenő közlemények nemcsak a tisztikarnak, hanem a legénységnek is az itteni megélhetési viszonyokhoz képest, s a magyar állam anyagi erejéhez viszonyítva horribilis fizetéséről egyáltalán nem a mesék világába tartoznak, hanem a ránk nézve szomorú valóságokéba. Ilyen bizottság pedig annyiféle volt — s van részben ma is — hogy a háborús jóvátételnek ismét nem egy milliárdját kellett elfizetnünk ezen a címen. A szegény adósra a legbántóbb látvány, ha hitelezője irgalmatlanul követeli rajta az uzsorakamattal megnövesztett adósságot, de azért — ott vendégeskedik az adós asztalánál.

Az ellenséges megszállások kártételei jelentették az ország gazdasági életére a legnagyobb csapást, amelyet máig sem tudott kiheverni. Ha a fegyverszünetek értelmében való katonai megszállásról lett volna csupán szó — bár e katonai megszállások is messze túl terjedtek az előre jelzett határokon, s a katonai megszállás szükségének legtúlzottabb értelmezésén is — a megszálló csapatok ellátása lehetett volna a legnagyobb terhünk. A megszállások legnagyobb része azonban tervszerű kifosztó hadjárat volt, önkényes és brutális elvétele értékeinknek, elhurcolása azoknak a terményeknek, amelyekből élünk kellett volna és azoknak a termelő eszközöknek, amelyek további életfeltételeink megteremtésére voltak hivatva.

Hogy ipari telepeink annyi ideig üzemben kívül maradtak, s a munkanélküliség orvosszereit oly nehezen találták meg, s hogy mezőgazdaságunk még ma sem tud annyit produkálni, mint ugyanezen területen a békeidőben tette, az kizárólagosan az ellenséges megszállásoknak tudható be.

Egy évtized is beletelhetik, amíg ezeknek a terhé-
től lassan megszabadulunk, s ha volna valami érzékeny mérőszervezetünk, amely apróra mind jelezné azt a veszteséget, amit e címen szenvedtünk, annak idején megdöbbenve látnók az óriási számtengert, mely végül káraink valódi összegét mutatná: oly súlyosat és leverőt, amivel szemben kárpótlásra van igényünk, nemhogy nekünk kelljen jóvátételt fizetnünk.

Az ellenséges megszállások kárait francia, cseh, szerb és román csapatok okozták. Nem sorolhatunk föl itt minden részletet; Laky Dezső adatai nyomán azonban — aki külön könyvben foglalkozik a megcsonkított Magyarországnak ez irányú káiraival — kiemelhetjük, hogy a román csapatok okozta *közvetlen* veszteség az 1919 őszén volt értékelés szerint közel 25 milliárdot tett, mai pénzünben kifejezve mintegy 5000 milliárdot. Csupán a közvetlen veszteségről van itt szó, tehát arról, amit tényleg elvittek tőlünk: az értéktermelésnek az a fönnakadása, amely ennek folytán bekövetkezett, s közzgazdaságunkat a milliárdok újabb sorozatával károsította meg, nincs számbavevé.

Az említett 25 milliárdból közel 9 milliárd esik a magángazdaságok károsodására, a mezőgazdaságnak, iparnak, kereskedelemnek s a családi háztartásoknak kifosztására. Budapest maga 2·5 milliárddal szerepel ebben a számban, főleg ipartelepeinek kirablása folytán; nagyon jelentékeny a kár Győrött, ahol az ágyúgyárat üritették ki, továbbá Mezőhegyesen, ahol a kincstári birtoknak voltak igen nagy veszteségei. Mind a három példa olyan, ahol jó leltár segített a károk pontos megállapításában. Képzeltető, hogy a falvak kisebb birtokosai nem tudták ily szabatosan bejelenteni veszteségeiket, s ott a pusztulás még nagyobb volt, mint ahogy az adatok jelzik.

Ennek dacára a károk összegében a mezőgazdaság veszteségei a legnagyobbak, az összes károk 44%-a; a bányászatra, iparra és forgalomra jut 38%, a közhivatalok káira (amelyek részben szintén falusiak és a mező-

gazdaságot terhelők) 11%, egyéb károkra 7%. E százalékos arányokban már benne vannak a vasút és posta által bejelentett 7·4 milliárdnyi, s a katonai kincstár által megállapított 8·1 milliárdnyi kárösszeg.

Azzal a szomszédunkkal, amelyhez eddig a közös balsorsnak legtöbb szála fűz s amely a maga mélységes nyomorúságában a mi vergődésünket is a legkevesebb rosszakarattal nézi, Ausztriával való egyezségünk már is ránk jelent súlyosabb teherkéteket: egyéb tételek kompenzálásán kívül a fizikai és jogi személyek káraiért 3 millió svájci frankot kellene fizetnünk, s az elszakított területen lévő magyar lebélyegzésű bankjegyeket 1·5 millió erejéig beváltanunk.

A jóvátétel eszméje kísérthet még a győzők gondolatvilágában, akik a háború befejezte óta semmit sem tartanak immár lehetetlennek, ami hasznukra válik, kísérthet az utódállamok kívánságai között, de nyilvánvaló, hogy a megcsonkított s utána kirabolt Magyarország nem gondolhat arra, hogy életének kockáztatása nélkül bármit is fizessen. A tárgyalások folyhatnak még e kérdésről, de magunk között is, amikor örvendünk néhány gazdasági águnk alig megindult fejlődésének, számot vetve eddigi terheinkkel és további megélhetésünk nehéz verejtékével, be kell ismernünk, hogy az ij immár a legvégsőig meg van feszítve, a jóvátétel durva érintésétől elpattan, s Magyarország újra a romok közé kerül.

XVI. EGYHÁZ ÉS ISKOLA.

A régi, részben ezer éves, részben a hitújítás idejéből származó magyar egyházi szervezeteket keresztül-kasul hasogatják az új határvonalak. A római katolikus egyház négy püspökségének egész területét elveszíti: az ősi Nyitrát, azután a besztercebányai, szepesi és az erdélyi egyházmegyéket. Érintetlenül csupán a veszprémi és a székesfehérvári püspökség s az egeri érsekség marad. Hat egyházmegye plébániáik nagyobb felét megtarthatja; egyből, a legrégibb esztergomi egyházmegyéből már csak kisebb töredékek maradnak meg s öt olyan püspökségünk van, ahonnan a plébániák zömével együtt magának a főpásztornak a székhelyét is elszakítják, vagy, mint legutóbb történt, a főpásztort elűzik ősi székhelyéről.

A plébániák több mint felét veszítjük tehát s a 3310 paróchia közül csak 1432 maradna határainkon belül.

A református egyház vesztesége látszólag kisebb, mert a reformátusok inkább az ország közepén tömörülve éltek s nem oszlottak szét annyira az egész országban, mint a katolikusok. Egy református egyházkerület, az erdélyi (amely a legnagyobbak egyike volt s történelmi emlékekben a leggazdagabb), teljes egészében elvész; a tiszáninneni és tiszántúli kerületek érzékeny veszteséget szenvednek, de lelkészségeik több, mint felét megtarthatják; a dunamelléki és dunántúli kerületek megnyirbálása már jóval enyhébb. A református egyház vesztesége 1078 lelkészség, míg 1008 megmarad a megcsontított Magyarországon.

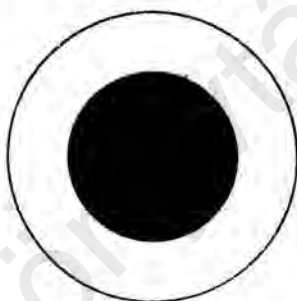
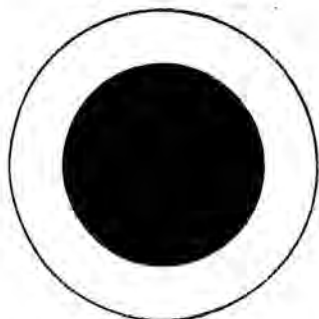
Az ágostai evangélikusok inkább a határmentét s a hegyvidéket lakják s ezért veszteségük is felötlőbb. Az erdélyi egyházkerület — amely a legnagyobb volt — itt is elvész minden lelkészségével. Kicsi hányad marad meg a dunáninneni és a-tiszai egyházkerületből is, csak a bányai és a dunántúli egyházkerületek csorbulnak meg kevésbé. Az ágostai evangélikusok 913 lelkészségéből azonban több, mint kétharmadrész, 622, idegen uralom alá kerül.

A kis unitárius egyház négy megmaradt lelkészsége az új budapesti püspöki vikáriátus vezetésével várja, míg Erdéllyel újra felveheti az összeköttetést.

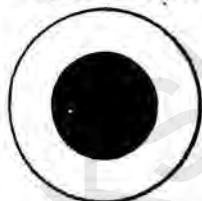
A két görög felekezet egyházi szervei közül alig marad meg valami határainkon belül. A hajdudorogi görög-katholikus püspökség székhelye és 83 plébániája továbbra is magyar fennhatóság alá tartozik, 80 plébánia azonban már kívül esik határainkon. Az eperjesi, munkácsi és a

A cseh megszállás területén
506,709 közül 161,541

A román megszállás területén
597,272 közül 249,032

A délszláv megszállás területén
219,609 közül 70,771

Az osztrák megszállás területén
56,127 közül 7736

Fiumében*
8921 közül 1397

Magyar tanulók idegen uralom alatt.

nagyváradi püspökségnek mindössze 24 plébániája marad az ország belső területén, míg három más egyházmegye egész terjedelmében elszakad.

Az orthodox görög egyháznak egy püspöksége — amely a magyarság közt élő szórványokat foglalta magában — a budai görögkeleti püspökség az, amely 49 plébániájából 42-öt tarthat meg s csak 7 esik határainkon kívül. Az aradi, iemesvári és hácsi püspökség plébániái közül csak 27 marad meg, a verseczi, karánsebesi és

erdélyi püspökség pedig teljesen kívül esik a megcsonkított Magyarországon.

Miközben a békeszerződésnek a kisebbségek védelmére vonatkozó szakaszait olvasgatjuk, azalatt elveszíti birtokait az erdélyi katolikus státus, nyugati hitsorsosai adományain tengődnek a protestánsok s a türelmetlen és kultúrátlan orthodox egyház igyekszik szétzilálni a magyar hitfelekezetek szervezetét.

Az iskolaügy terén szintoly fájók a panaszaink és nagyok a veszteségeink; igen értékes fölszerelésekkel vesztettünk el, de amellet sokkal nagyobbat: az elszakított területeken lévő magyar gyermekeknek azt a jogát és lehetőségét, hogy magyarul tanuljanak.

A népoktatás legalsó tagozata, a kiseddóvás, három típusú intézetben helyezkedik el: a rendes kiseddóvó-intézetekben, továbbá az állandó és a nyári menedékházakban.

Terület	Kiseddóvók	Állandó és nyári menedékházak	A felsorolt intézetek együtt	
Cseh megszállás	Intézetek -----	498	74	572
	Óvónók -----	523	19	542
	Magyar gyermekek --	12,947	1,566	14,513
	Nem magyar gyermekek	26,855	2,726	29,581
Román megszállás	Intézetek -----	549	247	796
	Óvónók -----	597	64	661
	Magyar gyermekek --	26,011	7,849	33,860
	Nem magyar gyermekek	21,762	9,189	30,951
Délszláv megszállás	Intézetek -----	284	25	309
	Óvónók -----	296	9	305
	Magyar gyermekek --	9,825	365	10,190
	Nem magyar gyermekek	21,086	1,884	22,970
Osztrák megszállás	Intézetek -----	49	5	54
	Óvónók -----	50	1	51
	Magyar gyermekek --	333	21	354
	Nem magyar gyermekek	4,271	269	4,540
A megcsonkított Magyarország	Intézetek -----	837	378	1,215
	Óvónók -----	1,014	101	1,115
	Magyar gyermekek --	73,295	28,844	102,139
	Nem magyar gyermekek	16,806	2,418	19,224
Magyarország összesen	Intézetek -----	2,229	729	2,958
	Óvónók -----	2,500	194	2,694
	Magyar gyermekek --	122,636	38,645	161,281
	Nem magyar gyermekek	92,085	16,486	108,571

A 2958 intézetből tehát csak 1215 marad határainkon belül, 1743 azonban kisiklik joghatóságunk alól, 1579 tanerő sorsa válik bizonytalanná s 59,000 magyar gyermek alighanem elesik a magyar nyelvű kiseddévástól. Az elvesző intézetek fele eddig állami költségen állott fenn; különösen nagy számmal a Felvidéken s az ország keleti felében. A Felvidéken 13,000 magyar gyermeken kívül 27,000 nem magyar ajkú élvezte az áldásukat, a román megszállás területén 26,000 magyar és közel 22,000 nem magyar ajkú.

Legfontosabb oktatási intézményünknek, az elemi iskoláknak szétoszlása a következő módon történik:

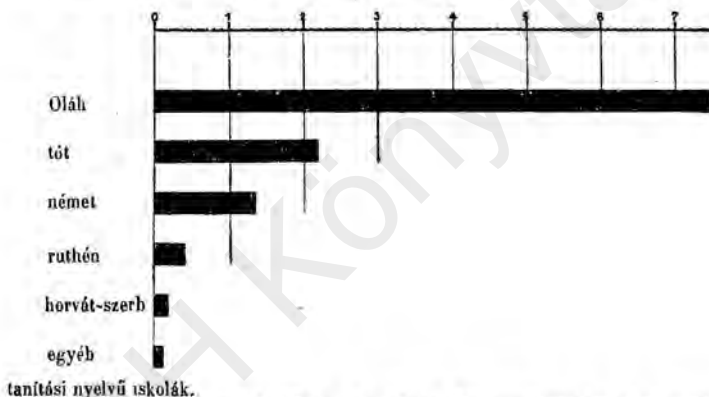
Terület	Az elemi iskolák					
	összes száma	közül állami	tanítóinak	magyar anyanyelvű tanulóinak	nem magyar anyanyelvű tanulóinak	egy tanítóra esett tanuló
				s z á m a		
Cseh megszállás	4,280	953	7,143	119,652	300,837	59
Román „	4,928	1,306	8,490	180,018	300,874	57
Délszláv „	897	266	2,671	50,346	113,959	61
Osztrák „	369	48	712	3,085	37,119	53
Fiume	20	7	148	629	4,420	34
Összes megszállás	10,494	2,580	19,164	353,730	757,209	58
A megcsonkított Magyarország	6,435	982	16,089	753,767	106,435	54
Magyarország összesen	16,929	3,502	35,253	1.107,497	863,644	56

A közel 17,000 elemi iskolából tehát 6435 maradt meg a mi kultúránk terjesztésére; az elveszett iskolák negyed része állami intézmény volt. 19,164 elemi iskolai tanító marad határainkon kívül s több mint 350,000 magyar gyermek oktatása ezentúl nélkülünk történik.

Az elemi iskolák nagyrésze községi vagy felekezeti volt, tehát teljesen autonóm igazgatás alatt állott, de közülök igen sok állami segítségben részesült, függetlenül attól, hogy milyen a tanítás nyelve.

A nem magyar tannyelvű népiskolák államsegélyét az 1913/14. évben — amikor tehát hadi pótlékok még nem növelték a segély összegét — az alábbi összeállítás tünteti föl:

A nem magyar tanítási nyelvű népiskolák					
tanítási nyelve	összes száma	közül állami segélyes	személyi államsegélye	dologi az 1913/1914. évben ezer koronákban	összes
Német	448	182	281	16	298
Tót	365	307	408	23	431
Oláh	2170	1480	1778	6	1785
Ruthén	47	40	45	—	45
Szerb	269	31	40	—	40
Vend	3	3	7	2	9
Olasz	12	1	3	0.1	3
Cseh	2	2	1	—	1
Egyéb	4	2	3	0.1	3
Mindössze	3320	2048	2566	47	2615

A nem magyar iskolákra fordított állami kiadások millió koronákban az 1904/5—1913/14. tanévekben.

Egy évtizeddel korábban ezek az iskolák 678,000 K állami segítségben részesültek; a háború előtt 2.6 millióra nőtt a segítségük s főleg oláh iskolák vették igénybe a támogatást. A háború folyamán sokszorosan fokozódott az állami segítség, az elszakítás pillanatáig.

Az oláh iskolák és egyházak segítése évenként a magyar államnak már 14 milliójába került.

Az elemi iskolai típus fölé emelt iparos- és kereskedőinas-iskolák tekintetében már csak az intézetek számát illetőleg látszik nagyobbak a veszteségünk; az ipar és kereskedelem erősebb koncentrációja folytán a tanulók száma sokkal magasabb az ország központi területén.

Igy is az intézetek 108,787 főnyi tanuló létszámából közel 21,600 magyar ajkú s mintegy 11,500 német tanuló vész el gondozásunk alól. Legtöbb magyar tanulót a román megszállás folytán veszítünk, mert az iparos magyar városok ezen a területen a leggyakoribbak. A fontosabb adatok a következők:

Terület	Az iparosinas-iskolák			A kereskedőinas-iskolák		
	összes száma	tanítónak száma	magyar tanulóinak száma	összes száma	tanítónak száma	magyar tanulóinak száma
Cseh megszállás	110	542	5,017	14	60	399
Román "	145	956	11,254	29	144	1,106
Délszláv "	63	407	3,459	10	47	248
Oszták "	5	12	76	—	—	—
Fiume	1	17	15	1	8	5
Összes megszállás	324	1,934	19,821	54	259	1,758
A megcsontított Magyarország	309	2,878	50,309	45	296	3,492
Magyarország összesen	633	4,812	70,130	99	555	5,250

Valamivel kisebb tanulólétszámot mutathat egy másik fontos iskolafajunk, a polgári iskola. A fiúközépponttatás terén egyéb — a magasabbrendű tanulásra is előkészítő — iskoláink voltak, a leányoktatás azonban — a felső leányiskolák meglehetősen ritka hálózata miatt — nagyrészt a polgári iskolák föladata maradt. Ezért van, hogy a polgári leányiskolák jóval népesebbek voltak, mint a fiúiskolák s jobb gyermekanyaguk is volt. A fiúk és leányok polgári iskoláit egybevéve, veszteségünk mérlege a következően alakul:

Terület	A polgári iskolák				
	összes száma	közül állami	tanítónak	magyar	nem magyar
				tanulóinak	
s z á m a					
Cseh megszállás	114	43	849	11,431	5,879
Román "	120	52	979	15,624	6,130
Délszláv "	49	19	357	4,523	3,925
Oszták "	5	3	32	273	260
Fiume	4	2	58	284	775
Összes megszállás	292	119	2,275	32,135	16,969
A megcsontított Magyarország	240	79	2,362	56,861	3,130
Magyarország összesen	532	198	4,637	88,996	20,099

A kilenc óvónőképző-intézetből öt maradna meg határaink közt; a többi román megszállott vidéken van. Az öt visszamaradó intézet tanulóinak száma azonban több mint kétszerese az elszakításra szánt intézeteknek s az utóbbiak 195 növendéke közül is 159 magyar nyelvű volt.

Férfitanítóképzőt 32-öt veszítünk (18-at a román, 11-et a cseh megszállás területén) s csak 18-at tarthatunk meg, az így elveszített tanerők száma 329-et tesz s a 3015 határainkon kívül eső tanulóból 2072 fiú magyar ajkú. A tanítóképzést átmenetileg korlátozni kell a menekült tanítók elhelyezhetése, majd pedig a csökkenő tanköteles létszám miatt; később azonban a tanulók számának növelésére kell törekedni.

Leánytanítóképző viszont 19 esett határainkon kívül (11 a román, 6 a cseh megszállás vidékein), de 23 megmarad központi területünkön, nagyobb tanulólétszámmal, mint az elszakított intézetek. 211 tanerő a veszteségünk s a 2401 növendék közül 1985 magyar ajkú.

A felső kereskedelmi iskolák közül 26vész el és 28 marad meg. A megmaradók azonban fejlődöttebbek, 7012 tanulóval, míg az elszakított részeken lévő kereskedelmi iskolákba 4230 növendék járt s ezek közül 3060 volt magyar. Jellemző az állami áldozatkészségre, hogy a 19 állami felső kereskedelmi iskola közül 13 az elszakított részekre esik, ezek fele a csehek által megszállott vidékekre.

A fiúközépiskolák tekintetében veszteségünk mérlege a következő:

Terület	Gimnáziumok	Reáliskolák	Fiú középiskolák	Ebből állami iskolák	A tanárok	A tanulók	A tanulók közül magyar
	összes száma						
Cseh megszállás	36	7	43	13	655	12,702	10,112
Román „	51	9	60	19	942	19,544	12,888
Délszláv „	10	1	11	5	191	3,823	1,900
Osztrák „	1	—	1	—	14	184	116
Fiume	1	1	2	1	27	431	138
Összes megszállás	99	18	117	38	1829	36,684	25,154
A megcsonkított							
Magyarország	88	16	104	39	1725	39,647	37,682
Magyarország összesen	187	34	221	77	3554	76,331	62,836

Veszteségünk 117 fiúközépiskola, amelyek közül 38 volt állami intézet. A visszamaradó 104 tanintézet azonban népesebb, bár tanerőinek száma aránytalanul kisebb. 1829 tanerőt veszítünk s a 36,684 határainkon kívül maradó diákból 25,154 magyar fiú, 2800 pedig német.

A leányközépiskolák száma általában alacsony volt; 43 intézetünkől 25-öt tarthatunk meg, azonban a 21 állami iskolából csak nyolcat.

A középiskolai tanulók 82,6%-a volt magyar anyanyelvű, jóllehet a hazánkban divó egyéb nyelvek közül csak a tótnak nem volt saját középiskolája, a németek 9, az oláhok 6, a szerbek 1 középiskolát tartottak fenn (megfelelő állami, sőt építési segílyel) a maguk nyelvén.

Hogy a kolozsvári egyetemnek 45 éven át gyűjtött gazdag felszerelése, s az egyetemi telep költséges építkezései ma idegen próbálkozásnak szolgálnak túldiszes keret gyanánt, az éppoly köztudomású, mint hogy a hajlékát veszített egyetem Szegeden még a felszerelések teljes hiányával küzd, továbbá hogy a pozsonyi egyetem vándorútjában még el sem jutott új állomáshelyére, Pécsre. Selmec ősi akadémiaja menekülésével kihalttá tette a régi bányavárost és Sopronban talált menedéket. Kassán és Kolozsvárott jól berendezett gazdasági tanintézeteket kellett hagynunk, két jogtanító intézetet teljesen elveszítettünk: a kassait és nagyváradi, az eperjesi Miskolcon, a máramarosszigeti pedig Hódmezővásárhelyen keresett ideiglenes hajlékot.

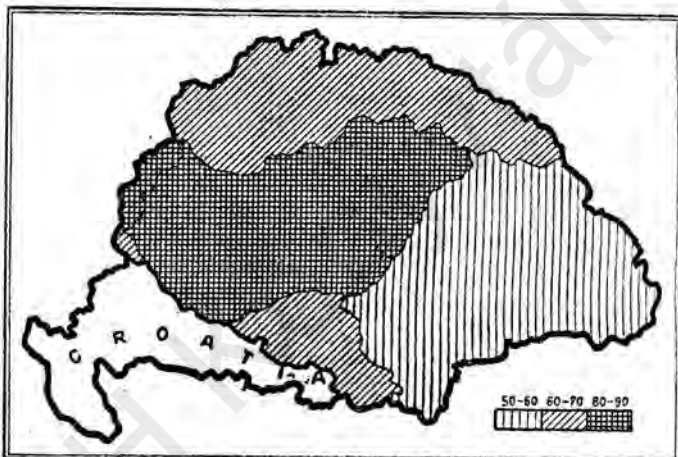
Még néhány szót az iskoláztatás eredményéről; arról, hogy az iskolai műveltség fokozatait a népesség egyes rétegei milyen arányban érik el?

A legelemibb műveltség fokmérőjénél, az írás és olvasás ismereténél, az inkább tömörülten lakó német ajkúak valamivel előnyben vannak a magyarság fölött, melynek egy része az iskoláztatásnak nehezen hozzáférhető tanyákon szétszórva él. A magyarság után a tótok következnek, majd a horvátok, a legalacsonyabb műveltségi arányt pedig a szerbek, főleg pedig az oláhok és ruthének mutatják. Így is kedvezőbb a magyarországi oláhok népműveltsége a romániabeliéknel.

Ezek a jellegzetes eltérések azért nem ütköznek ki élesebben Magyarország szétkapcsolt részeinek vizsgálatánál (legföljebb csak az egyes nyelvvidékek adatainál),

mert mindegyik hódító nagyobb tömegű műveltebb magyart és németet is ragadott magával. Az arányok így sem érdektelenek. A hat évnél idősebb népességben írni és olvasni tudott:

A cseh megszállás területén	67·8%
A román megszállás területén	51·5 «
A délszláv megszállás területén	68·9 «
Az osztrák megszállás területén	86·1 «
A megcsonkított Magyarországon	80·2 «
Magyarországon összesen	68·7 «

Írni-olvasni tudók az összes népesség százalékában.

Magában Erdélyben a magyarság között az írni-olvasni tudók 59·9%-kal szerepelnek ugyan, az oláhok közt azonban csak 27·9%-kal. A délszláv megszállás területén szintén a magyarok és németek javítják az arányt.

A középiskola legalább négy osztályát elvégzettekrol a túloldalon levő táblázat tájékoztat.

A magyarságnak a szerepe itt már első helyre kerül. Felöltő azonban, hogy míg az elemi műveltség tekintetében kedvezően álló tót faj a középiskola alsó négy osztályát végzettek közt oly alacsony aránnyal részesedik még a saját ethnikai területét magába záró cseh megszállásnál is, addig az általában alacsonyabb kultúrájú oláhság, a román megszállás területén a négy közép-

Terület	A középiskola 4 osztályát végzettek száma	E b b ő l								
		magyar	német	tót	oláh	rutén	horvát	szerb	egyéb	
		százalékokban								
Cseh megszállás — —	108,550	78·9	13·6	5·6	0·3	0·3	0·1	0·1	1·1	
Román « — —	145,681	69·2	15·2	0·1	13·9	0·0	0·1	0·9	0·6	
Délszláv « — —	34,160	64·4	18·3	0·6	1·7	0·1	0·2	13·5	1·2	
Oszták « — —	8,548	77·4	19·9	0·1	0·1	—	1·3	0·0	1·2	
Fiume — — — —	5,599	24·6	12·2	0·0	0·3	0·0	12·6	0·5	49·8	
Összes megszállás — —	302,538	71·4	15·1	2·1	7·0	0·2	0·4	2·0	1·8	
A megcsonkított Magyarország — — —	370,601	92·7	5·2	0·2	0·4	0·0	0·3	0·3	0·9	
Magyarország összesen — —	673,139	83·1	9·7	1·1	3·4	0·1	0·3	1·0	1·3	

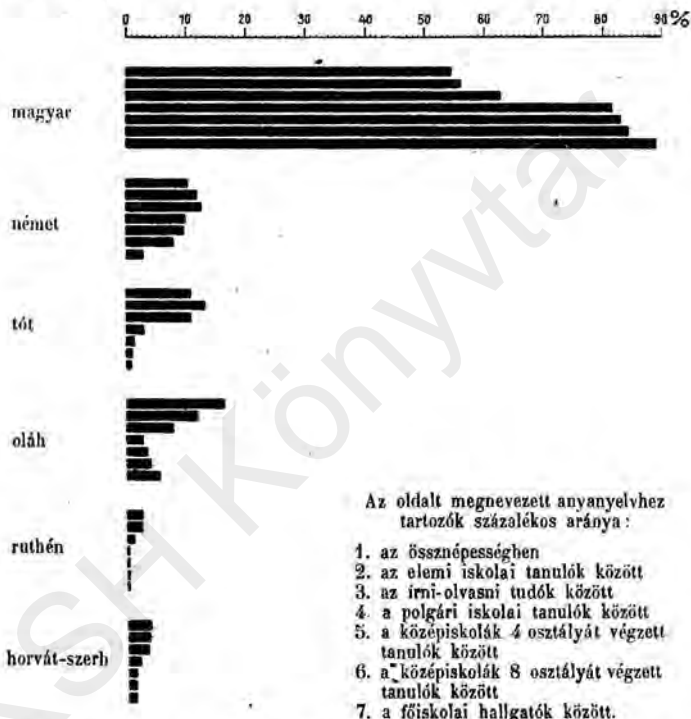
iskolát végzetek közt elég magasra tudja fölemelni az arányát. Ennek a magyarázatát abban találhatjuk, hogy a többség vallási tekintetben nem alkot külön szervezetet, az oláhság azonban a görög felekezetek elzárkózó organizmusában él, papjait fölös számmal, s tanítóit is maga neveli, s ezeknek a tömege emeli magasabbra a négy középiskolát végzetek arányát.

A műveltség magasabb lépcsőfokán, a középiskola teljes befejezésénél adataink következően alakulnak:

Terület	A középiskola 8 osztályát végzettek száma	E b b ő l								
		magyar	német	tót	oláh	rutén	horvát	szerb	egyéb	
		százalékokban								
Cseh megszállás — —	39,379	83·5	9·5	4·9	0·5	0·5	0·1	0·1	0·9	
Román « — —	53,141	68·6	13·0	0·1	16·7	0·0	0·1	0·9	0·6	
Délszláv « — —	12,229	71·0	12·7	0·7	1·4	0·1	0·2	13·0	0·9	
Oszták « — —	2,574	82·7	13·9	0·0	0·1	—	1·9	0·0	1·4	
Fiume — — — —	2,121	25·3	12·5	0·0	0·3	0·0	12·8	0·1	49·0	
Összes megszállás — —	109,444	73·7	11·8	1·9	8·4	0·2	0·4	1·9	1·7	
A megcsonkított Magyarország — — —	142,090	93·1	4·7	0·2	0·5	0·0	0·3	0·3	0·9	
Magyarország összesen — —	251,534	84·5	7·8	0·9	4·0	0·1	0·4	1·0	1·3	

A magasabb kultúrát megkívánó élethivatásokban a magyarság föltétlen elsőbbségben van. Meglátszik ez nemcsak az országos arányokon, hanem minden egyes leszakított területnél, kivéve azt, amelyet a romá-

nok tartanak most megszállva. Ezen a vidéken, bár annyi nagy városunk magyar intelligenciája tartotta fönne a kultúrát, aránylag kevesebb magyar van a teljes, mint a félközépiskolát végzettek közt, s az oláhok aránya — bár még mindig csak 16,7%-os — növekvő. Ismét a főntebbi magyarázatra kell utalnunk, azzal a megtoldással,

Műveltségi viszonyok Magyarországon anyanyelv szerint.

hogy ebben a kategóriában a nyolc középiskolát, vagy azzal egyenrangú intézetet végzettek foglaltatnak, tehát a tanítóképzőt végzettek is. S a gazdasági és gyakorlati pályán működő sok magyar és szász ember, akik a polgári iskolát befejezték, hogy nagyobb ismeretekkel láthassanak a termelő munkához, ezen a rostán mind kiesett; az oláh tanító és pap azonban mind benn maradt. Erthető tehát, hogy az oláh műveltség ezekből a szárnok-

ból is bizonyos egészségtelen megoszlással tűnik ki: alul vékony rétege az írni-olvasni tudóknak, följebb egyre több iskolai bizonyítvány, mely a tanítói és papi stálmokra képesít. Innen van az, hogy román államférfiak is sűrűn panaszkodnak, hogy a közigazgatási pályákra nem kapnak elég embert s a váratlanul megszerzett hatalmas területet nem tudják elég értelmi erővel igazgatni.

A szétszakítás óta a megcsonkított Magyarország határain belül maradt iskolák életéről számszerű adatokat még nem tudunk idézni. Az oktatás kétségtelenül intenzívebben folyik, mint korábban, amikor a háborús évek helyiséghiánya, tanítóhiánya, fűtési zavarai stb. mindegyik iskolai év munkáját szinte meddővé tették. A tankötelezettség szigorú keresztülvitelére vonatkozó újabb törvény bizonyára csak fokozza ezt az intenzitást.

Közoktatásügyünknek nagy gondja a gazdasági irányú tanítás olyan újjászervezése, amely legalább a jövő nemzedékben egészségesebb munkamegosztásra törekszik, mint aminőt ma, a tisztviselőpályákra neveltek nagy tömege miatt a legjobb akarattal is el tudunk érni.

XVII. AZ ELSZAKÍTOTT MAGYARSÁG HELYZETE.

Ha csak pár szót is, s ha pozitív adatok hosszadalmas felsorolása nélkül is, említést kell tennünk elszakított véreinkről, mert Magyarország küzdelmes éveiben a legcsüggesztőbb érzés, hogy sanyargatásukat tétlenül kell néznünk.

Senkinek nem lehettek illúziói az iránt, hogy a szomszéd új államok a békeszerződéseknek a kisebbségekre vonatkozó intézkedéseit másként fogják szemforgatva az európai nyilvánosság előtt értelmezni s másként kezelik otthon a gyakorlatban.

Mint hogy azonban európai nyilvánosság nincs, vagy pedig más kérdésekre tartja fenn az érdeklődését, a hódítók még erre a kétszínű magatartásra sem érzik magukat kötelezve.

Amit a katonai megszállás túlzott jogcímén puska-tussal kezdtek egyesek ellen, azt most törvényalkotásokkal, rendeletekkel és adminisztrációval folytatják százazrek ellen: a rendszeres kiforgatást nyelvükből, jogaikból, vagyonukból.

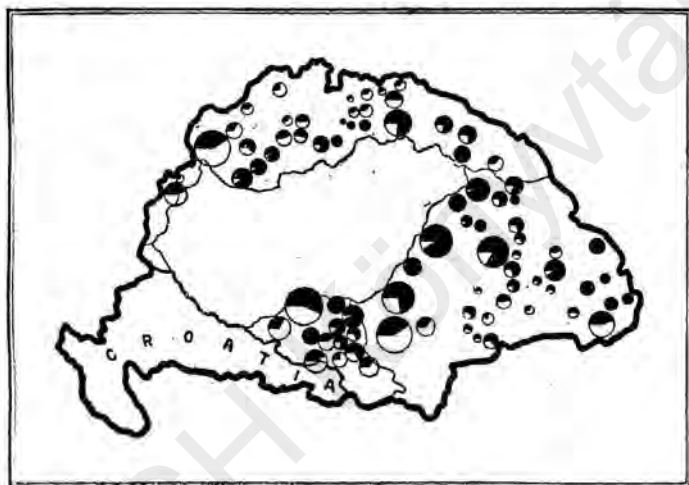
Hirdetjük és titkon üzenjük a megszállt területeken küzködő magyarságnak, hogy tartson ki türelmesen, bátran és híven: a hatalom azonban ezer lehetőséget talál ki arra, hogy elmozdítsa helyéből.

Most, mintegy ötödfél évvel a megszállások kezdete óta, nagyjában elkészíthetjük a mérlegét annak a helyzetnek, amelybe az elszakított magyarság került.

Politikai jogai úgyszólván nincsenek; a parlamentekbe való választások egy-egy színmagyar vidéken úgy történtek, hogy a szavazó helyiségeket egyszerűen elzárták

a magyarság elől. Hirmondónak beeresztenek egy-két magyart, aki elszigetelten küzd is a magyarság elnyomása ellen, de csak gúnyos visszhangra talál. Hatalmas többségben elenyésző töredék, pedig milliókat képvisel.

A helyi autonómiából kiszorúl a magyarság, mert a közigazgatási beosztás ügyes átcsoportosításával, régi magyar városok adminisztratív jelentőségének lefokozásával a hódító elemmel találja magát körülvéve ott is, ahol többségéről bizonyos lehetett volna.

Az elszakított városok magyarsága.

Nemzetiségi jogait elkobozták; ahol úgy tetszett, a vezetéknev hangzása, ahol ez nem vezetett célra, a hódítók nyelvének ismerete vagy a vallás stb., az egyszerűbb néppel szemben az ijesztésnek különböző fokozatai szerepeltek okul, hogy a népszámlálások — amelyeket több városban második javított kiadásban voltak kénytelenek rendezni — a magyar s többnyire a német elemet kisebbséggé, vagy ahol csakugyan kisebbségben volt, egészen jelentéktelenné zsugorítsák össze.

Megfosztották a magyar kultúrájától. Csehországnak ismert tilalma ellen a magyar irodalmi termékek bevitelle ügyében a Magyar Tudományos Akadémia hiába emelte föl a szavát. A magyar írás, a magyar gondolat tiltott

árúcikk a löbbi határon is. Az a néhány sajtótermék, amelyet elszakított testvéreink magyar nyelven fenntarthatnak, csak halk szavú lehet s arról kell legjobban hallgatnia, amiről legtöbbet tudna panaszkodni. Kivétel csak akkor van, ha azok úznak sajtópropagandát, akiknek társadalmunk könnyelműen odaajándékozta a nemes patinájú emigráns nevet. Ezek nyugodtan gyalázhatják Magyarországot, költhetnek róla hazug és riasztó híreket, az új szomszédok védőszárnya gyámolítóan borul föléjük.

Megfosztják a magyarságot rendre iskoláitól is. A volt állami iskolákat a magyar felekezetek igyekeztek saját erejükből pótolni: ezeknek ezer bajuk akad a hatóságok mindenféle zaklatásától, hogy ellankadva a kitartásban, egyre jobban gyérüljön a számuk. A Felvidék magyar középiskoláinak egy-két kivétellel való megszüntetéséről kimerítő jelentéseket olvashattunk. De alakulnak új iskolák, új tankönyvekkel, hogy a jövő nemzedék a sok túlzás és ferdítés közül ne tudja kiolvasni azt az igazságot, amit apja, anyja az otthon csöndjében súg neki. A magyar iskolák megszűnnek, s magyar gyermeknek nem szabad átkelnie a határokon, hogy nálunk folytassa tanulmányait.

Kiforgatják a magyart vagyonából, első sorban földbirtokából. Az új államok földreformtörvényei sajtáságosan rezonálnak mindarra, ami magyar birtok. Az, ha kisebb is, útjában áll a demokratikus birtokpolitikának: ha magyar kulturális célt szolgál, akkor különösen veszedelmes. A törvények óvatosabbak, a rendeletek már világosabbak, s a végrehajtás a legkíméletlenebb.

Mindezeket konkrét adatokkal, hitelesebb formában fogja a magyar kormány panaszaink egy töredéke gyanánt a Népszövetség elé terjeszteni. Nem hallgathattunk azonban erről itt sem, mert a megcsonkított Magyarország sok nehéz gondja között a legnehezebb az, hogy nem tud segíteni elszakított véreire. A mi közvetlen gondjaink nagyrészt gazdasági természetűek, s akadhatnak, akik a szokol, dinár és leu magasabb árfolyamától elkápráztatva, kevésbé aggódnak az elszakított magyarság sorsán, mert annak gazdasági bajai nincsenek vagy nem olyanok, mint a miénk. Ettől a megnyugvástól vagy bele-törődéstől, ami közönnyé is fajulhat, óvni kell mindenkit.

Az elszakadt magyarság egyedeinek itt-ott gazdaságilag kielégítő lehet a helyzete, a nagy többségét azonban rendszeresen rontja az idegen hatalom tervszerű munkája s az elszakadás martiriumát nem lehet a jobban csengő szokollal megváltani.

Még csak egy megjegyzést: ma még jobban látjuk, mint pár évvel ezelőtt, hogy az elszakítás csalódást hozott azoknak a nem magyar ajkú honfitársainknak is, akik örömmel üdvözölték azt. A mindig opportunisták kivételével a tótok fölpanaszolják a cseh terjeszkedést, az erdélyi oláhok pirulnak a régi Románia bürokráciájának alacsony szintje miatt, a horvátok politikai önállóságát és szellemi fölényét egy alacsonyabb rendű faj szorította gúzsba. A magyar nacionalizmus oly feketére van ugyan festve előttük, hogy nem mondhatják ki hangosan, mennyire kedvezőbb volt rájuk a múlt magyar hegemoniája, mint az állítólagos testvér elnyomása, de elégedetlenségük az idő teltével növekszik. Ha még találkozunk, nem azt nézzük, hogy milyen érzéssel távoztak tőlünk, hanem azt, hogy milyen tapasztalatokkal térnek vissza.

XVIII. AZ ÚJ SZOMSZÉDOK.

Ausztria a legkisebb az úgynevezett utódállamok között, 81,581 km² területével.

E területen 1910-ben 6.631,944 ember élt, az 1920 elején tartott népszámlálás szerint azonban Ausztria (természetesen az időközben Magyarországból és Karinthiából nyert területek nélkül) 6.067,430 lakost talált, s kilenc év alatt a népesség 3·61%-os fogyását volt kénytelen megállapítani. Az ország népsűrűsége 81-ről 78-ra szállt le, a megcsonkított Magyarországnál tehát az új Ausztria ritkább népességű lesz. Alsó- és Felső-Ausztria, valamint Salzburg népességén kívül egyéb területei ritkábban laktak, mint a tőlünk nyert nyugatmagyarországi csík. Népességének 89·8%-a német ajkú (illetve társalgási nyelvű, mint az ottani fölvételek terminológiája kifejezi), 1·9% cseh-morva, de 5·5% idegen állampolgár, akinek a nyelvét nem tudakolták.

A hitfelekezetek szerint való megoszlás Ausztriában szintén nagy egyöntetűséget mutat: népének 93·3%-a katolikus, 3·5%-a protestáns, 2·9%-a zsidó, a többi egyéb apró felekezetek közt oszlik meg. A görög rítus szerepe Ausztriában is jelentéktelenné vált.

A foglalkozás szerinti megoszlás azonban sejteti már Ausztria bizonytalan gazdasági jövőjét: 31·4% erejéig részesedik a mezőgazdaság, 32·9%-os a bányászat és ipar szerepe 16% a kereskedelem és forgalom körébe tartozik, 17% a közszolgálatához és szabad foglalkozásokhoz, 2·7% pedig házi cseléd. A közszolgálati foglalkozásoknak ez a túl magas aránya, s a kereskedelem és forgalom körébe tartozók nagy száma csak akkor nem egészségtelen, ha biztosított ipari rétegre és még szélesebb mezőgazdasági alapra van fölépítve. Az osztrák mezőgazdasági népesség

azonban igen kevés, ipari népességének biztosított voltát pedig szintén ingatagnak kell tekintenünk. Az őstermelő népnek 29·3%-a birtokos, 33·8%-a a birtokban segítő családtag, 28·5%-a gazdasági cseléd és 8·3% gazdasági munkás.

Nagy jelentősége a birtokmegosztás ingadozásainak egyébként nem lehet azon a csekély szántóterületen, amellyel a megmaradt Ausztria rendelkezhetik.

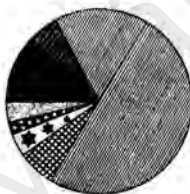
Magyarország

Cseh-Szlovákia

Románia

Megcsönkített Magyarország

Délsláv-állam

Ausztria

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15.

1. Magyar, 2. német, 3. tót, 4. oláh, 5. ruthén, 6. horvát, 7. szerb, 8. cseh, 9. lengyel, 10. ukrán, 11. zsidó, 12. bolgár, 13. bosnyák, 14. szlovén, 15. egyéb.

Nyelvi megosztás az új államokban s a békekötés előtti Magyarországon.

Amíg ugyanis nálunk 60·4% a szántóföld aránya (sokkal magasabb, mint az utódállamok bármelyikében), addig Ausztria területének csak 24·8%-a a szántóföld. A népességhez viszonyítva a szántó nagyságát, az új államokban a következő arányokat találjuk: ezer lakosra esik szántóterület hektároiban:

Magyarországon	725·7
Ausztriában	307·5
Csehországban	460·3
Romániában	616·3
Jugoszláviában	422·9

A rét 13·4%-os arányával már sokkal kedvezőbbnek látszik ugyan, mint nálunk, de e művelési ágak számbavétele tekintetében Ausztria a mienktől eltérő eljárást követett, s így — mint jobban összehasonlíthatót, — csak azt emelhetjük ki, hogy Ausztria szőlőterülete meglehetősen jelentéktelen, erdőállománya azonban földjének 37·7%-át foglalja le, s több mint háromszor annyi, mint a mi erdőink. Ez az osztrák faiparnak és papíriparnak kedvező kilátásokat nyújt.

A fontosabb termékekből való mezőgazdasági termelés Ausztriában a következő eredményeket mutatja tízéves (1904/13.) átlagban: Búzából 3·4 millió, rozsból 6 millió métermázsra volt a termés; egy főre tehát e két kenyérterményből 1·40 mm esett, míg a megcsonkított Magyarországon 3·74 mm. A kenyérellátás tehát Ausztriának mindig súlyos gondja lesz; a közelmúlt években az ország pénzügyi katasztrófájának okozója lett. Az árpa hozama 2·3, a zabé 4·1, a kukoricáé 1·2, a burgonyáé 14·7 millió métermázsra. A termésátlagok búzában, rozsban s a burgonyában valamivel magasabbak voltak a magyarországiaknál, a többi terménynél gyengébbek. Az 1920. évi adatok azonban a békeidők átlagával szemben még nagyobb hanyatlást mutatnak, mint Magyarország mezőgazdasági termelése: kenyérmagvakból 4 millióra, abraktakarmányból 3·5 millióra zsugorodott össze a termelés.

A főbb állatfajtákat békebeli adatok szerint 2·4 millió szarvasmarha, 1·9 millió sertés, 318 ezer ló és közel 300,000 juh képviseli. Ez a szarvasmarhalétszám kielégítőnek látszik s a területhez való viszonyításban magasabb állományra vall, mint a mienk s a juhtenyésztés fejlődésének is Ausztriában biztató eshetőségei vannak.

Egy 1919. évi számlálás azonban főleg a szarvasmarháknak és sertéseknek nagy csökkenését mutatja; az előbbiekek száma 1·8, az utóbbiaké 1·1 millióra apadt.

A bányászat köréből a vasérctelepek gazdag termelése szembeötlő: 16·4 millió métermázsra vasérc az évi átlag

produkció, 4·9 milliónyi nyersvasat állítottak elő, de már a kénkovandtermelés jelentéktelen (28,000 mm), a rézérc 160,000 métermázsányi, arany, ezüstérc náluk is hiányzik, úgyszintén a kőolajtermelés. A sótermelés évi 1·5 millió métermázsányi, ami nemcsak fődözi a szükségletet, hanem nagyobb (Magyarország hiányát azonban távolról sem fedező) kivitelre is lehetőséget nyújt.

A vasérc bősége Ausztriának fontos segélyforrása, a nyersvastermelés azonban közben szintén nagyot hanyatlott (1920-ban nem egészen egy millió mm nyersvasat állítottak elő, a béketermelésnek egyötödét). Általában Ausztriának bányászati és ipari lehetőségeit teljesen kihasználnia azért nem lehet, mert szénellátása annál gyöngébb. Jelentéktelen kőszéntelepein kívül főleg barnaszénbányái vannak, de összes széntermelése 1915-ben alig tett 25 millió métermázsát, holott az évi szénszükségletet 120—150 millió mm-ára becsülhetjük. Ez okozza, hogy Csehországból és Lengyelországból Ausztria igen nagy és folytonos szénbehozatalra szorul, de fejlett nagyipari üzemeit még így sem használhatja ki teljesen. Talán csak a papíripar az, mely természetes energiákkal dolgozva s nyersanyagban bővelkedve, a békebeli termelést nemcsak utólérte, hanem hamar fokozni is tudta; a vas- és gépipar, fonó- és szövőipar sokkal több nehézséggel küzd.

Ausztria kereskedelmi forgalmában a behozatal cikkei közt első helyen vannak a szén, a gabona, liszt és egyéb élelmiszerek, állatok és állati termékek s a kőolaj; a kivitelben a fa és faárúk, papiros, vasérc, magnezit, nyers vas, vasból való fél- és készgyártmányok, gépek, textilárúk, vegyészeti gyártmányok a fontosabbak.

Az ország kereskedelmi forgalma növekvő, s a bécsi piac többet tudott megtartani vonzóerejéből, mint ahogy a szétszakítás után pillanatnyilag látszott.

Ausztriának 7478 kilométer vasúthálózata van s egy kilométernyi vasúthosszúságra 11 km² terület és 900 lakó esik (Magyarországon szintén 11 km², illetve 899 lakos).

Ausztria Magyarországhoz hasonlóan sok értékét elveszítette, sőt két vonatkozásban föltétlenül súlyosabb gondokkal küzd; élelmiszerhiánya hasonlíthatatlanul válságosabb és szénhiánya is sokkal aggasztóbb. A nép foglalkozási tagozódása szintén szerencsétlenebb összetételű s mert fejlett iparának sok nyersanyagát nélkülöznie kell,

a változott viszonyok közt még komorabb kilátásai vannak. Az ország pénzügyi helyzete és mélyre sülyedt valutája is ennek a jelzői; szociális bajok és zavarok csak növelik a nehézségeket. Az 1922. évi költségvetés 91 milliárd bevétellel szemben 258 milliárd kiadással számolt; a kiadásokat azonban az osztrák koronának az év folyamán való folytonos romlása is csak növelte.

Ausztria külön pénzrendszerének megállapítását¹ az a kényszerű helyzet provokálta, hogy az újonnan alakult szomszéd államok sorra függetlenítették magukat az Osztrák-Magyar Banktól, s külön választották pénzjegyeiket. Ez Ausztriában növelte az inflációt, s így az ország bankjegyadósságát is. Hosszas előkészítő tárgyalások után a bankjegyek felülbélyegzése 1919 márciusában kezdődött, minden levonás nélkül; a hó végén — bizonyos kivételek leszámításával — már a felülbélyegzett jegyek használata kötelezővé vált. A felülbélyegzett bankjegyek kezelése, valamint új ily jegyek kibocsátása az Osztrák-Magyar Bank útján történt ugyan, de annak többi üzleteitől külön váltan. Ezzel a rendelkezéssel Ausztria külön választotta a saját valutáját az Osztrák-Magyar Bank közös koronajegyeinek sorsától, sőt igyekezett a közös bankadósság egy részét az utódállamokra hárítani. Összesen 4·8 milliárd koronát bélyegeztek le ez alkalommal, az Osztrák-Magyar Bank 37·7 milliárdnyi bankjegyforgalmának 13%-át, ami a népességi arálynak megfelel. A felülbélyegzés gyakori hamisítása 1920 márciusában arra bírta az osztrák kormányt, hogy új pénzjegyeket bocsásson ki.

Ausztria ismeretes gazdasági és pénzügyi helyzete miatt az osztrák korona árfolyama később fokozatosan esett, a jegyinfláció egyre nőtt, úgy hogy az ország végre is az európai hatalmak pénzügyi gyámsága alá került.

A megcsonkított Magyarország területét másfélszerezen meghaladja, de déli szövetségeseinél mégis sokkal kisebb az új cseh köztársaság. Földrajzi egységgel nem lehet vádolni; a Morva déli folyásánál tud csak egybesimulni a két külön rész, amelyet a Kárpátok széles háta választ el egész hosszában egymástól. Csehországban

¹ A pénzrendszerek kifejlődésére vonatkozó adatok dr. Buday Gyula tanulmányából valók.

140,785 négyzetkilométer területen 13.594,593 ember él; a 97 főnyi népsűrűség (amely különösen Sziléziának és a korábbi Csehországnak sűrű lakosságából alakul ki), jóval nagyobb, mint az utódállamok bármelyikéé.

Az 1921. évi népszámlálás szerint a lakosság 13.604,867 főnyi, ami mindössze 0·1%-os szaporodást mutat. E gyöngye fejlődés érthető azért, hogy az ország területe több helyen háborús küzdelmek színtere volt, s azért is, mert a magyar intelligenciának menekülése is ritkította a lakosságot.

A nyelvi egység szintén nem erős oldala az új köztársaságnak. Cseh-morva lakossága 1910. évi adatok szerint 45·9%-os; ha a tótokat, akik a megszállás óta 12·4%-kal szerepelnek az új állam népében, hozzájuk számítjuk is, még mindig kisebb marad az uralkodó faj, mint volt a régi Csehországban. Am a megszállás óta hangoztatott panaszok szintén arra vallanak, hogy a tót is egyik kisebbségi nemzetisége lesz Csehországnak. Ily kisebbség pedig akad még több is: a német 27·5%-os arányával, mely különösen Csehországban tekintélyes, s nálunk is a tót nyelvterületen alkotott szigeteivel ellenálló tudott lenni, továbbá a magyar 7·9% erejéig, közvetlen alkotórészeként a nagy magyar nyelvterületnek, s a völgyekben messze felnyulva a tót etnikum körébe is, a rutén 3·2 százalékkal, szintén egy tömegben, végül a lengyel 2%-kal, ugyancsak szomszédos fajrokonokra támaszkodva.

Az új népszámlálás nyelvi adataiból csak néhány ellenőrizhetetlen részlet szivárgott ki, amelyek mutatják az összeírások tendenciózus voltát, a németek, főleg pedig a magyarok kárára.

A hitfelekezeti megoszlás már jóval egységesebb: 89·9% a katolikus, 7·1% a protestáns és 2·7% a zsidó. A protestánsok és a zsidók kétharmadrészben a megszállott magyar terület révén kerültek Csehország alá.

A nép foglalkozásában a legszélesebb réteget az őstermelés képezi, 41·9%-os arányával, 33·9%-ot foglal el a bányászat és ipar, 10·5% esik a kereskedelem és forgalom körében dolgozókra, 12·1% a közszolgálatra és szabad foglalkozásokra. Föltétlenül arányosabb megoszlás, mint Ausztriáé; a hódítás az addig kevésbé képviselt őstermelő lakosságot erősíti meg leginkább az ipar korábbi túlsúlyával szemben.

Az őstermelő nép további megoszlásában a birtokosokra 33·2% jut, a segítő családtagokra 32·2, a mezőgazdasági cselédekre 20·8, s a napszámos-elemre 13·6%.

A szántóterület 6·3 millió hektárjával, jóval kedvezőbb Ausztriánál; a szántónak több, mint egyharmada a megszállott magyar vidékeken fekszik. A rét, melynek fele magyar területen van, 9·3%-kal vesz részt Csehország földjében. A 4·7 millió hektárnyi erdő teljes 33%-ot képvisel; az erdőterületnek több mint felét a Kárpátoknak felénk hajló lejtőin kapta az új cseh állam.

A cseh állam búzatermése a békeévek átlaga szerint 9·9 millió, rozstermése pedig 15·1 millió métermázsára tehető, egy főre tehát 1·82 mm kenyérmag esik. Az árpa 15·1, a zab 12·7, a kukorica 1·9 millió métermázsával szerepel. Az 1921. évi termés a legtöbb gabonaneműnél megközelítette, vagy túl is haladta a békeátlagokat; Csehország szakszerű mezőgazdasági üzemei tehát, melyek a békében is magasabb átlagokat produkáltak, mint Magyarország vagy Ausztria, a háborús termelés nehézségeit kevésbé érezték meg (az 1920. év terméseredményei itt is alacsonyak).

A szőlőtermelés a cseh köztársaságban csak 26,000 hektáron folyik, s mintegy 330,000 hektolitert ad; az átlagtermés középhelyen van Magyarországé és Ausztriáé közt.

Fontosabb a lentermelés, mely közel 240,000 métermázsa lenfonalat ad, s a textiliparnak jó támaszul szolgál; még jelentősebb azonban a cukorrépatermelés, amelynek átlagos eredménye 72·5 millió métermázsa. Csehország korábban is fontos répatermelő (s cukorfeldolgozó) terület volt, s minden nyereség, amihez a háború után jutott, répában gazdag és cukoriparban fejlett vidék.

Az állatállomány szintén értékes; az 1910. évi adatok szerint 4·6 millió szarvasmarhájával Csehország aránylag legjobban van ellátva a környező államok közt; a 2·6 millió sertés, 700,000 ló és 1·4 millió juh a területhez viszonyítva már alatta marad a magyarországiaknak. A juhállomány 86·6%-a különben a megszállt magyar területre esik.

Egy 1919-ben történt állatszámolás a marhaállományt már csak 3·5 milliónak mutatja ki a sertések számát 1·7 milliónak, a juhokét azonban némi növekedéssel 1·6 milliónak.

Csehország kedvező mezőgazdasági helyzetét csak erősíti a bányatermékekben való gazdagsága. Igaz, hogy sója kevés van, 620,000 métermázsza, ásványolajat mintegy 40,000 métermázsát termel, rézércet nem egész 100,000 métermázsányi, de vasércet 19·2 milliónyit termelhet, kénkovandot 617,000 métermázsát s nyersvasat 11·3 milliónyit, végül 1·1 millió métermázsza arany- és ezüstércet is aknáz ki. A sótermelés kizárólag Magyarországból elvett területen folyik, kénkovandot, rézércet szintén innen szereznek, az arany- és ezüstércnek, valamint a vasércnek közel fele a magyar föld mélyéből kerül ki, s csupán a nyersvas előállításában lesz az Ausztriából nyert részeknek most is döntő szerepe.

Az ásványi kincsek feldolgozásához bőséges szénforrások állanak az új köztársaság rendelkezésére: 375·3 millió métermázsányi széntermeléséből (itt mindenütt békeidőbeli termelést értve) 142·7 millió a kőszén. A széntermelés 1920-ban már megközelítette, 1921-ben utól is érte a békebeli produkciót, egyéb bányászati termékekből s különösen a vasérből még csekélyebb a termelés.

Csehország ipari élete nagyon virágzó. A mezőgazdasági iparok közül a cukor, szesz és söripar válik ki; kiterjedt még a vas- és fémipara, fonó- és szövőipara, agyag- és üvegipara s a Magyarországtól szerzett részek révén újabb lendületet kapott fa- és papiripara.

Külkereskedelmi mérlege — főleg a nagy szénfőlölegek következtében — már 1919-ben és 1920-ban is egész jelentéktelen passzivitást mutatott csak, 1921-ben pedig aktívá vált. A bevételben a gyarmatarúkon kívül fontosabb tételek a kőolaj, gyapot, vegyészeti anyagok és áruk, gyümölcsök, főzelékek, magvak, bor és szeszestialok stb.; a kivételben pedig a fa és szén (1920-ban 52 millió métermázsza), cukor, gabona és maláta, porcellán és ásványárúk, agyagárúk, papír, vegyészeti áruk, vas, vasárúk és gépek.

A magyar területek megszállása Csehország vasúti hálózatát 13,697 km-re növelte; de a békeszerződés hajóparkhoz is juttatta Csehországot 185,000 tonna tartalommal az Elbán és 74,000 tonnával a Dunán.

Az új állam 1920. évi költségvetési előirányzata 4·6 milliárdos hiánnyal záródott, a következő évi egynegyed milliárdos bevételi többlettel, az 1922. évi közel 20 mil-

liárdos kiadással szemben nem egészen 19 milliárdos bevételt tudott csak előirányozni. Minthogy azonban a gyakori belső zavarok, a fegyverkezés, az ipari termelés külső piacainak bizonytalansága a költségvetési jószándékokat nem igen válthatta valóra, kétségtelen, hogy a cseh államháztartás egyensúlya sem szilárdul meg könnyen.

A cseh köztársaság az utódállamok közt gazdaságilag mégis a legjobb helyzetben lévén, pénzrendszerének kialakítását is a legnagyobb energiával vihette véghez. Nyomban az összeomlás után a bankjegyhány enyhítésére fölhatalmazta a cseh országos bankot, hogy 25 millió osztrák-magyar bankjegy alapján annak négyszeres összegéről szóló kamatmentes utalványokat bocsáson ki. A háborús államadósságoknak, különösen a hadikölcsönöknek a megtagadása azok tömeges lombardirozását okozta, amire a cseh kormány a további lombardok nyújtását megtiltotta. Az 1919 elején mutatkozó pénzbőséget arra használták föl, hogy a bankoktól félmilliárd kölcsönt vettek föl, amelyet később törlesztéses kölcsönné alakítottak át. 1919 február végén egy — néhány óra alatt megszavazott — törvény fölhatalmazta a kormányt, hogy a korona bankjegyeket bélyegeztesse felül, azok 50%-át kényszerkölcsönre tartsa vissza, a vagyonadó céljaira minden vagyont az állam területén irasson össze, s végül, hogy arany és idegen valuta kölcsönt vehessen föl. A felülbélyegzés 1919 március elején történt, s ennek érdekében 10 napos teljes határárt, sőt szigorú sajtó cenzurát léptettek életbe. Különösen nagy hatalmi apparátussal folyt a felülbélyegzés a megszállott magyar területeken, ahol ez a művelet volt a kormány első hatalmi próbája. A felülbélyegzéskor a bankjegyforgalom 8·4 milliárd K volt; a kényszerkölcsön visszatartása után 5·2 milliárd maradt forgalomban. Ez időtől megszületett az új cseh pénzrendszer a cseh-szlovák koronával, mint egységgel, melyet Zürichben 1919 február 20 óta jegyeztek. A devizaközpont gyors föllállítása az új pénzérték megszilárdítását segítette elő. Bár közben a bankjegyekre alkalmazott bélyegek hamisítása sok zavart okozott, 1919 közepétől 1920 tavaszáig új államjegyekkel cserélték ki a felülbélyegzett bankjegyeket. Az állami jegyintézet szerepét a pénzügyminiszteriumi bankhivatalra ruházták. 1921 végén a jegyforgalom 11·8 milliárd volt.

Ezzel természetesen nincs befejezve a cseh valuta rendezése, hiányzik az államjegyeknek kellő fedezete, az intervalutáris árfolyam közben nagy ingadozásokat mutatott föl: de az önnállóság után gyorsan megindult és energikusan folytatott pénzügyi intézkedések az országnak mégis sokat használtak.

Ahogy ezekből a szórványos adatokból látszik, Csehország a nyertes fél előnyeit ügyesen kihasználta s eddigi fejlett gazdasági életét oly értékekkel gyarapította, amelyek vagy szerencsésen kiegészítik azt, amiye már volt, vagy kisegítik abban, amit eddig nélkülözött. Ha a faji és földrajzi egység meg volna, talán sikerült alakulatnak lehetne mondani új szomszédunkat. De nem lehet tartós az a kapcsolat, amely heterogén vidékeknek különböző hajlamú népeit akarja összefűzni. Amint a német hegemonia nem tudott tartósan a csehek fölé kerülni, a cseh hegemonia sem bírja összeragasztani a szétkívánczó részeket.

Csehország azonban földjének, iparának és ásványi kincseinek gazdagságában olyan előnnyel bír, amelyet átmenetileg, mint nyertes fél is, nagyon kihasználhat a maga erősítésére, s kitolhatja vele a bomlás proceszusát.

Kevesebb tájékoztató adatunk van a déli két szomszédról, Jugoszláviáról és Romániáról.

A délszláv állam az 1920. évi adatok szerint 247,916 négyzetkilométer területével nagyobb, mint Magyarország és Csehország együttvéve, 11.724,915 főnyi lakossága azonban kisebb Csehországnál; népsűrűsége 47 főnyi négyzetkilométerenkint. A külső formában a délszláv állam kerekesebb s összefüggőbb ugyan, mint a cseh köztársaság, de földrajzilag szintén heterogén, s az alpesi nyulványoktól a Balkán-hegységig sok össze nem való elemet foglal magában. Hogy északi határa más állam területével egybeolvadó síkság, az nem kis gyöngesége az új alakulatnak.

Ha a lakosságot fajok szerint vizsgáljuk, kikerekedik ugyan a délszláv többség, de szerbnek, horvátnak, szlovénnek, mohamedán-bosnyáknak, bunyevácnak az összetevésével.

Korábbi adataink szerint a szerbek 39,2%-ot alkottak (a régi Szerbiában 63,9%-os arányukkal csakugyan föl-

tétlen és egységes elsőbbségük volt), a horvátok 21·4, a szlovének 8·3, a bolgárok és macedónok 5·4, a bosnyákok 5·1, a németek 4·6, a magyarok 4·5 százalékot s ezeken kívül még mindig 11·1%-os egyéb népfaj lakta az országot.

Ezzel szemben az 1920. évi számlálás a következően részletezi a népességet: szerb-horvát 74·1%, szlovén 8·7%, egyéb szláv 1·7%, oláh 1·6%, olasz 0·1%, német 4·0%, magyar 4·0%, albán 4·1%, egyéb 1·7%. A két számlálás között való eltérésben bizonyára nemcsak a hadi állapotnak, s a meneküléseknek van része, hanem az új számlálók hajlandóságainak is. Ez adatok dacára is tehát a délszláv állam minden részében megtaláljuk az okot, amely a nemzetiségi kérdést kiélezheti. A magyar és német elem az észak felé szabadon érintkező Jugoszlávia többi részeitől pedig természetes határokkal elválasztott eddigi magyar területen erős abszolút többséget alkot. Ujszerbiának a bolgár és macedon kérdés, Isztriának a német és olasz kisebbség, Boszniának a mohamedán-bosnyák elem okozhat veszedelmet, Horvát-Szlavonországokban pedig a horvátokat a szerbektől faji antagonizmuson kívül igen éles vallási különbség választja el, az ott erősebb kisebbséget alkotó magyar és német elemhez pedig vallási kapcsolat fűzi.

A hitfelekezeti megoszlás mérlegén az orthodox görög vallás nyom legtöbbit, 47·2%-os arányával, de csak magában Szerbiában és Montenegróban képez abszolút, Boszniában pedig viszonylagos többséget; a katolikusok 38·2%-os részesedésükkel pedig a többi csatolt részek uralkodó vallását alkotják, csupán Boszniában nem, ahol a mohamedánok aránya magasabb. A protestánsok 1·8, a zsidók 0·5, az egyéb vallásúak (főleg mohamedánok) 11·9%-kal tartoznak az új állam vallási megoszlásának képét. A nép foglalkozási tagozódása elég primitív képet ad. A lakosság 79%-a őstermelő, 9·2% jut az iparosokra és bányászokra, 4·7% a kereskedelemre és forgalomra, 6·3% a közszolgálati és egyéb értelmiségi munkára. A megszállt magyar terület nagyot lendített az utóbbi három foglalkozási csoport szerepén.

Jugoszlávia földjéből 28% szántó, 28·2% erdő, 14·9% nem termő terület. Az első két típusban Szerbia nagyot nyert, szántót főleg Magyarországból és Szlavóniából

szerevén, erdőt Boszniából és Horvát-Szlavonországból; a balkán háború utáni saját területének 47,7%-a terméketlen volt.

A délszláv állam új területén 15,9 millió métermázsza búza és 1,8 millió rozs terem meg, a mi kenyértermékeinkből tehát egy főre 1,35 mm esik. Hozzá kell azonban tennünk, hogy a lakosság egy része itt (és Romániában is) nem annyira búza- és rozsfogyasztó, mint inkább kukoricatáplálékkal él; kukoricát pedig a régi Szerbia is bőven termelt, Horvát-Szlavonországekban elterjedt a művelése, a megszállt magyar területek pedig elsősorban kukoricatermelők, úgy hogy évi 28,8 millió métermázsára lehet kilátás. Az árpa 3,2, a zab 4,7, a burgonya 12,1 millió métermázsát ígér. A termésátlagok mindenütt jóval alacsonyabbak, mint a többi szomszédainknál.

Az újabb termelésről adataink még bizonytalanabbak.

Mint bortermelő ország azonban Jugoszlávia elég számottevő lesz, 250,000 hektár beültetett szőlőterülettel, s 3,3 millió hl musttermésével. A cukorrépából 4,9 millió métermázsát várhat, háromötödrészben a magyar területek elfoglalása folytán; lenfónáltermelése pedig főleg Horvát-Szlavonországek csatlakozása következtében emelkedik 63,000 métermázsára.

Az állatállomány a földterület egyenlőtlen volta miatt nem nagy, bár némely fajtákban itt-ott elég bőség mutatkozik, 4,6 millió szarvasmarha lehet Jugoszláviában; 3,8 millió sertés, 1,1 millió ló és 9,6 millió juh és kecske.

Az eddig folyó bányászati termelés kisebb jelentőségű. A sótermelés 440,000 métermázsára rughat s főleg Boszniában folyik; Szerbia s kis hányadban Krajna is arany- és ezüstércet aknáz ki, 11,8 millió mm erejéig; a szerb rézérctermelés csak 40,000 métermázsát ér el, a kénkovandtermelés 224,000 métermázsát. Vasérctermelés főleg Boszniában folyik, 5,5 millió métermázsányi mennyiségben; ugyanitt nyersvasat is előállítanak, 2,5 millió métermázsát. A szénprodukción megközelíti a 20 millió métermázsát, ebből azonban 18 millión felüli a barnaszén, s közel fele Boszniából ered.

Az 1920. évi külkereskedelem 3,5 milliárd dináryi bevétel mellett 2,2 milliárdos passzívummal járt; a bevétel majdnem kizárólag ipari termékekből állott, a ki-

vitel pedig épületfán és egyéb faárúkon, továbbá cemen-
ten kívül kizárólag mezőgazdasági termékekből.

A délszláv vasuti hálózat 7520 km; ebből Horvát-Szlavonországokban s itthon magunk építettünk mintegy 4200 kilométert, nem szólva a bosnyák vasutakról, amelyekbe szintén nagyobb tőkét fektettünk. Szerbia gyér vasuti hálózatát ezzel úgy a népességhez, mint a terület-hez viszonyítva sűrűbbé tettük.

A folyamhajózás szolgálatában 320,000 tonnatartalmú jármű áll, a tengeri flotta pedig 148 gőzösből áll, amelyek közül 31 hosszú járatú.

Az 1922. évi állami költségvetést 6·9 milliárd dinár kiadással és 4·8 milliárd bevétellel irányozták elő; 1921-ben az állam 500 millió belső kölcsönt vett föl.

A délszláv állam elsősorban mezőgazdasági jellegű, de ezen a téren is a legfontosabb termelés a magyar, német és horvát nyelvtérségeken folyik.

A délszláv állam pénzrendszerének kialakítása volt a legbonyolultabb. Az új állam megalakulásakor Szerbiában a dinár volt a pénzegység (mintegy 300 millió), Montenegróban a perper, a megszállt területeken a korona és a bolgár leva. Amíg Szerbia területét a háború alatt hadseregünk megszállta, addig az eredeti szerb területre is korona pénzjegyek kerültek, mintegy 700 millió. Az új állam először ezeket igyekezett a többi koronától elválasztani, s ezért a Száván és Drinán a korona átvitelét megtiltotta, s Szerbiában a dinárt tette fizetési eszközzé. 1919 januárjában már az egész állam területén elrendelték a korona bankjegyeknek és a levának összeírását és megjelölését, azzal, hogy a felül nem bélyegzett bankjegyek 1919 január 31-én túl nem szerepelhetnek fizető eszköz gyanánt. E felülbélyegzéssel — melynek eredménye 5·3 milliárd korona volt — alapították meg a jugoszláv koronát, amelyet 1922 novemberéig a zürichi tőzsdén jegyeztek is. A felülbélyegzésnek mindjobban elterjedt hamisítása sok zavart okozott, s bár a Szerb Nemzeti Bank 1919 közepén már megkezdte a dinár bankjegyek kibocsátását, az átcserélés nem kezdődhetett meg, sőt a koronajegyeket 1919 november közepén újabb felülbélyegzésre utasították, ezúttal 20%-ot kényszerkölcsönként visszatartva. Ez a kényszerkölcsön egyfelől nagy árfelhajtásra vitt, másfelől utat nyitott a további hamisí-

tásoknak. Az újabb felülbélyegzés 46 milliárd koronát eredményezett, 700,000 K-val kevesebbet, mint az első. A felülbélyegzéskor állapították meg a dinár és korona hivatalos árfolyamát 1 : 3,5, pár hónappal később pedig 1 : 4 arányban. A következő lépés volt a dinár és korona pénzrendszer egységesítése érdekében a koronáknak új jegyekre való kicserélése. Ekkor már a Szerb Nemzeti Bank 800 millió dinárt bocsátott ki, amely összeg 62% erejéig volt fedezve fémmel és külföldi követelésekkel. Az átcserelés oly pénzjegyekkel történt, amelyeknek egyik oldalán a dinárérték volt jelezve, a másik oldalon annak négyszerese koronaértékben. Ezzel szemben azonban a csupán dinár jelzésű jegyek is megmaradtak, sőt 1921 nyarán az egész országban elrendelték a dinárban való kötelező számítást. A korona kiküszöbölését jelenti a zürichi jegyzés abbanhagyása is. 1921 december 31-én a Szerb Nemzeti Bank forgalomban lévő jegyeinek összege 47 milliárd dinár volt.

A magyar terület birtoka a délszláv állam részére átmenetileg kétségtelenül nagy nyereséget jelent, mert jó export-lehetőségeket kínál. Nagy előnye továbbá az új államalakulatnak a tengerpart, ha ezt az olasz vetélykedés és kereskedelmük szervezetlensége folytán nem is tudják eléggé kihasználni.

A negyedik szomszéd, területben és népességben egyaránt a legnagyobb az utódállamok között, Románia. A háborús osztalékból neki jutott legtöbb s 304,244 négyzetkilométernyi területével, 15.746,832 lakosával erősen megkészserezte eddigi hatalmát. Az 51,7 főnyi népsűrűség nem több, mint az eddigi Romániáé; a tőlünk elfoglalt területek ritkább népességűek, Bukovina ellenben sűrűbben lakott terület.

A nyelvi egység Magyarország és Ausztria után itt van meg legerősebben, amennyiben a nép 66,7%-át román ajkúak teszik. A legerősebb kisebbség a magyar, 11,9%-kal, azután az ukrán és orosz jó 6,6%-kal, majd a német 5,3, a bolgár 2,2%-kal. A román ajkúak fölénye azonban csak a régi Románia területén igen nagy, bár itt a magyarságnak mintegy 150,000 főnyi száma szinte egészen el van hallgatva; az újabban elfoglalt részeken mindenütt jelentékeny kisebbségekkel állanak szemben.

Ugyanez áll a felekezeti megoszlásra is, amely kü-

lönben Románia mostani nagy területén a következő arányokat mutatja: az orthodoxia hívei közé tartozik 70·1%, katolikus a nép 16·3%-a, protestáns 6·9%, zsidó 5·5%.

Románia újabb, 1920. évi népszámlálása 16.262,177 lakost talált, 52 főnyi népsűrűséggel. Ez a népszámlálás az utódállamoké közül talán a legbuzgóbban törekedett arra, hogy a kisebbségeket eltüntesse, s ezért több helyütt kétszer, háromszor is ismételte a fölvételt, csakhogy a magyar és német ajkúak az ügyes eljárás során leolvadjanak. Az egész ország nemzetiségi viszonyairól még nincsenek adataink; a Magyarországtól elszakított területen állítólag a következő a nemzetiségi megoszlás: magyar 26·5%, német 9·9%, oláh 57·1%, zsidó 3·3%, egyéb nemzetiségű 2·2%. Aki összehasonlítja ezeket az adatokat e könyv II. fejezetében foglalt számokkal, méltán csodálkozhatik a nagy átalakuláson, s az oláh géniusz gyors beolvasztó képességén.

A foglalkozások közül 80·2% esik az őstermelésre, a bányászat és ipar 8·1, a kereskedelem és forgalom 3·7, a közszolgálat és egyéb értelmi foglalkozás 6·9%-kal részesedik. Az ipar, kereskedelem és forgalom szerepe a régi Romániában sokkal alárendeltebb volt; az új hódítások nélkül az őstermelés még kizárólagosabb lenne.

Besszarábiáról nincsenek megbízható adataink a földterület miveltési ágairól; Románia többi része nem mutat kedvezőtlen képet, mert 40%-os a szántó aránya, 26%-os az erdő (itt a Magyarországtól elvett területek javították nagyon a helyzetet), s 14·4%, tehát a délszláv államnál valamivel kisebb a nem termő terület.

A birtokviszonyok megoszlására jellemző, hogy a kis- és középbirtok Bukovinában és a Magyarországtól elvett területeken sokkal egészségesebb, magában Romániában a nagybirtok túltengőbb: mégis a földbirtokreform éle elsősorban a magyar föld birtokosai ellen irányul. A délszláv állammal szemben Románia gazdag mezőgazdasági termelésének nagy előnye, hogy főleg magából a centrumból ered, a régi Romániából. A terméseredmények azonban itt is alatta maradnak a békebeli termésnek. 1921-ben a búza 27·2, a rozs 3·2, az árpa 16·8, a zab 19·5, a kukorica 36·6 millió hektoliter termést adott. A termésből még így is a régi Románia exportjának mintegy kétszerese kerülhet külföldre. A cukorrépa termelése is elég

nagy volt Romániában, de itt a megszállott magyar területek megkétszerezik az eredményt, s így 6·4 milliós évi termelés alakul ki. Bortermelés 117,000 hektáron folyik, s 2·2 millió hektoliter mustot ad; lenfonálból 44,000 méter-mázsát produkálnak.

Románia területéhez mérten a délszláv államéval körülbelül egyező állatlétszámmal bír, s a magyar terület megszerzése mindegyik állatfajtánál nagyon számbavehető nyereséget jelent. Az állatlétszám azonban egy 1919. évi összeállítás szerint itt is kisebb a békebelinél: 1·5 millió lovak van, 4·7 millió szarvasmarhájuk, 8·7 millió jubuk, s 2·8 millió sertésük.

A kőolajat és sótvizet kivéve, a bányászati termelés egyéb ágaiban még nagyobb fontosságú volt Romániára, hogy magyar földet hódítson el. Az évi 13·3 millió métermázsás kőolajtermelés volt ez ország eddigi gazdagodásának is egyik főelőmozdítója, ehhez csekély mennyiség magyar területről is járul, s ugyancsak magyar földről szerzi a földgáz bőséges forrásait is. A sótermelés 3·4 millió métermázsát szolgáltat; ebből 1·9 millió magyar területről ered. A 2·5 milliós arany- és ezüstérc, a 0·5 milliós kénkovandtermelés, a 3 millió vasérctermelés s az 1·7 milliós nyersvaselőállítás már mind magyar területről nyert ajándék. A széntermelés 25 milliós mennyiségéből is 1·6 millió ered csak Románia régi területéről, a többi magyar föld kincse, s magyar szorgalom tárta föl.

Románia külkereskedelmi mérlege 1919-ben mintegy 3·5 milliárd leuvel volt passzív, mert kivitel alig folyt; az 1920. évi mérleg 7 milliárdos bevitel mellett 2·6 milliárdnyi kivitelt mutat. Ez utóbbinak fő tételei a petróleum, fa, gabona és liszt. A bevitelben a textilgyártmányok, vas- és gépipari termékek, vegyszeti árúk, papír stb. játszanak főszerepet.

A 10,158 kilométer vasuti hálózathoz 5,262 kilométernyi hosszúságban magyar területen futnak sinek; a bukovinai vonalak aránylag még sűrűbbek. Románia kereskedelmi flottája 71,000 tonna tartalmú. Az ország 1921/22. évi költségelőirányzata 6·1 milliárd bevétellel s 6 milliárd kiadással egyensúlyra törekszik, a leu ingadozó kurzusa azonban egyéb okok mellett ezt aligha engedi elérni 1920/21-ben az előirányzott deficit meghaladta a fél milliárdot. A 20 milliárdnál nagyobb államadósságba a volt

közös adósságokból Romániára eső rész még nincs be-foglalva.

Románia még kifejezettebben mezőgazdasági állam, mint Jugoszlávia, de gazdagabb, s központi területében is fejlődésre képesebb. Ez, továbbá kőolajforrásai, valamint tengerpartja, melyet hosszabb idő óta bír, nagyobb energiakifejtésre képesítik. A háborúban nyert területeit azonban a földrajzi tilalomfán kívül kulturális és gazdasági különbségek is erősen elválasztják a többitől, úgy hogy Románia is folytonos belső sűrűlódások közt, s képzelt vagy valódi külső veszedelmektől rettegve nem tud örülni igazán váratlan új szerzeményeinek.

Románia pénzgysége tudvalevőleg a leu, a háború befejeztekor azonban sok németkibocsátású leu forgott az országban, amelyekhez a magyar területek megszállásával a korona, Besszarábia megszerzésével pedig a rubel is járult. E pénzrendszerek egységesítése 1919 elején kezdődött a germán leunek lepecsételésével; ilyen 2 milliárd összegűt találtak, s 1:1 arányban fogadták el. Ugyanazon év tavaszán a 700 millió értékű rubeljegyeket pecsételték le, június és július havában pedig a koronajegyeket, még azokon a tiszántúli területeken is, amelyek ideiglenes megszállás alatt voltak; a lebélyegzés 6·5 milliárd koronára terjedt ki. A lebélyegzett pénzek egységesítése 1920 augusztusában történt, amikor a Banca Nationalát fölhatalmazták újabb pénzjegyek kibocsátására, s elrendelték a korona és rubel átcserélését. A korona átcserélése a megszállt magyar területek lakosságának igen nagy sérelmére 1:2 arányban történt, hogy e területek gazdasági fölényét háttérbe szorítsák. Ezenkívül 40%-ot még kényszerkölcsönfélének visszatartottak, s csak 1921 első felében fizettek vissza; becserélésre került ekkor 8·6 milliárd korona. Románia pénzrendszere olyan értelemben, hogy forgalomban lévő jegyei megfelelő fedezettel is el lennének látva, még nem tudott kialakulni; 1921 végén 4·6 milliárdos fedezet mellett 13·7 milliárd volt a jegyforgalom.

XIX. NYUGAT ÉBREDÉSE.

Németországnak bukásában is hatalmas teste megvonaglik a szégyentől és fájdalomtól, amelyet a Rajna-mentének s a Ruhr vidéknek brutális megszállása okoz.

Vajjon mikor ébred már föl Nyugat, hogy meglássa a párisi békemunkának dőreségét, s azt a kárt, amelyet önmagának okozott a kiméletlen bosszúállás politikájával?

Nyugat már régen ébredszik, de az átdorbézolt éjszaka után való zavaros öntudattal és főfájással. Szaporodnak a jelek arra, hogy szeretne tisztán látni, de még nem tud.

A legszélsőbb Nyugat, Amerika, melynek gazdasági erejét a világháború rendkívül megnövesztette, most már érdektelenül nézi a neki kicsinyes európai villongásokat, s Angliával folytat csendes harcot a tengerentúli piacokért.

Anglia szeme is másutt van, s nem ártja magát a francia szélsőségekbe: akárki lesz a vesztes a Rajna-menti dulakodásban, neki az úgy sem igazi érdektársa.

Am az angol társadalom már régóta enyhébben tekint vissza a világháború nagy ellentéteire, s az első hang, amely az igazságtalan béke miatt felszólt, a Keynesé, azóta sem némult el, s a Manchester Guardian rekonstrukciós kiadványaiban gondosan gyűjti az anyagot a beteggett Európa helyzetéről.

Vanderlip, az amerikai bankár nemcsak pénzügyi terveket kovácsol, hanem könyvet könyv után ír Európáról és versenyez ebben vele az olasz Nitti is, akinek munkái Magyarország megcsonkítását is megfelelőbb megvilágításban mutatják be."

Megalakult a Népszövetségi Ligák Uniója. Budapestre

is elhozva Nyugat minden részéből a valóban komoly béke megteremtése s a sérelmek kiküszöbölése iránt érdeklődőket.

Még a francia könyvpiacra is kimerészkedett Tisseyre képviselőnek a munkája, de Monzie szenátor előszavával, a megcsonkított Magyarországról.

Angol, olasz, sőt francia ujságokban is egyre gyakrabban találkozunk Magyarország igazait megértő, vagy legalább félre nem magyarázó közleményekkel.

Szavak, szavak és újra szavak...

Valóban, a magunk erején túl, a mások segítségével még alig értünk el többet itt-ott barátságosabbra való szavaknál.

De magyar tudósok komoly munkája kimagaslik a gyéren meginduló nemzetközi összejöveteleken, magyar zseni emléke előtt hódol a Sorbonne, a magyar kultúra finomságai megtalálják már az utat Nyugat felé, s egy magyar nő Bujdosó Könyve, amely népünknek belső árulás folytán történt bukását sirja el, belopja veszteségeink nagyságát az idegenkedő szívekbe is.

Az új szomszédok hanggal jobban győzik, s évtizedeken át megalapozott sajtóösszeköttetések most is rendelkezésükre állanak.

A szavaknak ebben a versenyében a mi igazságunk halkabb, de tisztább csengésű; csak ha Nyugat egészen fölébred, akkor hallja ki a körülöttünk zajgó hangzavarból.

A békemunka tarthatatlanságát ma még csak a vesztes felek érzik igazán súlyosan, s a revíziót Nyugat halogatni akarja, amíg csak tudja.

De a revízió gondolata homályosan ott van már a lelkekben: az egyikben, mint ijesztő rémkép, a másikban, mint kiegyenlítő megoldás. Négy év kellett hozzá, hogy ez a gondolat a homályban kicsírázzék; az első meleg sugárra gyorsabban fog hajlani.

Fiaink elvérzettek, fegyvereinket elvették, ki tudja, mikor tudnók mi az erősebb jogán visszaszerezni Magyarországot egységét.

Nyugat igazságérzetének kell megmozdulnia, hogy sérelmeinket orvosolni lehessen. Nyugatnak kell belátnia, hogy a béke Európa gazdasági életének és kulturájának mennyit árt.

Szorongva lessük, hogy mily lassú Nyugat ébredése, és mily hosszú az igazság útja.

Hogy a revízió gondolata teljesen kiérjen, ahhoz kettő kell: egyik, hogy Nyugat magán is érezze a békeszerződések nyugós és fonák voltát, a másik, hogy szavunkon a hozzájuk tartozó rokon-kultúra hangját mindjobban megérezzék.

A magyar tudomány, irodalom és művészet dolga, hogy a kellő hangot eltalálja, s a megfelelő időben ott legyen, mikor Nyugateurópa rémlátásos álmaiból fölébredve, tisztult tekintettel néz körül a mi megroncsolt térképünkre is.

TARTALOMJEGYZÉK.

	<i>Lap</i>
Előszó	3
I. A föld	5
II. A nép	17
III. Népesedés, közegészségügy	30
IV. Népeségi és szociálpolitika	39
V. Birtokviszonyok	49
VI. Mezőgazdasági termelés és állatlétszám	64
VII. Birtokreform, mezőgazdasági politika	82
VIII. Bányászat	91
IX. Ipar	100
X. Kereskedelem	118
XI. Árviszonyok	137
XII. Közlekedés	144
XIII. Tőkeszervezet	155
XIV. Az állam pénzügyei	173
XV. A jóvátétel kérdése	184
XVI. Egyház és iskola	188
XVII. Az elszakított magyarság helyzete	200
XVIII. Az új szomszédok	204
XIX. Nyugat ébredése	221

